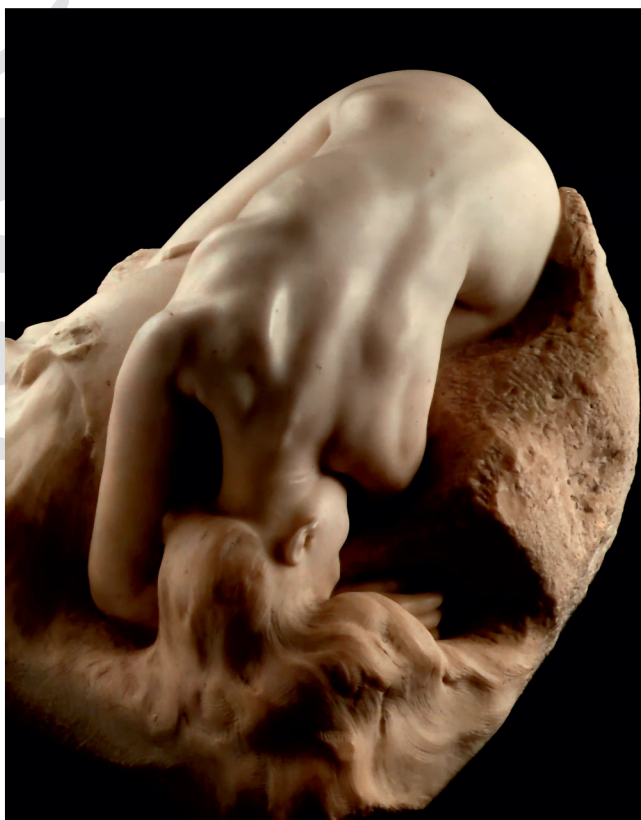

Irodalmi Jelen

XXVI. évfolyam, 292. szám

2026. FEBRUÁR

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csorniy Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György**, **Makkai Ádám**,
Méhes György, **Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **AUGUSTE RODIN (1840–1917) szobra**
(Forrás: wikiart.com)

Böszörményi Zoltán

Lét-bogáncs

*Oson az idő a hegygerincen,
összellem csíhol benne szikrát.
Ujjainkkal tapogatjuk fényeit.
A végzet semmi más,
csak szárnyalás.
A bércezen, rögeszmés éniünkben
derűt fakaszt a pillanat.*

*A tűz szenvedély,
az erő lendület,
mégis ránk tapad a lét-bogáncs.*

*Csörgedezik ereinkben
a végtelen varázsa.*

*A megismerés csupán egy mozdulat:
elillan, mielőtt magadhoz ragadnád.*

*Magányunkba szorult lépteink fölött
az idő arat örök diadalt.*

Bodonczi Emese

Bosszú

Furcsán néznek rám, ahogy felszállok a buszra. Ráncolódó homlokok, suttogások mindenfelől. Akit látnak, már elmúlt tíz, de fiatalabbnak tűnik, inkább hét- vagy nyolcévesnek. Ennyi idős gyerek felügyelet nélkül. Ez nincs rendben. De senki sem szólít meg, mindenkiben erősebb a „nem az én dolgom”. Tudom, nem fognak segítséget hívni. Mindegyikük kezében ott a telefon, de senki sem tárcsázza a rendőrséget vagy bármilyen segélyvonalat, hogy eltűnt gyereket jelentsen be.

Helyes.

Egyébként sem tűnök elveszettnek, határozottan megyek a dolgomra, mint mindenki más. Bizonyosan azt hiszik, csupán hazafelé az iskolából. Vállamon a szőrös táskával, benne a tan-szereim és a tízórais maradéka.

Senki sem gyanakszik.

Így van jól.

Sokáig megyek. Az utasok cserélődnek körülöttem, de a meg-hökkent pillantások maradnak. Szerencsére senkitől sem telik többre. Odáig sem jutnak, hogy a sofőrnek szóljanak: elveszett gyerek utazik a buszon.

A Budapestnél szállok le. Aztán gyalog megyek egy darabig.

Mindig is utáltam ezt a környéket, ha választhattam volna, biztosan nem ide térek vissza.

De nincs mit tenni, ez itt nem a *Három kívánság*, pedig a mostani külsőmhöz még passzolna is a pöttyös labda.

Elnevetem magam a gondolatra. Megigazítom a vállamon a giccses táskát.

Nem tudom, ha tényleg ilyen idős kölyök volnék, érdekelné-e egyáltalán a labda?

Manapság csak az Xbox a divat, gondolom, mint egy igazi vén csont. Pedig nem oly rég, hogy olyan idős voltam, mint amennyinek most kinézek.

Nagy a szám, de a *Három kívánság*hoz én is fiatal vagyok.
Ráfordulok a következő panelhez tartó kis betonösvényre.
Stimmel a házszám, beütöm a kódot.

Stílusosabb lett volna proxyt szerezni, de valójában nem számít. Most amúgy is egységes kódja van minden lakónak.

Az első emeletig gyalog megyek.

A lépcsőházban nincs kamera, sem egy teremtetett lélek.

Kihasználom a pillanatot, hogy előhúzzam a csicsás táskából a frissen élezett konyhakést. Meglepően könnyen rejtem el. Épp olyan hosszú, mint a combom.

Nem ismerem igazi félelmet, akár egy valódi tízéves.

Az elsőről a negyedikre liftezem. Balról a második lakás elé lépek.

Lábujjhegyre állok, hogy elérjem a csengőt.

Ezen megint csak mosolyognom kell. De nem baj, sőt. A mosoly segít.

– Szervusz! – köszönt Balázs. Hangja vidám.

Nem ismer rám (hát persze). A nője valami zenetanár, azt hiszi, hozzá jöttem.

– Aliz mindjárt itt lesz – mondja mézesmázosan, majd int. – Gyere be!

A fehér padlóra lépek. Egyik kis rózsaszín tornacipőt teszem a másik után.

Amint Balázs hátat fordít, a térdhajlatába mélyesztem a pengét.

Szinte fel sem fogja, mi történik, ordítva kap a sebhez.

Nem habozok, megakasztom. Átbukik a lábamon. Háttal zuhan a padlóra.

Előveszem a zsebemből a fényképet. Egész jól sikerült, a diplomaosztóm előtt készült. Még a hegedű is ott a kezemben.

Balázs farkasszemet néz a portréval.

Látom, amint egyszerre előnti az agyát a legsötétebb pánik.

– Miért? – bukik ki belőle, ez az egyetlen mondat.

– Életet életért – vonom meg a vállam.

– Nem öltem meg senkit – makogja.

– Dehogynem – lengetem meg az orra előtt a képet. – Talán nem őt pusztítottad el. De azt, aki lehetett volna, biztosan.

Balázs mellkasa vadul hullámozik.

– Ne tedd! – nyöszörgi.

Szárazon felnevetek.

– Te is megtetted! Rémlik?

A rózsaszín tornacipők a jobb kezére taposnak.

Balázs felhördül a fájdalomtól.

– Már te sem fogsz zenélni többé...

A kés a magasból csap le, mint egy ragadozó, épp Balázs középső és gyűrűsujja között vág a linóleumba.

Végtelennek tűnő pillanatig bámuljuk egymást.

Én töröm meg a tízmásodperces csendet azzal, hogy elindulok kifelé a lakásból.

– Tudod mit? – vetem még oda neki a vállam fölé. – Én nem vagyok olyan, mint te.

– Feljelentelek, te aljas kurva! – jön meg Balázs hangja.

– Egy tízéves kislányt? – mosolyodom el újra, majd becsukom magam mögött az ajtót.

A panel melletti játszótéren kölykök fociznak.

Figyelem őket egy darabig.

Ahogy kinézek, nem is tűnők idősebbnek náluk.

Azon töprengök, vajon befogadnának-e.

A féltékenységet épp úgy ki lehet nőni, mint a masnis, piros pörgős szoknyákat, lököm el magam a faltól, majd intek a kisszácoknak.

Ki tudja, talán kell egy lány is a csapatba...

Pethő Loránd

megint kezdődik

[reflexió egy sanja baković-versre]

*az a nő, aki a buszmegállóban énekelte a hajnalt
az a reggel, amikor a kávé keserűbb volt, mint a gondolat, hogy
megint kezdődik
az az ablak, amin át már nem néz ki senki, csak a por
az a férfi, aki kalapban vitte a kenyeret, mintha még mindig
háború lenne
az a szél, amely a kabát alá fújt, és közben valami nevet
suttogott
az a tenger, amelyet sosem tudtam teljesen elhinni
az az este, amikor a villamos nem jött, de a csillagok pontosak
voltak
az az anya, aki halkán mosogat, hogy ne zavarja az unokák
álmát
az a gyerek, aki minden nap új nevet ad a fának az udvarban
az a könyv, amit a padon hagytam, hogy valaki más is elolvassa
az a ház, ami csak az emlékből áll még
az az este, amikor először nem akartam hazamenni
az a férfi, aki köszön, pedig nem ismer
az a lány, aki cipő helyett csillagport gyűjt
az a csend, amelyben egyszerre hallom a tengert és a vért
az az idő, amikor már nem várok, csak vagyok
az az ima, amit nem mondok ki, nehogy megváltozzon
az az ég, ami minden nap új nevet ad magának
az a virág, amit túl közel ültettem a falhoz,
de mégis virágzik, virágzik, mind ismernek engem*

[morzsák]

*isten az asztalnál ült
kenyeret morzsolt
a morzsákból új világok nőttek*

*ma
a morzsák feketébbek a földnél
csak a csend maradt a széken*

[valami mindig késik]

*valami mindig késik:
a vonat,
a válasz,
a reggeli fény.
a lámpák sárgán pislognak,
mint akik nem biztosak magukban.
a házak úgy állnak mint a mondatok,
amelyek nem jutottak eszébe senkinek.
egy galamb lépked a villamos sínjén,
mintha lenne célja,
de lehet, hogy csak megszokásból
kerüli az olajfoltot.
néha azt érzem,
hogy én vagyok az a csend,
ami akkor marad,
ha valaki épp elfelejt valamit mondani.
nem vagyok szomorú,
csak éppen nem történik meg
az a pillanat,
amikor minden a helyére kattan.*

*valami mindig késik
és én megtanultam várni
anélkül,
hogy tudnám, mire.*

Domonkos László

Márkiné Füreden

Márki Lajos, noha egy házban dolgoztak, nem beszélt túl gyakran a feleségével. Márkiné Kati fura hangzású lánykori neve ellenére – Mertőinek hívták, lévén apja francia származású – sokkal inkább germános szépséget mutatott: nyúlánk volt és vakítóan szőke, világoszöld szemű, szájának felső széle olyan keskeny, hogy alig lehetett látni, az alsó sem túl húsos; rövidre vágott frizura, hosszú derék, hosszú combok, hosszú pillantások – csak a mondatai kopogtak röviden. Lajos annál beszédesebb volt! Sokat és vidáman fecsegett, könnyedén és magabiztosan, élénksárga kocsiján harsányan kacagva vitte reggelente úszni a főnököt, majd visszatérve a titkárságra, kávéillatban és dohányfüstben, tiszteletteljes figyelem közepette élénken gesztikulálva pletykált és poénkodott. Elmélkedett.

Márkiné Mertői Kati szobája az emeleten, Lajosé egy szinttel lejjebb, a félemeleten helyezkedett el. Persze azért sűrűn, naponta többször is összefutottak. Kati mindig lassú, ruganyos lépteivel vonult végig a folyosón, a képzelt vörös szőnyegen lejtve, miközben a többnyire nyitott ajtajú irodákból és laborokból vizslató vagy lopva kikandikáló tekintetek kísérték.

Fülöpnek nem tetszett különösebben Mertői Kati, amiben jelentős szerepet játszott, hogy Lajos kollégáját régóta és szívből utálta: az intrikus Jágót és a karrierista Rastignacot egyszerre látta benne – a gátlástalan törtetőt, aki kedélyes, öntelt vigyorgással, ravaszul oldalra pillantgatva élvezettel turkál a kollégák régi és újabb viselt dolgaiban. Neje, úgy tűnt, nem különösebben vett részt a játékaiban. Ő a kutatóintézet névtelenebb figurái közé tartozott, a háttérben mozgó, szürke eminenciások szűk köréhez. Fehér köpenye hűvösen semleges engedelmességgel simult formás fenekére, libbent egykedvűen hosszú combjai között. Fülöp rendszeresen találkozott vele a kutatócsoport-értekezleteken, a különféle megbeszéléseken és ta-

lálkozókon, vagy éppen az ebédlőben, az intézet afféle büféjében. Feltűnt neki, mint minden szemrevaló nő, aki elvileg a „becserkészhető” kategóriába tartozott volna. Csakhogy a munkahelyén akadt éppen elég ilyen, Márkival pedig bőven volt annyi baja, hogy Kati legfeljebb a legutolsók között jusson eszébe. Ráadásul hűvösen önhitt, férje tekintélyének palástja mögül magabiztosan előlépő, finoman lekezelő modora és unottnak, már-már frigidnek ható tartózkodása inkább csökkentette, mint növelte a vonzerejét. A lillafüredi konferencia hírére Fülöp jóleső felvillanyozódással fogadta. Azzal a reménnyel, hogy a közeli jövőben társasági alkalmak körvonalazódnak: új ismeretségek, elképzelhetetlenek hitt történetek, s ki tudja, miféle rendkívüli események. A *quid obscurum, quid divinum* klasszikus felajzottságát élte át. Az „ismeretlen, a bizonytalan, az isteni” kalandor-nagyszerűségét. Maga sem tudta, ilyenkor miért lett hirtelen féktelenül, szinte áradóan, harsányan jókedvű, erőtől, önbizalomtól duzzadó, egyszerre szárnyaló és herkulesi erővel villámoló, szélvészsebesen cikázó észjárással bíró élet-fejedelem, világfi, a parkett ördöge, az éjszaka császára, négy vármegye ura (minimum, legalább).

Az ebédlőben a szokásosnál talán egy-két fokkal hangosabban-élénkebben tárgyaltak ezt-azt, két asztallal odébb Márkiné ült vagy három kolléganőjével, hallhatóan ők is a konferenciáról beszéltek, de Lillafüred neve innen is, onnan is szállt a menyegyzet felé, az akkreditálások, a kutatási témák és az előadások sűrűn szóba kerültek, de még az utazási útvonalak is – az a hátralévő nyolc-tíz nap gyorsan elillan. Kati egy pillanatra Fülöp felé fordult, de már vissza is nézett asztaltársnőire, és szokatlanul hangosan jelentette ki:

– Azt mondják, elég nagy kan, hát most majd meglátjuk...

Szavai belevesztek a vissantásokkal-kacarászsásokkal elegy női hangzavarba. Fülöp forróságot érzett a tarkóján és a füle tövén a feléje lövellt pillantások miatt. Attól tartott, kényszeredetten és hülyén vigyorog, de lehet, csak bambán mered az orra elé. A porcukorral gazdagon megszórt lekváros bukta, mint határszéli betonbunker magasodott előtte a tányéron. Kati pár nap

múlva kedves-hivatalos hangon felhívta, érdeklődött konferencia-témaik több – így fogalmazott: „átfedési” – kérdése felől, de megkérdezte azt is, Fülöp mikor és hogyan utazik, kiderült, ő már hamarabb ott lesz, mesélt a híres Palota Szállóról és nem felejtette el hangsúlyozni, milyen jó lesz az a pár nap, „nagyon klasszul elleszünk, majd meglátod”. Fülöpnek nemcsak feltűnt ez a szokatlanul meleg-bizalmas attitűd, de erősen furcsállotta is a hangnemet éppúgy, mint az alig leplezett kihívást, amelyek együtt egy majdani meghitt közös együttlét irányába mutattak, mintha legalábbis a legjobb, összeszokott haveri viszonyban lennének (vagy ki tudja, miben, villantak át Fülöpön a hosszú combok meg a formás fenéken megcsavarodó – zöldes szürke – szoknya kontúrjai), igyekezett a lehető legudvariasabb-legkészségesebb és – talán – legkollegiálisabb-legbarátibb hangnemben és stílusban válaszolgatni, végül mégis elakadó lélegzettel köszönt el Márki Lajosnétól, midőn az egy – több mint negédes „szóval akkor várlak ott” – mondattal tette le a kagylót.

Fülöp még el sem indult, mikor szólt a telefon. Minden bemutatkozás és üdvözlés nélkül Kati közölte, hogy elintézte a szobáját, kettővel van mellette, harmadik emelet. Fülöp letörölte homlokáról a kicsapódó izzadtságot. Ezt már csak egyféleképpen lehetett érteni. A kültelki kamasz első vagánykodó reakciója – megdugom az utált csávó nőjét, úgy tűnt, ér annyit, mint akármilyen hír. A betyáros indítás-reakciók után máris érkezett a hűvös hullám: jó Márki Lajosunk, a nagy karrierizmusban, törtetésben nyilván kellőképpen hanyagolja az asszonyt, pláne, ha ügyleteihez lépten-nyomon egyéb árukat is felhasznál. Ki lehet éhezve ez a szerencsétlen nő, ki tudja, mióta szúrta ki magának, most itt a nagyszerű alkalom, eddig a többi csak álca volt.

A recepción üzenet várt („a kolléganője fontos szakmai ügyben küldi ezt Önnek”), a szálló fejléces borítékjában kitépett egyen-jegyzetfüzetlapot talált: „a délutánunk szabad, gyere át Tapolcára, a barlangfürdőben várlak”. Meglepte, milyen erőteljes, férfias kézírása van Katinak, de a hormonműködés már elemei erővel kezdte leteperni az óvatosságát, főleg, miután átfutotta

a szemlátomást sebtében odabiggyesztett utólagos megjegyzést: „A bár irtó jó, majd este meglátod”.

Nem talált rá sem túl gyorsan, sem túl könnyen, de az egyik szikla-szögletben eléje táruló manöken látványára kénytelen volt némán megállni, és csak bámulni, bámulni, bámulni: hosszan elnyúló, ígéző szépségű leopárd-macska-nő feküdt békésen hanyatt békés, igazi alig-bikiniiben. Minnesängerek célpontja, szőke Gudrune a Niebelungok legvonzóbb énekéből, akinek Siegfried odaadja az ivókürtöt, és mély szenvedéllyel néz rá. De Kati nem vette észre a férfit, elmélyülten olvasott. Fülöpöt – hiába kuncsorgott, vágyakozott és rohangált világeletében fekete vagy legalábbis sötét hajú nők után – ez az északi fejedelemnő lenyűgözte, odaszegezte a sziklafalhoz. Mozdulatlanságában rálesett a könyvre, sikerült elolvasnia a címlapot, Choderlos de Laclos: *Veszedelmes viszonyok*. És addig nyújtózkodott-egyensúlyozgatott a vonzó test fölött, hogy egy röpke bekezdést át is futhatott: „Valmont vicomte Merteuil márkinének. Lám, nincs olyan asszony, aki vissza ne élne egyszer megszerzett hatalmával. (...) Maga is tudja, hogy csak a gyönyör képes felnyitni a szerelmesek szemét.” Uramisten, milyen igaz, villant át rajta hirtelen. „Merteuil márkiné Valmont vicomtenak. (...) Gondoltam, legjobb lesz a feledés fátyolát borítani rá; de maga még mindig emlegeti, ami arra mutat, hogy el van ragadtatva saját rögeszméitől. (...) Ha akarom, azt a szerepet már eljátszhattam volna, hogy egymagam helyettesítsek egy egész háremet; de azt, hogy én háremhölgy legyek, azt soha! Gondoltam, legalább ennyit tud rólam! (...) Szegény vicomte! Tudom, hogy maga nincs rossz véleménynel magáról, de hát bennem is van egy kis hiúság. Nézem, vizsgálom, figyelem magam, de semmi jelét sem találom, hogy már ennyire lecsúsztam volna. Ha ez tévedés, akkor már előre figyelmeztetem, hogy tele vagyok ilyen téves nézetekkel!”

Hm, mondta volna magában, de Márkiné ebben a pillanatban megmozdult, és az előzmények után meglepően hűvös-hivatalos-szemérmes, halovány mosollyal üdvözölte. Este aztán a bárban egészen a borozásig úgy tűnt, *mégsem*, illetve *mégis*. Ám amint

táncolni hívta Márkinét, tiltakozása majdnem elemi erejű volt: ugyan már, minek, különben is fáradt, felmegy lassacskán a szobájába, holnap már ugyanis teljes konferencia-nap van, jobban tenné Fülöp is, ha nyugovóra térne. A folyosón, mint akinek csak most, hirtelen jut eszébe, Kati a konferencia-előadások még ott-hon emlegetett „téma-átfedéseit” hozta elő, ezzel kapcsolatosan, a meglévő különbségek „kiélesítése végett”, a differenciák jobban alátámasztatott hangsúlyozására, magyarázta, átvisz most Fülöpnek egy-két anyagot, „adalék gyanánt, ezeket még reggel be tudod illeszteni”. Fülöp nem egészen értette, miért is van minderre szükség és miért éppen most, kérte is, hogy halasszák reggelre, ennek ellenére alig negyedóra múlva – már ágyban volt –, kopogtak. Márkiné Mertői Katin divatos, majdnem földig érő, sötétkék bársony pongyola volt, persze nyakig szorosan felhúzott cipzárral. A szoba közepén, a takaró alól ernyedten pislogó Fülöptől tisztos távolban röviden és tárgyilagosan ismertette a kiegészítendő-beillesztendő dolgokat, puha mozdulattal a komód szélére ejtette a paksamétát, és több mint illedelmesen jó éjszakát kívánt.

Az intézetben a konferencia csak napokkal a megérkezésük után került szóba, teljesen megszokott, mondhatni konvencionális módon. Fülöpnek csak később tűnt fel, hogy a folyosón ketten-hárman összesúgnak mögötte, az ebédlőben Kati kolléganői furcsa, az elismerés és a cinkos rácsodálkozás hamiskás mosolyának árnyalatával méregetik, szobatársnője, Pirók Erzsi meg napról napra furcsább, vizslatóbb tekintettel pillantgat rá, jó adag fojtott-huncut éllel és valami kaján elégtétel-félével. Mikor már nem bírta tovább, rákérdezett. Erzsi a mindentudó beavatottak vehemenciájával replikázott: „Jaj, Fülöpke, ne tedd már magad, tudtam én, hogy nagy franc vagy, de hogy ennyire...? És hogy pont a Márkiné Katit, hát...” Elegánsan elmosolyodott: „Nem mondom, ez azért.... ez már tényleg valami.” „Dehát mi csoda, könyörgöm?” „És így...” – kacagott fel Erzsi csiklandósan.

Az immáron a lehető legszélesebb körben elterjedt tény, miszerint a lillafüredi konferencián a szállodában Fülöp bűnös és feneketlen

gerjedelmében rátörte a fürdőszoba ajtaját a békésen locspocsoló Márki Lajosné született Mertői Katira, néhány hét elteltével a feledés jótékony homályába vesző események sorába illeszkedett. A nagy nehezen magához térő és minden lehetséges következményre óriási szorongások közepette felkészülő Fülöp ezalatt szinte végig Márkit figyelte: Lajos látszólag mindig és mindenhol pontosan olyan volt, mint máskor, Fülöpöt szinte levegőnek nézte. Azt lehetett hinni, az egész magányos partizán-játszadozás Kati alkalmi akciója volt csupán, émelyítő ízű női szeszélye, semmi több, és bár Fülöpben fel-feltámadt valami halvány gyanú, a múlt idő nemcsak megnyugtatólag, de altatólag is hatott rá. A dörrenések ilyenkor mindig sokszorosan erősebbnek, fülsiketítőbbnek hallatszanak.

A szokásos félévi nagy intézeti értekezlet előtt a tanácsterem előterében kavargó a tömeg, okoskodó és rögtönzött kiselőadások, kiszámított viccelődések, udvariaskodó disputák, tűnődő kérdőzködések egyre erősödő kavalkádja. Márki Lajos most is viszi a prímét, népes publikum karéja körülötte, hangos és meggyőző, jópofáskodó és a legeslegjobban értesült, poénjai úgy ülnek, mint stréberek az első padban. Az ikszedik be- és kiszólásnál a nem túl távol álldogáló Fülöp, egyből kapcsolódva az adott – intézeti-szervezési ügyet lazán-oldottan kezelő – tematikához, félhangosan, és váratlanul szinte felharsanva tesz egy kurta megjegyzést. Márki a másodperc törtörése alatt szinte megpördül a tengelye körül, villámgyorsan Fülöp felé fordul, általános megdöbbenésre (Márki általában nem törődik a produkciói közben az efféle intermezzócskákkal) rámered, karját előrenyújtja, akárha rohamra vezényelné a folyóparton felsorakozott, és a hidat elfoglalni induló egységeket, s így kiált:

– Te meg, ajánlom, jobb ha csöndben maradsz, nehogy én elkezdjek beszélni...!

A hirtelen beálló csöndet valósággal szürcsölni lehet. Egyedül a fura, ritmikusan ismétlődő, monoton koppintások hallatszanak, amint Pirók Erzszi ösztönösen meg-megkocogtatja görcsösen markában szorongatott mobiltelefonját.

Farkas Wellmann Éva

Más

*Mennyire kerestem mindig azt a mást,
másik felét a kezdett mondatoknak,
a másik felé taposott csapást,
minthogyha várna egyetlen atommag,*

*valami sűrű igazság, a másik,
ki mintha én, de jobb, s szeretne jobban,
ki használattól el mégse vásik,
s ha eltűnne, létébe visszarobban.*

*Rutinra tettem szert a keresésben:
s mire találtam? Példa volna rá sok,
mi megkerült: valós igen, mesés nem,*

*könyvtárnyi rendszer, összehordott sávok.
Egyszerre nincs a más a kintben és benn.
Helyette zsúfoltság. Helyette: mások.*

Nádasi Krisztina

Kire legyek mérges

Apám nem jön el Betti szalagavatójára. Annyira nem, hogy vonatjegye van két nappal korábbanra, *fenét, nincs is ilyen szó*, Németországba megy a barátnőjével, Magdinak februárban szül a gyereke, és ott kell legyenek idejében, s akkor már együtt töltik a karácsonyt is.

Ezt nem is mondtad. Hogy idén nem együtt karácsonyozunk. Pedig most voltunk nálatok, meghívtunk, 18-án lesz a szalagavató. Nem érdekel, hogy így jött ki. Így nem jön ki!

Ez nem az én szalagavatóm, hanem a lányomé, az apám unokájáé, valószínűleg az egyetlen, amin részt vehet életében, már-mint az unokái szalagavatóit tekintve. Annak idején a fiamnak nem volt, *thanks to Covid*, most a lányomnak van, a kicsi fiamnak megint nem lesz, mert mi is lábbal szavazunk, *no way*, hogy tíz év múlva még itt melegedünk a többi békával a levesben.

De hát tudod, milyen nehéz jegyet szerezni, nem akkor vonatozunk, amikor kedvünk tartja.

Fine. Viel Spaß.

Forr bennem a mérge, a férjemre hagyom a beszélgetés lezárását, úgyis ki volt hangosítva, trappolok fel az emeletre, dolgozom tovább, hátha akkor nem vagyok annyira pipa. Mégis mit vártam? Az én ballagásomra sem jött el. Az általánosba sem, a gimibe sem. Mondjuk akkor csak szimplán lekéste. Általánosban annyira, hogy sírdogálva sétáltam hazafelé, máig emlékszem, ahogy gyalogolok át a 10. és a 12. között, a paneleket összekötő átjáró alatt. Ahogy a tudóm felett nyomja valami a bordáimat, nem tudom, hogy viszont akarom-e látni apámat – az aktuális barátnőjét nyilván nem –, talán még mindig a fürdőszobatükör előtt áll és a nyakkendőjét igazgatja. Tudtam, hogy notórius késő, de erre én sem számítottam. És aztán nem kellett eldöntenem, mit érzek, mert üres lakásba értem haza,

és amikor hazajöttek, apu csaja lehordott a sárga földig, hogy hová tűntem?

Mondjam a gimit is? Hogy apám – másik – csaja szerint divatos volt a gépi kötött, csipkeszerű póló, amit blúz helyett javasolt, aztán mindenki más blúzban volt, meg sminkben, és fodrásztól jöttek, nekem meg a hímoszlánnyi sörényemet a tojássampon mosta? Szerencsére túl népszerű voltam, hogy számítson. Végigajdoltuk az egész épületet és udvart, sok idő elment vele, jó nagy suliba jártunk, és az én ölemben még mindig csak a kincstári gerbera. Már épp úgy döntöttem, innen is egyedül megyek haza, amikor apám Ladája nagyot brummogva állt meg a suli előtt, még parkolóhelye is egyből lett, fogalmam sincs, hogyan. Úgy vonult be az óriási virágcsokorral, mint uralkodó a templomba, én meg úgy döntöttem, csöndben maradok, hogy ne ismétlődjön meg a négy évvel ezelőtti fiaskó. Az egyetemi diplomaosztóra inkább meg se hívtam.

Jesszusom.

Eltelt huszonöt év, és én még mindig nem vagyok túl ezen. Az e-mailek sem terelik el a figyelmemet. Átkattintok a netre, rendelek magamnak valamit a Temuról, a férjem szerint *scam*, de PayPallal fizetek, ha gikszer van, ők visszaadják a pénzt, és különben is csak azért mondja, mert mindent olyan olcsónak mutatnak, kettőnk közül én vagyok a marketinges, tudom, hogy ez csak a kirakat, majd ha bejelentkezem, semmit nem találok meg azon az áron, kell majd egy kis Alin szerzett kurázsi, hogy jó *dealeket* fogjak. Mint az ujjatlan kesztyű, amiben gépelek, 344 forint volt, marha hasznos, nem kell feltekerni a fűtést, tizen-nyolc fokban is tudok dolgozni, kevesebb gáz fogy, két pulcsi, a lábamra egy takaró, a vizespoharam mellé tea a vasbödönben, és gyártom az ötleteket a kreatívokhoz. Apro-pó vizespohár, nagy-zolok itt folyton, hogy öt liter vizet iszom, de a minap húztam a strigulákat a füzetemben, és csak három.

Apám egyébként tisztára úgy néz ki, mint Harrison Ford. Már-mint most. Fiatalon nem hasonlítottak, de évekkel ezelőtt Ford Pesten forgatott, és a hírhez mellékelt fotót néztem, vajon aput

minek fényképezték le, és mikor járt a Kempinskinél az Erzsébet téren. Durva. Mondjuk nem tudom, Ford mikor született, de Iggy Pop apámmal egy évben, és mivel most pucéran adott koncertet, nyilvánvaló lett, hogy apám még mindig jó pasi. Ez sok mindent megmagyaráz Magdi viselkedését illetően. Vagy nem?

Szerintem berúgtam.

A levestől.

Egy hete főztük a fiammal, zöldségleves húsgombóccal, saját tésztával, petrezselyemszárral, iszonyú jó lett, meg sok is, ez volt a vége, megettem vacsorára, hidegen még nem pöszögött, de melegítve olyan ruganyosan forrt, tettem bele inkább egy kanál ecetet meg némi tárkonyt, és ledöntöttem előtte egy pohárka Unicumot. Nem tudom. Talán olcsóbb lett volna a kutyának adni, simán lehet, hogy a kutyakaja plusz a kupica pia drágább, mint az egy adag leves.

Szóval jöhet a Temutól a répareszelő meg a billentyűzettisztító kefe, az extra erős cellux meg a kocsira a *please park further I am with wheelchair* matrica. Ja, nem vagyok tolószékes? Nem baj. *Submit order*, mielőtt kijózanodnék, na, látszik, hogy nem vagyok alkoholistá, ennyi betette nekem a kaput, tavaly volt egy antihisztaminkúrám, amikor két hétig nem ihattam, hát elég jól leszoktam, pedig előtte minden este befigyelt egy deci bor vagy egy feles barack.

Úgy látszik, apám barátnőjének is küldtem egy e-mailt. Egész nyomdafestéktűró. Nem hánytorgattam fel Magdinak, hogy húsz éve van együtt apámmal, vajon hogy lehet, hogy még mindig féltékeny rám, és nem írtam, hogy nyilvánvalóan azért vett 16-ára jegyet, hogy nekünk rosszulessen, nem véletlen az időzítés, meg az sem, hogy nem közölték, nem karácsonyozunk együtt. Csak azt írtam neki, tegye át a jegyet, mert nekem fontos, és neki is legyen fontos. Nem lesz. Nem mondom, hogy le fogja tojni, mert sőt, örül majd, titkon, felhúzza a szemöldökét, és cicceg, hogy a pasijának van korábbi élete, van gyereke, és ez a gyerek bármire is igényt tart, és a lelke tapsol majd, hogy eltalálta, végre igazi fájdalmat okozott. Eddig mindent leráztam magamról, még azt

is, hogy vidékre költöztette apámat, és bevezette, hogy nem adnak nekünk karácsonyi ajándékot, csak a gyerekeknek egy ötöst. Semmit sem hagytunk, vidéken is látogatjuk aput, a pénz helyett meg könyvet kértünk, és mi adtunk apunak ajándékot. Ki ez a nő, hogy azt mondja, nem lephetem meg az apámat a szeretet ünnepén?

Iszom még egy Unicumot. Na, ezt neked, Magdi, most már biztos lehetsz benne, ezt a húzást sosem felejttem el, a fene egye meg, hogy a mindig elkésző apám engem udvariasságra nevelt.

Péntek Imre

A kis Odett

*A nyurga lány, a kis Odett
táncikál piruettet,
a félelem semmivé lett,
a nézőtérről is ő a legszebb.*

*Partnere egy szenvedélyes,
kifejlett, harci bálna –
párosuk egyformán érez,
készek a parti bálra.*

*Tapsolnak piros bohócok:
Mi szép volt! Vissza, vissza!
S unottan tépi a kócot
egy fonogató klarissza.*

A gyám

*Nem lehet más, mint a szélütött
katicabogarak gyámja,
messziről kiált: Állj! Mert lövök!
Ám a hírt némán felzabálja*

*két, egymásba illő állkapocs.
Az anatómia ismét jól működ.
Sőt, meg is lök néha, szólva: Bocs!
Ne félj, círóka, ez csak könnyű kód.*

*Nagybácsi lenne? Nem hiszed.
Csak eltűnő elevenség.*

*És el ne áruld senkinek,
kit gyámolít a szent ég.*

Az ablakos

*Az ablakos, az ablakos,
a lépcsőházi főokos,
ő tudja nyitni-csukni tán
azt, mi fenn terem a fán...*

*Az övé három-négy emelet,
hol terelgeti a legyeket,
s néha-néha odacsap,
ahol engedni kezd a csap.*

*És ott bűg a békés váltómotor,
mely a kényes füstbe botol,
s sáppad a cipőn a bokszt,
köhögni nem ajánlatos.*

*S lengenek a klasszikus redőnyök,
az ablakos int, de ő dönt,
van aki felszáll, ha rámutat,
s a légben kíván Jó utat!*

Lovász László

Alfa Centauri

Ropogós hóba borult a kis falu.

Meghitt karácsonyeste volt. Az égen tengernyi csillag ragyogott, mint amikor egy modern, világhíres metropoliszban az esti csúcsgorgalomban a toronyházak ablakainak milliói világítanak. Az elfeledett, kis erdélyi falu megbújt, és az iciri-piciri házakban a reménytelenül szegény nép a Megváltót várta vissza, immáron évszázadok óta, egy új, boldog kort remélve.

Kijöttek a kocsmából, és a félfába kapaszkodva, megálltak az ajtóban. Úgy érezték, hogy az egy-egy pohár pálinka már kicsit felfrissítette a vérüket, s megokosította a fejüket az egykori kis kávinista faluban, ahol már alig éltek magyarok. Aki meg az volt, azt is csak cigánynak tartották a helybeliek. Erősek voltak és bátrak – gondolták.

– Na, próbáljuk meg mégeccer.

Amikor nekiveselkedtek, az egyikük majdnem elesett, és tántorogva egymás segítségére siettek. Miután újra kiegyenesedtek, észrevették a főtér sarkában meghúzódó cigányasszonyokat, akik a karácsonyi vásárra készítették a fehérhímzéseiket, díszítésként ezüst csillagporral meghintve azokat. Hetvenkedve odaléptek az asszonyokhoz, és fennhájazva rájuk bámultak. A bátrabb figura foghegyről így szólt:

– Hé, hát itten, hol vannak a cigányok?

– Mink vagyunk csak – válaszolt felpillantva a legidősebb nő, majd azonnal visszatért a hímzésére, amelyen nagy műértéssel dolgozott. A másik két asszony nem is mert felnézni, úgy tettek, mintha nem is hallották volna a provokációt. Tudták, hogy jobb lesz nem ujjat húzni ezzel a két meglett férfivel. Mert mindig a bajt keresték. Úgy hírlett, hogy az ifjabb Bugát, aki karácsonyi kántálással kereste a kenyerét az ünnep előtt, ismeretlenek agyonverték. A hatóságok csak a holttestet találták meg, a nyomokat, szemtanukat nem. Az eljárás lezárult, az élet ment tovább.

– Hé! – kiáltotta ismét a részegebbik, egyre frusztráltabban.

Az öregasszony felnézett, most már hosszabban, és a templom felé bökött, majd kedves hangon azt mondta:

– Eljött az angyal! A szeretet ünnepe van...

– Nohát, ha eljött, el is visz! – válaszolta gorombán a férfi. Vadul hadonászott. Az egyik öklét egyre fenyegetőbben rázta.

Mellettük a vásárba igyekvő emberek egy pillanatra visszahőköltek, majd gyorsan elfordították a fejüket. Végül a saját társa igyekezett lefogni az őrzöngő alakot. Láta, hogy a fiatalabb asszonyok is letették a hímzéseiket, eltűntették a kezeiket és nem lehetett tudni, mit is fognak a szoknyáik ráncai közt.

– Ne tedd, komám...!

– Akkor te is meg fogsz dögleni karácsony éccakáján – mondta elfuló hangon, kiforduló szemekkel a pocakos támadó, és leengedte az öklét. Végül egymásba kapaszkodva elsomfordáltak a sötétségbe, ahonnet jöttek, mielőtt betértek volna a kocsmába.

A cigányasszonyok feszülten felsóhajtottak, kezeik is előkerültek, és folytatták a hímzést, s közben csendesen kiürült a főtér. Lassan éjfél felé közeledett az idő, amikor a legszebbnek látszó fiatalasszony megtörte a csendet.

– Készen állnak a megváltásra? Hamarosan itt az idő... – kérdezte aggódva az idősebbet.

– Készen majd akkor állnak, ha a fajtájuk egy lesz. Ha a fajtájuk megérti, hogy csak egy van belőlük... És te hogyan látod ezt? – kérdezte halkán a harmadikat.

A középkorú, szép vonású asszony némán nézett fel a sötét égboltra.

A csillagokat fürkészte.

Tudta, hogy az emberiség még messze van attól a kortól, amelyet ők az ezeréves királyságnak neveztek; idejük nem most jött el. Lopva körbenézett, majd lassan kihúzta magát ültében. A fehér eltűnt a szeméből, a fekete mindent elfoglalt. Hangja egyenletes volt, szinte emberietlen, amikor megszólalt:

– Alfának üzenjük: Ne küldjenek még tudást. Jelentkezünk ezer év múlva.

Az elkészült, aprólékos hímzések hasznavehetetlenül heverték az asszonyok mögött, a rajtuk lévő csillagpor reménytelenül pislákolt az éjféli holdfényben.

Nyilas Atilla

Babaház

*Külsőre olyan, akárha gyermek
rajzolta volna meg a vágyát.
Előtte fenyő magasodik,
bejárata fölött villany ég.
Az utca és az erdő felőli ajtón
hasonlító, de nem egyező ábrák,
talán hogy az elhunyt tulajdonos
lelkének szabad utat biztosítsanak.
A belső tér zezzugosnak,
mégis nemesen egyszerűnek tűnik.
Fiókban erős fájdalomcsillapító,
elmés szerkezetekkel operáló
erotikus-szadisztikus rajzok,
könyv „apostoltársnak” dedikálva.
Az egyik félfánál parányi polcon
páncélos játékkatona posztol.
A hajdani vonzó feleség
a nappali festményéről
mintha mindig a szemedbe nézne.
Szekreter lenyitott írópulttal.
Heverő melletti asztalkán
sötétbarna elefántszobor fából.
Az ovális asztal lapja ferde,
a bíbor pezsgő úgy áll
a metszett poharakban,
akár megdőlő hajó fedélzetén.
A fürdőben lábas kád,
szélén kaszáspókok tenyésznek.
Világos konyha régies bútorral,
elragadó cukortartóval.
A kicsi kert felőli részen*

*veranda hatalmas ablakkal
s egy kallódó kosárlabdával.
A lépcső oldalán kiakasztott
nyakkendők, szalonkabátok.
Egy kis emeleti szobában
csak egy ódon nászi ágy,
melyből az egyetlen ottani képre,
a szenvedő Krisztusra látni.
És a nagyobb fenti helyiségben
ráakadsz magukra a babákra,
elhagyatottak és meggyalázottak,
testükből kiálló bosszútűkkel.*

Lajtos Nóra

Showdown

A temető szélén találtak rá. Godot a falu jótévője volt. Csendes, dolgos ember, akiről hónapok óta nem volt hír. A rendőrség napokkal azelőtt zárta le az ügyet, amikor egy, a kertjét ásó fiatalember jelentést tett, hogy talált egy hullát a temető melletti portáján. Megtörtént Godot azonosítása, a falu megnyugodott, rengetegen készültek a másnapi temetésre. Keddre záporokat jósoltak, az agyagos földet kiásni ilyenkor nem lehet könnyű. Nagypám is ment sírt ásni, és ott szokott maradni természetesen a sírhúzásnál is. Én is ismertem Godot-t. Amikor beköltöztünk a városba, ő felügyelte a régi házunkat. Enni adott a macskáknak, kiszedte a kotlósok alól a tojásokat, tyúkólat takarított, fűvet nyírt, leszüretelte a szőlőt, megmetszette a fáinkat, nyáron összeszedte a cefrébe a lepotyogott szilvaszemeket. Eltűnését ma is rejtély árnyékolja be. Az idegenkezűséget sem zárta ki a rendőrség.

Apám megborotválkozott, fekete öltönybe bújt. S azt hiszem, most jöhetne az a rész, amikor Godot-nak hűlt helyét találták a hullaházban. Eleve olyan állapotban volt, mint egy hónapja földbe ásott halott. Jobb lett volna, ha hamvasztják, de a család ragaszkodott a koporsós temetéshez. S most a koporsó üres volt. Zúgolódott a falu népe, hogy hullarablás történt. Hogy Godot másodjára is képes volt eltűnni, ezt senki nem értette. Kezdett misztifikálódni az alakja. Már azt suttogták a kudarcba fulladt temetésen, hogy Godot tulajdonképpen nem akart meghalni, és feltűnik majd itt-ott, főképp az emberek álmaiban. A gyászoló gyülekezet bosszúsan és értetlenkedve széledt szét. Nagypámék betemették az üres sírt, majd beleszúrták a fejfát. „Itt nyugszik Godot János. Élt 64 évet.”

Cipolla úr aznap izgatottan szürcsölte a reggeli kávéját. Samsa urat várta, aki a falra mászott Cipolla krákogásaitól, mégis minden pénteken elment a pókerpartira. Hozzájuk csatlakozott még

Akakijevecs, az orosz irattáros, akit a város nagy tiszteletben tartott. Zimankós volt odakint az időjárás, de ez nem befolyásolta a kártyapartit. Godot urat várták még, de hogy nem jött el, elkezdték nélküle a játékot. A játékosok jókat blöfföltek, füttyülhetett a szél, eshetett a hó, mindhárman igen jól érezték magukat, mígnem be nem csengetett Cipolla úrhoz Mephisto úr, aki erősen filozofikus alkat volt, és aki egy gomböntőgyárban dolgozott. Sietve vette le kabátját, melyről lesöpörte először a porhót, s csatlakozott a játékosokhoz.

– Tudják önök, hogy ebből az 52 lapból 2 598 960 kombinációt lehet képezni?

Az asztaltársaság nagyot hallgatott, várta Mephisto úr további okfejtését.

– Azt mondom én önöknek, hogy ha ezt a 2 598 960 kombinációt lenne időnk végigcsinálni, az egyenlő lenne a feltámadás bizonyosságával. Mivel azonban nem áll módunkban végigjátszanunk az összes lehetséges kombinációt, be kell érünk a feltámadásba vetett hitünkkel.

– Lehetséges, hogy a hitünk ebben állna? Láttam egy hipnotizőrt, aki úgy manipulálta az egyik nézőt, hogy az megcsókolta őt, ezért a néző lelőtte a varázslót – szólalt meg Cipolla úr, mivel Samsa úr bogaras természetével mindenki tisztában volt.

– Ha én egyszer átváltoznék, Júdás szeretnék lenni, és kihagynám azt a jelenetet, amikor csókommal megjelölöm Jézust.

Akakijevecs, aki újonnan vett kabátját nem volt hajlandó levenni, csak annyi mondott:

– A hit olyan, mint a szellem: eltűnik, majd visszajár a lélekbe.

S miközben végére ért az asztaltársaság a szellemi okfejtésnek, megérkezett Godot úr is. Halálsápadt arcát hullafoltok tarkították. Letelepedett az asztalhoz, elővett egy sakktáblát.

– Látják, uraim? Emiatt késtem. Egy másik történetben 64 évesen akartak eltemetni. Most értettem meg, hogy ennyi mező van a sakktáblán. De a lépések száma végtelen.

Ezzel a mondatával Godot úr feltápaszkodott, majd sietve távozott. Útközben egy temetésről hazatérő tömegbe csöppent. Senkinek nem tűnt fel. Csak egy valaki fogott gyanút. Freud úr. De ő is továbbbsietett, már várták a páciensei, akik Godot Jánossal álmodtak.

Novák Valentin

Hullámok

*54 éves leszek.
Mikor éltem én ennyit?
Tudom, gyöngé sejtékből vagyok.
Alig várják – szétrezegjenek,
s elhagyják e kényszerszövetséget...
Nem is ők gyöngék,
csak nincs bennem kovász.
Egy rossz testhez elég
a húszesztendősen kezdett életgyász...
50-re már minden beérik...
Beérik a szétesés...*

Tézis

*Csicsijja, babujja... Ring a... Ring a
keletlen élet. Hamis dalokkal
csitítja. És nagylábujja bánja
a bölcsőt, ahogy vonja... Halott bal
kezában papír... Egykedvű inga
gyilkolja őt, mint urát a bánya...
Nem sír: tejbemák hat valahára...
Pandora szelence, Brúderláda
tárva. De vacsorára üres pép
jut. Tej apad. Átkos kötelesség...
Süket robajjal hullámozó tárna...
Bárcsak lábra állna, messze járna...
Álmában látja széthulló urát...
A szomszéd nem kérdez, ezért hálás...
Marad gyufa vagy a denaturált
szesz... S majd kihuny a lámpás...*

*Hullámok hoztak. Jelezték: vagyok.
Se mózeskosár, se palackposta...
Hullámok rezgettek:
anyám dalai,
magzatvíz dallamfodrai.
Hullámokat küldtem tejért...
Magam sírása a déli harangszó,
ahogy a denevér berepül
kiságyam/kisagyam fölé –
ultrahangakadály vagyok,
gyenge kontúrú asztráltest csupán...
Megacunami hisztik –
vagyok hangadó sejthalmaz.
Később már én vagyok,
s örvendjek – nem lettem megrázott,
leejtett, kukasírba rejtett csecsemő...*

*Ultrarövidhullámon érkező,
bennünk lelassuló világ...
Hajóvonták találkozása tilos
a hullámverésben,
alacsony agyvízállásnál.
(Szelep sem kellett fejtetőmre,
holmi modern trepanáció...)*

Antitézis

*Titokban sírdogál gyöngé lényem...
Rácságyban mackó, gombfocicsapat,
indiánharc szomszéd gyerekekkel,
katonaregiment – jó műanyag,
háromkerekűn vad tekerésem...
Előkészítőbe hív a vekker –
száll szobahinta – légi bédekker...*

*Nincs itt gond. Van jövő! De rezgető
félelmem honnan tör fel? Gagarin
ott lenn intett a népnek... Valakin
a sors tépést csinál... Mint hegytetőn
cafrangfelhőből a nap kél elő –
tűzarcom a beteg-lélek-pecsét
nyoma. Zabolátlan elmére nincs
iskola. Nem életét, de eszét
veszi el a Zord. Agyhóhér: suhints!*

*176 centiméteres hullámba
borzong a körforgás,
s nyüvek rezegnek általam*

*54 éves leszek.
Rezgem e papírra a fájdalommal telt
szembesülést...
Hová lesz ez a nagy rezonálás?
Kivégre, mivégre?
Tetőtől talpig,
atomtól nagyobb képletekig?
Kifelé, befelé minden csak rezeg...*

*54 éves leszek:
fibrillál a szív,
cikáz a szemideg,
vibrál a vagus nervus,
reflux égés lüktet,
férges fogvetemény pulzál,
fájnak a májfüggelékek –
belemorzézna a hasfalamba,
s vacogom belül, ne lássák: nagy a baj!
S ez kiöli belőlem a megelégedett,
de vagány vágánsköltészetet!
Maradnak kényszerek,
Tourette-ritmusok az időtlen mérték felé...*

*Mikor éltem én ennyit?
De élet-e ez a gyáva remegés,
vagy csak keleti bölcsesség,
nyugati bölcselkedés,
ránk száradt művirág-példázat?
Ahogy színiükvesztett üzenetek
borzongnak a szél hullámain...*

*Halál-horizont hullám...
Délibábos élethidérc
fejetetején rezgése...
Rezeg a jövő.
Rezeg a léci.
Tremolós gitárszó az ajz fel...
Tremor a metálkézen:
Glenn Tripton, a Parkinson-kóros húrnyűvő
denevérti magában régi dallamait...
A legtöbb, mi cinizmusból
kiadagolható...
Milyen élet ez?!*

*A Zord cinizmus vesz minket körül,
mint epilepsziást a néma aura,
melyben a szent rohamig minden nyugodt!
Hidegvacogás,
szerelemborzongás,
még a jégkristályok is lúdbőrzeznek
Jack Nicholson orrán...
Minden fázik itt.
A jégkirálynőket hideg rázza...*

*Minden csak hullám és rezgés...
A vas rezeg, a gyémánt is
remeg odabenn-űrben...*

*Mitől féltek ti öröktől örökig valók?
Gatyagyűrődéstől Torinói lepel fodrán át
az orrvéres zsebkendő csücskéig?*

*Kígyó és földigiliszta hullámtól,
nyírfák mesebeli zöldezüst és aranypénzétől
a sötét anyagot libbentő ravatalozóig
tekereg a sinusz...*

*Az almasercenés minden
kértficakba elhat.*

Szintézis

*Lemenni a bányamélybe, hol sír
a múltrobbanás tépte gyermek...
Csitítani őt: csicsijja, babujja,
felejtsd már el a másikelet-terhet,
s ezzel se kínozz meg engem! Lódít
köszvénykristályos nagylábamujja:
Tisztuljak magamtól! Hallelujja!
Az engem szipolyozó múltgyerek
végre várja már, hogy visszamenjen,
s kihozza ittbajom Dél-Jemenben:
légyülte poronty... Elvakult legyen,
kit akna tép majd sújtólég helyett...
Megy ez a ki tudja, m'ért is körbe-
körbe. Prolongált jó-élet-blokád...
Új anyám okád egy pléhvödörbe...
Kushadj! Benned Zord dúl... Ne kérdd okát!*

*De egyberezgünk végül,
és széthullámszunk
egy földüzenetként...*

*Nem kell ide úrszondás táblácska
emberiség-ikonokkal...*

54 éves leszek...

*Előtte még átrezeg rajtam
pár ezer beszélgetés,
mások telefonvitája,
telefonszexe,
átszűröm mások létezését,
aztán körkörös hullámokban
szétoszlatom saját verzióm,
ha már nem kell hullámfogó-akadályom,
mert túl vagyok ión-csigán,
Korinthosz akantuszain...
Végtelen oszlopon ülve –
obeliszk, menhir, columna victoria
mind túszaím,
hisz idegingerület hullámként száguldok
egy magasabb tudást felépíteni
– a nagybumm utáni agytágulatban –,
füleeknek már hallhatatlanul...*

Nagy Zopán

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XIII.

*Feltárok – és újra nyitok
önnön könyveket. Míg örvénylik szellemem:
hibáit örömmel szenvedem...
Korpuszok feszítve, gond(olat), érzelem:
én-sebek, töredék-titok...*

(Azaki Nemazaki)

Kiemelések, ön-örvények, megidézések, avagy 30 év a *Skizológiai*tól a *Nyitott művekig*, 1995–2025:

Alvó arccal, fallal szemben állok, fekvő fallal küzdök: tartalmaink találkoztak, most át kell lépnünk egymást!

Abraxas* lakik legbelül; ördögi tetteimért, angyali fényeimért ő a felelős; ám most, hogy tudok a „SORS”-ról: minden rezdülésért (a végső megsemmisülésig) „énem” fogad ütést és ölelést...

**Némelyek szerint az abrak és a sex (szadzszi) egyiptomi szavakból származik és „szent szó”, „áldott név” az értelme; mások szerint Abrasax a helyesebb formája, és a görög számjelekből magyarázható meg olyképpen, hogy: $A = 1$, $b = 2$, $r = 100$, $a = 1$, $s = 200$, $x = 60$ (a görög betűk számbeli értéke), ami összesen 365-öt ad, az év napjainak számát...*

Alvadt véred, mint a menta; együtt szippantjuk hempergésünk verejtékeit, s csorgó illatod szinte megfojt... Ám, kérlek ne nyúzz meg teljesen, testemen a sebek parázként világítanak... Emlékezz! – fogaid hányszor meggyulladtak, ha szerettél...

Másokkal víz alatt ismerkedtem, Te egy lángoló ébenfa hasadékból léptél felém; síró szilánkok szavaimba, körmökből font fátylak szemeinken... A csecsemőt padlóhoz szögezik, a hintalovak elfutnak, kint: egy lábú sírásó várakozik,

foszló falon holdnak arca: ráncos relief
(rajta átnyúlhatsz, rajtam lassítva átmehetsz);

mérgezett véremben romlott géniusz
 csobog,
 homlokomban görcsösbót szorong;
 hajnalodik; most utolérhetsz
 (hisz el sem indultam);
 vaságyhoz kötözött madártoll;
 2-szer hajnalodik: alvadt véred most
 másokkal
 víz alatt; tested beázott ébenfa-tuskó;
 szavakból-font sírod mellett
 egylábú várakozásom...

Skizológia, részlet, 1995. (Megjelenés éve: 2008.)

Persze nagyszerű, ami – feltételezésem szerint – teljesen lehetetlen volt. Az asszociációk és félre, sőt negyedre-értékek (vagy helyenként nullára értékek), a különféle nyelvi szuggesztiók és azok tagadása, az ábécébe rakott utalások (és utalások), de főként a skizoid játékok, sőt játszmák, továbbá a szerző műveltsége és írni tudása – nem lehet 22 éves, mint ahogy a szövegben mondja, és mindez együtt, ahogy az ember nyakába dobja irgalmatlanul...

Mindez nagy és riasztó gyönyörűség volt, még nem ébredtem fel belőle... Legjobban nyelvi fantáziáját dicsérem, soknyelvi ügyességét, ahogy ott is megtalálja a legjobbat, ahol semmi jót nem vél találni az ember, és ahogy egyik filozófiából (retorikával definiált, azaz definiálhatatlan dolgok meghatározásából) a másikba csap át, és kitörli az olvasó emlékezetéből úgy az előbbi, mintha sohasem írta volna meg – talán ez az egyik legérdekesebb motívum, meg ahogy egy antilogika logikájának lehetőségét nem megvillantatja, hanem árulná, mint a kofa, elmenőben, már félig ingyensen.

Még így hebeghetnék-hőböröghetnék sokáig a Skizológiáról – magam is csak „patkányzsírba főtt kapca” vagyok, ha a könyvről próbálkozom szólni. Ezer köszönet érte, hogy elküldte nékem!

(Részlet Faludy György leveléből, 1995. 11. 02.)

- - -

gyásztáviratot
tömköd szűk bugyijába
részeg postásnő

részeg postásnő
bugyijából tépi ki
halálhíredet
(szerető)

A kötet címe – A haiku jegyében, részlet, Fekete Sas Kiadó, 2011.

- - -

Szubsztancia-ínyencség, no. II.
(Szentkuthy Miklós Gyomán)

Mottó: *A kamaszkor – mint az „identikus igazság” maláriás szezonja –: nem ismeri „ezeket” a lényegre-bomlasztásokat...*
(Sz. M.)

– Szubjektív szentek, excentrikus bocsánat...
– Izzadtan ébredő múmia-szédület...
– Ne féljünk az üres templomtól! – Anyádat
: Szeresd úgy, mint szőlő-nedűt a friss szüret...

(Elsőbbség a pompás vhölgyeknek. –
A hegyek csak aztán jöhetnek...)

– Szent-telen lehetőség (és) valós ábrázat...
– Zamatok nélküli lázat falatozik
: Az ácsokkal parolázó légi alázat
: Miközben fel-hő = al-hővel hadakozik...
– Gyermekes ön-azonosság helyetti gyöngy

: A kamasz-kábulat csók-ömlesztett könyve
 : Most mámor-maskara-fejeléstől tört be...
 – A gyönyör is tükrözött fobia-göröngy...

(A „szakadt-vers önfejű dominanciája:
 a kanonizált homogén-unalom helyett”... –
 Szavaltam odúba, egy Mától-repedt fába...)

– Szezonális groteszkek tartanak távol
 : A normá(l)ra hajlamos gyulladásoktól...
 – Saját igazság-kifordulásom gyászol
 : De nem félek Ráktól, sem a Moiráktól...

(Ó, visszaverődő: arcbelső-nyershúst kiszakító... –
 Mágikusnyolcszög-rétegű pohár-szilánk, vakító!)

Próza-vers-esszé-montázs, válogatott írások, részlet, Magyar Műhely Kiadó, 2012.

- - -

Mottó (a falnál), tengernek háttal:

„The fall (babadadalgharaghtakammi-
 narronnkonnbonnbronntonnerronn-
 ntthunntrovarrhounawnskawntoooord-
 enenthurnuk!)...”

the long (visszafelé, hosszan):
 a loved a last a lone a way A!

Kisvágtatva megtekintették a magyavar temetkezéstől eltérő utalásokat (mert éppen jelentős ásatások mentén mulattak), mindezt az andalúziai Abdul Hamid útmutatásai alapján, aki Zorpia és Finnis génkezeletlen (sőt: „tőrölmetszett”) ivótársasá-

ga, és aki Čelarevótól – Kercsig (Krímig) perzsa hatások után kutatott (természesesen) a beavatottak szaktudásával... –

Hamarosan (*hányadik*) Béla király Anonymus jegyzőjét, majd Kinamot, Behamot, Alkant és Nemaza Zakot is megemlítették, de (csuklások között, korty-kihagyások közepette) a nagyszerű dr. Isajlo Sukot, az orientalisztika és a középkori régészet professzorát szintén megidézték. – Isajlo prof. nem csupán önmagától volt híres. Többek között (átlátásainak sorában) neves szellemekkel társalgott. Visszatérően XI. századi Cirill (Szaloniki Konstantin) freskó-arcképe is megjelent neki... –

Ezen „idéзések” közben (a temető mögötti utcácskában, egy középkorból maradt „meseházikósodott” építmény abszurd és kissé beteges birtokán) Petunk és Kandida, a szerelmes testvérpár is felcseperedett... –

A társaság ezután: intrik és hapax.

Hovábbra is az ég a távlat.

A tenger alól. Mi sem természetesebb...

A halergiás ae(u)ro-bikinisek kivezényelt klubja (szerényen kisbetűkkel) a Kéményseprők és Otthonkások Dinamikusan Koedukált Asszonykórusa előtt lép fel a Tartini Téren: hangoztatja a rangosbemondó, „mirefel” Galil Leotto, Sean Moy és Dolly Porello is csatangkoszlik az Exexex utcából...

Szása Katz egy tetőtéri ablak bemélyedéséből fülel... Patapatapapaveri botlábával veri az előremutató taktust. – Ó, Tus és Fluxus! =

Itt bárbeszédeknek lenne lelke...

Ám a visszanézés jelentősebb...

Aqua a pax. –

Íme: nedves szélhűdés. Íme: Létnyomás...

Kétségek / Kökény-kék kőkulcs (Finnegan újabb ébredései...), két könyv az egyben, részletek, Magyar Műhely Kiadó, 2015.

A Kórkép-Kórkép kiállításon leginkább fotografikus képekkel, absztrakt fotográfiával találkozhatnak a látogatók. Az alkotások között találunk kémiai, illetve digitális úton létrejövő fotográfiát is, melyek számtalan kifejezési lehetőséget rejtenek magukban, akár bravúros technikai megoldásokat is előhívva, felmutatva...

Utak: az út alatti utak alatt. Utalások nélküli belső utak, elhagyott magán-tájak taposott, gyötört, de teljesen kitaposhatatlan útjai... Föld-rajzolatok: rejtelmes képződmények parcella-formái, elmosódott mozaik-darabok, geometrikus mű-elemek...

Elhagy(at)va: bódék, kulipintyók, bádóg bodegák, az indák, a mohák, a taplók, a gazok és fa-csápok mindent benőttek, ó, elhagyott élet-terek utáni vegetáció! A hiátus és az őstermészet összenő... A nyaralók: kín-nyalók, a presszók: depresszók, de van remény! Van? Alkossunk! Kontrasztok: urbánus sóhajtás, küllők egy léggömbben, légyölő galócák vitrinben, fekete falakon vésett jelenet-töredékek (egy visszafelé lassított kisfilmben)... Árnyék-kötők karcolatai... Circulus vitiosus!

Egy panorámás ablak Lélekkép-tájra nyílik, a kemogram-látvány szenzibilis rajzolatait, köd-köpnöyeg szerű gyűrődés-hullámait karcolt füstkvarc-nagyítón át szemléli a távol-közel-távolba látó költő egyik alteregója (egy magán-szanatóriumból)...

Jézus szeret – suttozga egy sokszorosára boncolt graffiti lenyugtatott részlet-kiemelése, miközben – valahol hazánkban – misztikus módon: 365 liter kávé ömlik az állami vasutak egyik élményparkjának (kódokkal felnagyított, a pusztába kiterített, titkosított) térképére, amely azután – magát – a Kozmoszt idézi meg...

Kórképek! A Nagy Kép-kor bizonyos kórképei? A kortárs kép-társítás mozaik-darabjai? A kor társainak látóidegeiben fölsejlő kép-jelenések: (in)direkt (meg)látások, bemozdulások kimerevítései? Lehetséges. Igen és nem! Ám, a konkrét kórképen túli kérdések mögül mindinkább (a leíró elme-szféráiból): további kép-jelenések áramlanak:

A Harmadik Szem fiktív képcsarnokában kilenc különböző szemlélet, kilenc képzelt folt-tanulmány (egymást megfigyelő,

vagy éppen csak sejtő sejt-állomány) találkozik: álmok az Álomban... Minden napra egy eset, a Minden Apja Egy lehet!

Egy óriási optikus-szemorvos bogár szemének szemérmes szembogarában, szemének bogár-fátylán át, rebbenésének *objektjén* (a „hibajavító” ajánlata: *böjtkéjén*) erről: túl- és alul exponált definíciók helyetti tér-időkben pixel-hártyás ébredések és finomszemcsés szem-rezgések keverednek, oldódnak – s közvetítőjük által: a látványnak is nevezett érzékeléseket személyesen absztrahálják...

Kik, és mit is? – Kérdezi valaki a hátsó sorból, miután kedvenc képéről lenyalta a fixírsó kipárolgásának lehetőségeit, s kiszemezte a magvas gondolatok néhány (vizuális) netovábbját...

Nyitott művek – Képzőművészeti szabad esszék, reflexiók, válogatott írások, részlet, Napkút Kiadó, 2025.

Dorozsmai-Szabó Eszter

Vitorlavirág

*Talán láttál már vitorlavirágot,
szív alakú levele van,
fehér virága.
Mintha szélről duzzadna,
félbehajtott,
előre meredő virága,
közepéből kilóg az árboc.
Lelke van,
szól, ha szomjas,
vagy, ha simogatásra vágyik.
Rossz gazda vagyok,
összevissza locsolgatom,
csak akkor jut eszembe,
amikor a levelei lógni kezdenek.
Aztán ha vizet kap,
másnapra újraéled.
Lassan öntöm a tövéhez,
közvetlen a földre,
de azt is szeretem nézni,
ha a vízpermet összegyűlik
a levelek közepén,
és a főéren gyöngyé válva
lecsöppen a zongora fedelére,
vagy, ahogy az árbocon
végigcsorog.
A vitorlája tele széllal,
legalábbis úgy tűnik,
látszik, hogy bosszankodik,
hogy szeretne valódi
vitorlás lenni.
A Teremtő*

*a víz helyett
földbe rakta,
ebből kell kihoznia
a legtöbbet,
beletörődik,
és legalább eljátszhatja,
hogy vitorlás hajó.
Néhány kép van felfüggesztve
a hálósobám falán.
Hajókat ábrázol.
Suhannak a vízen.
Egyikük azonban
folyton egy helyben ringatózik,
pont úgy, ahogy én is
ringattam magam gyerekkoromban.
Így nyugtatja magát –
próbálták megmagyarázni
az orvosok.
Hospitalizáció.
Nem ismertem ezt a szót,
de jól tudtam
milyen mikor az árbocod eltörik,
és a horgonyod
mélyen a homokba fúródik,
ahogy a növény markolja a földet,
te évekig egy helyben topogsz,
pedig neked épp akkora vitorláid vannak,
mint a szomszéd lánynak.
Nincs két egyforma virág.
Nincs két egyformán legördülő csepp.
Talán a gyökereinkben a hiba,
talán nem is mi kötjük magunkat
a múlthoz,
hanem a gyökereink
markolnak konokul,*

*nem engednek úszni a vízben.
A virág nem azonos a gyökérrel,
igaz szüksége van rá,
de mégsem egy vele.
Én sem.
Bár közös a vérkeringés,
én mégis felszedem a horgonyt,
és kihajózom.*

Vitrin

*Kiskoromban volt egy vitrin
a nappaliban.
Tükröződött benne a szoba.
A másik világban
ott lakott az ikertestvérem.
Játszani szerettem volna vele,
de anyuék este lekapcsolták
a villanyt.
Később magam zárkoztam
a vitrin mögé.
Most már bentről figyeltem kifelé,
ahol a családom lakott.
Olyan üveg lehetett közöttünk,
mint a kórházban
a fertőző osztályokon.
Te látsz mindent,
ami odaát történik,
de téged senki.
A vitrin tükrében
halvány voltam,
sápadt,
tompá kontúrral.*

*Az iskolában se vett észre senki,
elrejtőztem,
térdig érő pulóver
takarta a vonalaim.
Vitrintől vitrinig közlekedtem,
a végzett diákok dicsőség vitrinén át
kúsztam be a nagy épületbe.
Majd, amikor megint otthon voltam,
és szemben álltam
magammal,
néha megláttam
mögöttem és előttem apámat,
oda akartam menni,
de nem értem el,
kiment a másik világ
legtávolabbi ajtaján,
a hátam mögött,
és egyszerre előttem.
Bármerre fordultam,
valamelyik világban
szem elől tévesztettem.
Anyám könyvet olvasott
a kinti kanapén,
de erről az oldalról
nem volt látható
a könyv címe.
Anyám nem ment ki az ajtón,
bezárkózott.
Messziről figyeltem,
hogyan nő a ránc a szája körül.
A nővérem viszont
úgy becsapta maga mögött az ajtót,
hogy többet sem ebben a világban,
sem a másokban nem találkoztunk.
A nagymamám volt az első,*

*aki keresni kezdett,
sokáig keresett,
bekopogott a gyerekszobába is,
a fürdőbe is, mire egyszer
megállt a nappali vitrinje előtt.
Órákig, napokig,
hetekig, évekig állt ott.
Nem evett, és nem ivott,
csak nézett befelé.*

PSZICHOLOGOSZ

Kassay Sára

A jelentésadás és a kognitív torzítások szerepe az emberi megértésben

Bevezető gondolat és betekintő

A kognitív torzítások és a jelentésadás folyamata együttesen vizsgáltnak rá az emberi megismerés működésének legérdekesebb sajátosságaira; a jelentésalkotás alapvető, adaptív kognitív mechanizmus, amely a bizonytalan vagy értelmezhetetlen ingerek strukturálását szolgálhatja, elősegítve a koherencia, a kontrollérzet és a pszichológiai egyensúly fenntartását, de ugyanakkor éppen e folyamat során jelennek meg a kognitív torzítások, mint rendszerszintű, előre jelezhető eltérések, amelyek nem véletlenszerű hibák, hanem a megismerés hatékonyságát biztosító mechanizmusok melléktermékei. Tudományos szempontból ez az ambivalencia, az adaptivitás és a torzulás egyidejű jelenléte teszi a jelentésadás és a kognitív torzítások kapcsolatát a pszichológiai kutatás egyik legizgalmasabb és legmélyebben megalapozott területévé. Ebben a rövid pszichológiai írásban szeretném bemutatni és átélhetővé tenni, hogy miért vált számomra mind elméleti, mind gyakorlati szempontból kedvenc kutatási témámmá.

Véletlenszerű ingerekre történő jelentésadás

A véletlenszerű ingerek értelmezése egy komplex pszichológiai folyamat, amelynek során a percepción keresztül a jelenséget feldolgozzuk, majd megítéljük, hogy kedveljük, vagy sem. Az emberek nem kedvelik, sőt egyenesen visszaszótónak találják

az olyan jelenségeket, melyek számukra értelmetlenek, érthetetlenek (Landau és mtsai, 2006); az értelmetlen dolgok jelenléte diszkomfortérzést kelt az emberekben. Előzetes felmérések bebizonyították, hogy a modern művészetek kedvelése, és az érthetetlen dolgok értékelése a nonkonformitással és a tapasztalatokra való nyitottsággal áll összefüggésben (Feist&Brady, 2004), az egyéni tulajdonságok hiányában azonban, vagy alacsony előfordulásuk esetében az emberek nem preferálják az értelemhiányt. Olyannyira nem, hogy ha értelmetlen vagy bizonytalan dolgokkal találkozunk, illuzórikus mintázatok és irracionális hiedelmeket alkotnak értelemadás céljából (Van Harreveld és mtsai, 2014; Whitson&Galinsky, 2008).

Ha nem vagyunk képesek jelentést tulajdonítani, hajlamossá válni hasonlóságokat keresni általunk ismert és értelmezhető dolgokkal, az emberi agy mintákat keres, és ha nem talál, produkál néhányat, ilyen esetben mindig már ismert dologra támaszkodik, mivel így képes illuzórikus korrelációt létesíteni (Dobelli, 2013). Az illuzórikus korreláció az a jelenség, amely értelmében asszociációkat, kapcsolatokat feltételezünk két konstruktum között, amikor valójában a két dolog közötti kapcsolat nem áll fenn vagy nem bizonyított; két koncepció közt akkor feltételezhetünk kapcsolatot, ha rendelkezünk egyfajta előzetes tudással legalább az egyikről (Galotti, 2017). Kiválthat továbbá illuzórikus korrelációt az egyén elvárása, viszont olyan esetben, ha megjelenik az anticipáció, az illuzórikus kapcsolatokkal szemben az egyénben a valódi összefüggések észlelése sérülhet (Chapman, 1969).

Az áljelentés legtöbb esetben kielégíti az emberek azon szükségletét, hogy értelmet adjanak az adott jelenségnek, a pseudo-profund, vagyis áltudományos kijelentéseket számos kutatás vizsgálta már, s azt találták, hogy a látszólag tudományos, mély kijelentéseket, akkor is, ha értelmetlenek a felszín alatt, az emberek nagymértékben preferálják. Például egy kutatás rávilágított, hogy a számítógép generálta értelmetlen, de tudományosnak tűnő kijelentések szimpatikusak az egyének számára (Pennycook és mtsai, 2015).

A művészetek megtapasztalása sem képez kivételt a fent tárgyalt felvetések alól, hiszen sokkal magasabb preferencia mutatható ki az olyan alkotásokkal szemben, melyek érthetők, vagy tudunk hozzá jelentést kapcsolni. A külső ingerek fontossága kiemelendő a művészeti alkotások esetében, például a cím nemcsak a jelentésadást segíti elő a produktumok esetében (Russell&Milne, 1997), de a nehezen értelmezhető absztrakt képek preferenciáját is elősegíti (Landau és mtsai, 2006). Azt, hogy az egyén hogyan bánik a jelentésadással, a jelentés hiányával és az ebből származó komfort- vagy diszkomfortérzettel, nagyban befolyásolja, hogy hogyan értékeli az érthetetlen jelenséget (Turpin és mtsai, 2019).

A jelentésalkotás egy olyan kognitív folyamat, amelyet a zavaros helyzetek értelmezésére használhatunk, hogy elősegítsük koherencia- és céltudatosságunk (Park, 2013), ez egy olyan személyes értékelés, mely által az ember képes megbarátkozni a nyugtalanító helyzettel, ezáltal csökkentve a stressz és szorongás érzetét; a jelentésadás folyamata egy trauma vagy katasztrófa után a felépülést elősegítő képességek egyik kulcsfontosságú eszközeként is funkcionál (Park, 2016). A jelentésadás folyamata számos katasztrófa után segítette a túlélők számára megbirkózni a katasztrófa utáni stresszel, a jelen pillanatra való fókuszálás, az egyedi erősségeik felismerése, az őket körülvevő emberek értékelése és a motiváltság felkeltése által (Kalayjian&Eugene, 2010); továbbá abban is segítette a túlélőket, hogy áldozattudatukat túlélőtudatosságra váltsa.

A szakirodalom a jelentésadásnak két fajtáját különbözteti meg, az első a jelentés megjelenése, amely esetében a jelentés már létrejött; illetve a jelentéskeresés, amikor a jelentést még nem találjuk meg (Linley&Joseph, 2011; Triplett és mtsai, 2012; Zeligman és mtsai, 2019). Amíg az értelem jelenléte a szubjektív jólléttel és az elfogadással korrelál, addig a jelentéskeresés a distresszel mutat kapcsolatot az előzetes kutatások alapján, ami arra enged következtetni, hogy míg a jelentés jelenléte pozitív változásokat képes eredményezni, addig az értelem keresése inkább negatívakat (Linley&Joseph, 2011; Triplett és mtsai, 2012).

Mint tárgyaltuk, a jelentésadás folyamata feltételezi más kognitív funkciók működését; ide tartozik a gondolkodás, érzékelés, észlelés és számos más mentális mechanizmus feltételezi a jelentésadás folyamatát, például az ítéletalkotás és a döntéshozás folyamatát nagyban befolyásolja az, hogy bizonyos dolgokat milyen jelentéssel látunk el, illetve a hierarchikus rendszerünkben milyen helyre helyezzük azt, ez pedig a viselkedésünk meghatározásában kaphat szerepet. Az, hogy az emberi viselkedés milyen mértékben függ az egyéntől, illetve milyen mértékben befolyásolja a környezet az ókori görögöktől származó probléma. Napjainkban már egyre inkább kikristályosodott, hogy sem a személy, sem a helyzet nem befolyásolja teljes mértékben, sokkal inkább a kettő együttese váltja ki az emberi viselkedést (Mischel, 2004). Ezt alátámasztó bizonyítékokkal szolgált például az epigenetika megjelenése a tudományban, mely megközelítés szerint bizonyos biokémiai mechanizmusok révén a környezeti hatások befolyással vannak a génexpresszióra, ezek a hatások a DNS-nukleotid sorrendjét nem változtatják, ám kémiai szerkezetére hatást gyakorolnak (Hymann, 2009).

Az emberi viselkedés tehát egy komplex rendszer produktuma, amelyet az egyén és környezete együttesen hoznak létre; ez a kijelentés pedig ugyancsak igaz a különböző kognitív mechanizmusokra is. Emiatt az egyéni különbségek továbbra is magyarázó változóként szolgálnak számos területen, bár a döntéssz pszichológiában ezeket sokáig elavultnak tekintette a szakirodalom, mégis a legújabb kutatások szerint az egyéni különbségek bizonyos vonatkozásai bizonyítottan befolyást gyakorolnak és magyarázó-változóként tekinthetjük őket, így ezek feltárása kulcsfontosságú.

Az intuíció és a logika kettőssége a jelentésalkotásban, avagy a gyors- és lassú gondolkodás

A gondolkodás kognitív funkció minősége befolyással van az érzékelés folyamatára, itt felvetődik a gyors és lassú gondolkodás

problémája is (Kahneman, 2013; Tversky, 1996). Az ember elméjében folyamatosan zajlik egy mentális mechanizmus, amely benyomásokat, intuíciókat és a döntéseket befolyásolja tudatalanul. A két gondolkodás közti különbséget az utóbbi évtizedekben számos pszichológus kutatta, míg a gyors gondolkodást intuitív gondolkodásként említhetjük, addig a lassú gondolkodás a logikus gondolkodásnak feleltethető meg, a kétféle gondolkodásért két különböző rendszer felelős. A legfrissebb kutatások alapján az intuitív rendszer sokkal befolyásosabb a logikussal szemben, hiszen a döntések meghozatalában gyakran ez a rendszer áll, ám beszélhetünk bizonyos kölcsönhatásokról a másik rendszerrel (Kahneman, 2013).

Az intuitív gondolkodási rendszer nem társul tudatos kontrollhoz, kevés erőfeszítéssel jár, vagy teljesen erőfeszítés nélkül is képes végbe menni, míg a lassú-, a logikus gondolkodási rendszer nagy mennyiségű erőfeszítést igényel; egy bizonyos mentális tevékenységre irányítja a figyelmet, és gyakran társítják a koncentrálás szubjektív élményével. Ez a rendszer felelős az önkontrollért; megfontolt viselkedéseink ennek a rendszernek, míg hirtelen cselekedeteink az intuitívnek tudhatók be (Kahneman, 2013). A logikai gondolkodás rendszere konzekvens, bizonyítható tények révén produkál összefüggéseket, ám ezzel ellentétben az intuitív rendszer irracionális, nem létező kapcsolatokat állít fel bizonyos koncepciók között. Az intuitív gondolkodási rendszer automatikus mechanizmusokat produkál, mely lényegét az asszociatív emlékezet képezi, amely által a történeteket az egyén képes koherens egészként értelmezni, ezzel szemben a logikus gondolkodás rendszerét ellenőrzött műveletek alkotják, elfogadott logikán alapszik (Dobosy, 2019). A gyors gondolkodás, az intuitív rendszer esetében előfordulhat néhány szisztematikus hiba, melyeket a szakirodalom kognitív torzításoknak nevez, ezeket a kognitív hibákat a rendszer bizonyos szituációkban nagy valószínűséggel hajlamos elkövetni. Ezek a torzítások logikailag megalapozatlanok, emiatt az intuitív rendszerrel szemben, a logikus rendszer nem követi el, tehát lassú gondol-

kodás esetén nem történnek meg; ezek a döntéshozatalban és az ítéletalkotásban is megjelenhetnek (Blanco, 2017).

Kognitív torzítások, mint az észlelés és a döntéshozatal rejtett mechanizmusai

A kognitív torzítások úgy is definiálhatók, mint az általános megismerési képességek jellemzői, ezek különböző területeken vannak jelen, számos tanulmányban megtalálhatók az élet számos aspektusát tekintve. A kognitív torzítások például megjelennek a társadalmi problémák hátterében magyarázó konstruktként (Hamilton&Gifford, 1976), a paranormális hiedelmek és a pszeudo-gyógyászat használatánál szintén jelen vannak (Blanco, 2016), valamint számos hibásan meghozott döntés hátterében is ott állnak. Mivel ez a pszichológiai jelenség az élet számos területére kihatással van, és befolyásolja cselekedeteinket, evidens, hogy az értelmiségiek próbáltak olyan metódusokat találni, amelyek által kiküszöbölhetők ezek a torzítások, ilyen az úgynevezett debiasing és a stratégiák (Larrick, 2004; Lewandowsky és mtsai, 2012), a debiasing magát az elfogultságot küszöböli ki, vagy csökkenti az egyén figyelmének felhívása által, az adott torzító hatás ismertetésével (Jolls&Sunstein, 2006).

Záró gondolatok – ambivalencia és bizonytalanság a kognitív folyamatokban

Összeségében elmondható, hogy a véletlenszerű ingerekhez kapcsolódó jelentésadás alapvető kognitív szükséglet, amely az értelemhiány okozta diszkomfort csökkentését szolgálja, de ugyanakkor illuzórikus mintázatok és kognitív torzítások kialakulásához is vezethet. A jelentésalkotás módját az egyéni különbségek, a gondolkodási rendszerek és a környezeti tényezők együttesen alakíthatják, így meghatározó szerepet játszanak az

értékelésben, döntéshozatalban és viselkedésben, tehát a jelentésadás egyszerre adaptív és potenciálisan torzító folyamat, amelynek megértése kulcsfontosságú a pszichológiai jelenségek értelmezésében.

Bibliográfia

Blanco, F. (2016). Positive and negative implications of the causal illusion. *Consciousness and Cognition*. doi:10.1016/j.concog.2016.08.012.

Blanco, F. (2017). Cognitive Bias. *Encyclopedia of Animal Cognition and Behavior*, 1–7. https://doi.org/10.1007/978-3-319-47829-6_1244-1

Chapman, L. J., & Chapman, J. P. (1969). Illusory correlation as an obstacle to the use of valid psychodiagnostic signs. *Journal of Abnormal Psychology*, 74, 271–280.

Dobelli, R. (2013). *Art Of Thinking Clearly*. Sceptre.

Dobossy, A., (2019). Hány féle gondolkodás van? *Zen Tükör Magazin*, 17. szám

Feist, G. J., & Brady, T. R. (2004). Openness to experience, non-conformity, and the preference for abstract art. *Empirical Studies of the Arts*, 22(1), 77–89.

Galotti, K. M. (2017). *Cognitive Psychology In and Out of the Laboratory* (6th ed.). SAGE Publications, Inc.

Hamilton, D. L., & Gifford, R. K. (1976). Illusory correlation in interpersonal perception: A cognitive basis of stereotypic judgments. *Journal of Experimental Social Psychology*, 12, 392–407.

Hyman, R. (2009). Editorial. *European Journal of Industrial Relations*, 15(1), 5-5. <https://doi.org/10.1177/0959680109104438>

Jolls, C., & Sunstein, C. (2006). Debiasing through Law. *The Journal of Legal Studies*, 35(1), 199–242. <https://doi.org/10.1086/500096>

Kahneman, D. (2013b). *Thinking, Fast and Slow* (1st ed.). Farrar, Straus and Giroux.

Kalayjian A., D. Eugene. (2010). Mass trauma and emotional healing around the world: Rituals and practices for resilience and meaning-making, 1, ABC-Clio, LLC

Landau, M. J., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., & Martens, A. (2006). Windows into nothingness: Terror management, meaninglessness, and negative reactions to modern art. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(6), 879–892.

Larrick, R. P. (2004). Debiasing. In D. J. Koehler & N. Harvey (Eds.), *Blackwell handbook of judgment and decision making* (pp. 316–337). Oxford: Blackwell.

Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and its correction: Continued influence and successful debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131. doi:10.1177/1529100612451018.

Linley P.A., S. Joseph. (2011). Meaning in life and post-traumatic growth. *Journal of Loss and Trauma*, 16, pp. 150-159, 10.1080/15325024.2010.519287

Mischel, W. (2004). Toward an Integrative Science of the Person. *Annual Review of Psychology*, 55(1), 1–22. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.042902.130709>

Park C.L. (2013). Trauma and meaning-making: Converging conceptualizations and emerging evidence. *The Experience of Meaning in Life*, Springer, pp. 61-76
Park C.L. (2016). Meaning-making in the context of disasters *Journal of Clinical Psychology*, 72 (12), pp. 1234-1246, 10.1002/JCIP.22270

Pennycook, G., Cheyne, J. A., Barr, N., Koehler, D. J., & Fugelsang, J. A. (2015). On the reception and detection of pseudo-profound bullshit. *Judgment and Decision Making*, 10(6), 549–563.

Russell, P. A., & Milne, S. (1997). Meaningfulness and hedonic value of paintings: Effects of titles. *Empirical Studies of the Arts*, 15(1), 61–73.

Triplet K.N., R.G. Tedeschi, A. Cann, L.G. Calhoun, C.I. Reeve. (2012). Post-traumatic growth, meaning in life, and life satisfaction in response to trauma. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 4, pp. 400-410, 10.1037/a0024204

Turpin, M. H., Walker, A. C., Kara-Yakoubian, M., Gabert, N. N., Fugelsang, J. A., & Stolz, J. A. (2019). Bullshit makes the art grow profounder. *Judgment and Decision Making*, 14(6), 658-670.

van Harreveld, F., Rutjens, B. T., Schneider, I. K., Nohlen, H. U., & Keskinis, K. (2014). In doubt and disorderly: Ambivalence promotes compensatory perceptions of order. *Journal of Experimental Psychology: General*, 143(4), 1666–1676. <https://doi.org/10.1037/a0036099>

Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322(5898), 115–117.

Jézus végigsimít a koponyáján

Laurence Vielle versei
Lackfi János fordításában

A körút és a fasor sarkán...

*A körút és a fasor sarkán
két mankóra támaszkodva
vár rám Jézus.
Megeszünk valamit együtt a közelben
van egy kis bisztró az erdő szélén.
– Először jövök ki, mióta elestem – mondja Jézus.
Araszolunk a járdán
Jézus ingatag lépteihez igazodom.
– Hoztam málnát, miután visszajöttünk,
megesszük a teraszon.
– Az aranyrácsos cellám teraszán?
Jézus neheztel ránk, amiért
bedugtuk egy luxus-idősoththonba.
– Igen, a teraszodon.
– Itt csak búslakodom – mondja Jézus.
– Pedig szerintem kedves hely.
– A legrosszabb helyek legjobbika.
Aztán elhallgat.
Igaz, ami igaz, Jézus agya kicsit lelassult,
mióta idősoththonban lakik.*

Jézus végigsimít a koponyáján...

*Jézus végigsimít a koponyáján,
olyan lett a fejem, mint a pitypang.
Most ért véget a kemoterápiája.
Csupasz fejbőrén
fehér pihék sarjadnak.
Szeretem a pitypangot
a virága maga a nap,
bolyhos gömbje
akár a hold,
röppenő pihéi
csillagok.
Mikor a pitypang kifehéredik,
egyetlen fújásra
szétrobban bóbítája.
Jézus nevetve felteszi széleskarimájú szalmakalapját,
most fényérzékeny vagyok mondja Jézus
és remegek.
Aztán belecsobban a napsütésbe.*

Kicsit fázom...

*Kicsit fázom kicsit éhes vagyok kicsit szeretlek
elfáradtam kicsit csak egy kicsit
a kicsi az nem túl sok a kicsi nem sok ám
csak egy kicsi épphogy egy kicsi
jól vagy? jól csak egy kicsit szóval feleled kicsit
kicsit nagyon kicsit kicsit kicsit jó csak egy kicsit
tényleg jól csak egy kicsit
itt Belgiumban mindenre azt mondják hogy kicsit
kicsit Jézus vagyok kicsit így vagyok kicsit úgy
vagyok és sosem fázunk nagyon mindig csak*

*kicsit fázunk és sosincs nagyon melegünk mindig csak
 kicsit van melegünk kicsit esik is mindig épp
 kicsit sietünk kicsit stresszelünk kicsit mindig
 csak kicsit és kicsit alszunk kicsiket hogy aludtál? hát
 kicsit izé kicsit kicsit
 a kicsi az nem túl sok a kicsi nem sok ám
 ez van hogy nem nagyon csak kicsit ici-
 picikét még annyit sem csak kicsit aztán vannak
 nagyobb picikék meg icipicikék de főként kicsi
 néha kicsit több máskor kicsit kevesebb ez már kicsit
 túlzás kicsit már sok kicsit szenvedélyesen kicsit
 bolondulásig de főként kicsit simán csak egy kicsit
 kicsit így kicsit úgy kicsit így-úgy
 kicsit szereeeelmesen kicsit ez kicsit az
 kicsit jól vagyunk vagy kicsit elutaztunk
 hajrá hajrá kicsit üdv
 szól Jézus.*

A lassulás lakomára hívta...

*A lassulás lakomára hívta Jézust, és az asztalnál minden nesz
 meghitten csendült a fülébe, minden megfontolt lépés a járda
 ezernyi változata minden loccsanás moha penész, minden
 járókelőként tovasuhanó fiú vagy lány és minden halott
 és minden élő, egyszerre mind ott tolongtak.*

*Nem volt többé rendezőelv: a lassulás világa a csigáké a sántáké
 a szamaraké a félkegyelműeké a labilisaké a sebzetteké a betegeké
 a zakkantaké, ez a világ arra tanít hogy élők és holtak mind
 egyszerre léteznek.*

És szólt Jézus a lassulás asztalánál ülve:

Korunk innen nézve szinte száguld, ám sűrűsödésében évszázadok
 történései torlódnak össze. Az idő valójában nem más, mint

egyetlen
lehelet, egyetlen végtelen lehelet, mely átsüvíti az univerzumon,
a mozdulatlan univerzumon, melynek mind lakói vagyunk.

Földünk,
az emberiség, az állatvilág története csupán egy villanás. Mi, élők
és holtak, állatok és növények és ásványok, mind a hatalmas
galaxis egyazon pontján helyezkedünk el, mondta nekem a las-
sulás.

Egyetlen elképesztően tömény pontban élünk mindannyian.

És Jézus dalt dalolt:

Tenyereken itt az idő
mindig és soha
egy és ugyanaz,
élők és holtak,
kövek és állatok,
növények por hamu,
tűz víz föld levegő
itt a tenyereken
egy és ugyanaz.

Ebben a pillanatban a járdán

egyszer csak előgurult

ki tudja, honnan

egy bolygóforma

apró golyó.

Jézus felállt az asztaltól,

felkapta a gömböcskét,

zsebre vágta

és elballagott.

LAURENCE VIELLE francia-belga költőnő, színésznő
1968-ban született Brüsszelben. Színész- és bölcsészdi-
plomája birtokában előadóművészként dolgozik, maga és
mások írásait mesterien tolmácsolja. Lírájával szorosan
kötődik a szóbeliséghez, örömet működik együtt zené-

szekkel, képzőművészekkel is. Írásműhelyt vezet, színpadon játszik, rádiózik, rendhagyó irodalomórákat tart. Gyakorta viszi be a költészetet börtönök, pszichiátriák, idősotthonok falai közé. Számos kiadónál, többek közt a Maelström és a Castor Astral égisze alatt publikál. 2016-ban ő volt Belgium Nemzeti Költője. Előszeretettel emlegeti magát PUP-ként (poète d'utilité publique), azaz magyarul KHK (közhasznú költő) gyanánt. Itt közölt versei 2025-ben jelentek meg a *Les vies de Jésus* című kötetben, az Abrapalabra Kiadónál (Amay, Belgium).

Lehóczky Ágnes – Adam Piette

The Song of Cosmos – József Attila angol nyelven

Adam Piette és Lehóczky Ágnes költők öt éven átívelő vállalkozása révén a 20. század egyik legkiemelkedőbb magyar költőjének, József Attilának versei válnak angol nyelven is elérhetővé. A Tony Frazer vezette angliai Shearsman Kiadó gondozásában 2026 tavaszán megjelenő, kétnyelvű kötet közel 80 versen keresztül nyújt kronologikus áttekintést József Attila életművéről. A fordítások alapjául Stoll Béla 2005-ös, a Balassi Kiadó által megjelentetett kiadása szolgált.

Az alábbiakban ízelítő olvasható a versfordításokból az angol nyelvű kötet megjelenése előtt.

From ‘The Song of the Cosmos’

1

*I make myself a world that's singular private
a sea's just drops of water tiny atoms
forever wracked by desire & by dreams
each human is a strange & lonely planet
no one can live a life carefree & quiet
even the strong like steamrollers turning with calm
flattening roads rumbling on never seem
to cry out my back hurts what shame is that
this bronze plaque signals our eternal order
so draws you to countless zones to strange borders*

*a few of those who live there cry at death
 & some who've thought it through are wandering mad
 how blooms my soul that the winds of space erode
 planet in orbit rich in fecund earth*

Master sonnet

*I here create this world for me alone
 planet in orbit rich in fecund earth
 wafting from trees of beauty sweet scents breathe
 my brain a roaring city of machines
 prowling streets drunk & merry in their bones
 sweet garden tryst & all in kisses bathed
 chafers hum for love in space's labyrinth
 my dark credo the holy river runs
 tired mind at end of day planet revolving
 cascades into the dark as it is cooling
 like lines of poetry that you'll forget
 if planets all grow desolate & cold
 shine faith's beacon for Cosmos truth be told
 my glum planet shines gorgeous in the night*

A Kozmosz éneke

(részlet)

*1
 Külön világot alkotok magam.
 Mert mint baktériumnak csepp is tenger,
 Idegen, messzi bolygó minden ember,
 Kinek csak vágya, álma, gondja van.*

*És, jaj, nem élhet senki gondtalan!
 S az erős is forog, de mint a henger,*

*Mely úttestet simít s dübörg, de nem mer
Fölsírni sírva: Fáj az oldalam!*

*S mert ez örök-Rendünknek tábla-bronzza,
Eggyét száz más kimért körökbe vonzza.
S csak néhány bús lakója sír e merszen.*

*Csak néhány gondolat örül bele,
Hogy mért virít, bár marja Űr szele,
Kerengő bolygó friss humussza, lelkem.*

Mesterszonett

*Külön világot alkotok magam.
Kerengő bolygó friss humussza lelkem,
Szépség-fák állnak illatokkal telten.
Dübörgő gépváros zugó agyam.*

*Szétkujtorognak részeg-boldogan
A holdas fények rajta, mint ha kertben
Világbogárkák szárnya csókra rebben.
Sötét hitem szent, hömpölygő folyam.*

*S kereng a bolygó, mint fáradt agy este,
Amint kihűl, lehull az éjbe esve,
Mint feledésbe hulló verssorok.*

*Ha bolygók és világok mind kihűlnek,
Igazságnak gyujtván hűs fényt, az Űrnek,
Komor bolygóm a legszebben lobog.*

(1923)

Bear Dance

*the curls & chains gladraggedy bop
those paddy paws so plump they pop
where they grooving to my old pal
shift your bearings to the beautiful girl
grizzly growler & a grinch-grouch grunt*

*admire my gorgeous rich fur coat
with my twenty claws yeah me create
made it from marten & rabbit & mole
from dog & wolf & squirrel & vole
grizzly growler & a grinch-grouch grunt*

*all fall long been collecting beads
way I found to fashion these teeth
my bad beer belly fat as a tub
good when they're ravenous my nine wee cubs
grizzly growler & a grinch-grouch grunt*

*I walk so slow I'll tell you why
so the painter can paint me afore I die
that old gal with her head of hair
can be the paintbrush for this teddy bear
grizzly growler & a grinch-grouch grunt*

*you whose pot's full of silver & gold
count out your fistfuls before you grow old
count on your fingers if not with your claws
listen you thieves to the bears' applause
grizzly growler & a grinch-grouch grunt*

*the spheres of the flowers in the copper delight
when they shine like money in the morning light
been five weeks now bailiff's sticky fingers*

*been stuck in his pockets like greasy dollars
grizzly growler & a grinch-grouch grunt*

*brutes & beasts eat for free
bears don't pay no sirree
if you feel your feet are getting kinda cold
time to hide under the old floorboard
grizzly growler & a grinch-grouch grunt*

Medvetánc

*Fürtös, láncos, táncos, nyalka,
aj de szép a kerek talpa!
Hova vánszorogsz vele?
Fordulj a szép lány fele!
Brumma, brumma, brummadza.*

*Híres, drága bunda rajtam,
húsz körömmel magam varrtam.
Nyusztból, nyestből, mókusból,
kutyából meg farkasból.
Brumma, brumma, brummadza.*

*Gyöngyöt őszig válogattam,
fogaimra úgy akadtam.
Kéne ott a derekam,
ahol kilenc gyerek van.
Brumma, brumma, brummadza.*

*Azért járom ilyen lassún,
aki festő, pingálhasson.
A feje a néninek
éppen jó lesz pemszlinek.
Brumma, brumma, brummadza.*

*Kinek kincse van fazékkal,
mér a markosnak marékkal.
Ha nem azzal, körömmel,
a körmösnek örömmel.
Brumma, brumma, brummadza.*

*Szép a réz kerek virága,
ha kihajt a napvilágra!
Egy kasznárnak öt hete
zsebbe nőtt a két keze.
Brumma, brumma, brummadza.*

*Állatnak van ingyen kedve,
aki nem ad, az a medve.
Ha megfázik a lába,
takaródzzék deszkába.
Brumma, brumma, brummadza.*

(1932)

The Loggers

*The railway station bridge is shaking still,
though autumn's quiet breath begins to stir.
Dry timber logs are rumbling as they fall,
men throwing them from the dark railroad cars.*

*And if one settles, still the fallen stack
is silent. In trouble? I look scared stiff,
always on the run, the log on my back.
The little child I was is still alive.*

*The little kid I was is still alive,
while the adult wells up with tears – and yet
he chokes them back, and hums a song. Wind strives
to blow away his hat – he just won't let it.*

*Was it you, hard men, terrified me so,
tough loggers, lumberjacks I so admired?
Like stolen wood I'm carrying you as I go
through this homeless world of border guards and fear.*

Kirakják a fát

*A pályaudvar hídja még remeg,
de már a kényes őszi dél dorombol
és kiszáradt hasábfák döngenek,
amint dobálják őket a vagonból.*

*Ha fordul is egy, a lehullt halom
néma... Mi bánt? Ugy érzem, mintha félnék,
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még.*

*A kis kölyök, ki voltam, ma is él
s a felnőttest a bánat fojtogatja;
de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél
s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.*

*Töletek félttem, kemény emberek,
ti fadobálók, akiket csodáltam?
Most mint lopott fát, viszlek titeket
ez otthontalan, csupa-csősz világban.*

(1936)

how it hurts

*run in then out
you dart from death its eye of kite
(like a scared little mouse to its hole)*

*hot with desire
you run to the woman over there
whose arms, breast & lap will save your soul*

*not only spur
of soft kiss & longing for her
attracts, basic need drives you too*

*that's why all those
who find a woman, need to squeeze
her tight till her mouth turns white just so*

*double burden,
having to love, gift that maddens,
and lover who can't find the loved one*

*feeling homeless,
so helpless, like an animal does
pissing in woods under the lonely moon*

*we've no other
recourse than this, that knife blade there
(dare stick it to mother's neck) be brave!*

*yet once there was
a woman understood these words
but she went & tossed aside your love*

*no home no kin
among the living, then, head spins,
all my grief & pain is amplified*

*like the urchin
rattling the rattle he holds in
his hands, lonely noise along the road*

*what's to be done,
for or against, to her I mean?
admitting the ugly truth's no shame,*

*the world rejects,
in any case, fools & eejits
drunk on sunlight, or scared of their dreams*

*culture slinks down
off me like old clothes to the ground
worn once by those happy in passion*

*but by what rule
does she get to watch me wrestle
death, having to suffer all alone?*

*baby hurts too
when the mother gives birth to you
humbly does it calms that double pain*

*but as for me
my songs bring in lucre & fee
& shame is my close companion*

*o help me please!
you lads & urchins, your wide eyes
when she passes should be popping out*

*innocent dolts,
squeal & bawl under those jackboots,
tell her how you cry, how much it hurts*

*faithful mongrels,
tumble beneath those heavy wheels
then bark at her: woof o how it hurts*

*women who sigh
heavy with your child, miscarry,
cry out to her, o how much it hurts*

*shiny people,
fall & break your bones so brittle
and murmur to her, o how it hurts*

*& men you too
who for a woman claw & tear
at each other, yell, o how it hurts*

*horses & bulls
who to bear the yoke, have their balls
cut off, all cry, o how much it hurts*

*fish quiet as mice
who bite the hook under the ice
gawp up at her, o how much it hurts*

*all living things
in fits & starts of pain trembling,
burn down house & garden, lands & courts*

*come to her bed
while she sleeps, all you living dead,
& yowl with me, o how much it hurts*

*& while she breathes,
I'll make her hear what she denies,
her worth, refusing her moody will*

*run in then out
& scorn the fugitive lout
in the very last refuge of all*

Nagyon fáj

*Kivül-belől
leselkedő halál elől
(mint lukba megriadt egérke)*

*amíg hevülsz,
az asszonyhoz úgy menekülsz,
hogy óvjon karja, öle, térde.*

*Nemcsak a lágy,
meleg öl csal, nemcsak a vágy,
de odataszit a muszáj is –*

*ezért ölel
minden, ami asszonyra lel,
mig el nem fehérül a száj is.*

*Kettős teher
s kettős kincs, hogy szeretni kell.
Ki szeret s párra nem találhat,*

*oly hontalan,
mint amilyen gyámoltalan
a szükségét végző vadállat.*

*Nincsen egyéb
menedékiink; a kés hegyét
bár anyádnak szegezd, te bátor!*

*És lásd, akadt
nő, ki érti e szavakat,
de mégis ellökött magától.*

*Nincsen helyem
így, élők közt. Zúg a fejem,
gondom s fájdalomam kicifrázva;*

*mint a gyerek
kezében a csörgő csereg,
ha magára hagyottan rázza.*

*Mit kellene
tenni érte és ellene?
Nem szégyenlem, ha kitalálom,*

*hisz kitaszít
a világ így is olyat, akit
kábít a nap, rettent az álom.*

*A kultúra
ugy hull le rólam, mint ruha
másról a boldog szerelemben –*

*de az hol áll,
hogy nézze, mint dobál halál
s még egyedül kelljen szenvednem?*

*A csecsemő
is szenved, ha szül a nő.
Páros kint enyhíthet alázat.*

*De énnekem
pénzt hoz fájdalmas énekem
s hozzám szegődik a gyalázat.*

*Segítsetek!
Ti kisfiúk, a szemetek
pattanjon meg ott, ő ahol jár.*

*Ártatlanok,
csizmák alatt sikongjatok
és mondjátok neki: Nagyon fáj.*

*Ti hű ebek,
kerék alá kerüljete
s ugassátok neki: Nagyon fáj.*

*Nők, terhetek
viselők, elvetéljete
és sirjátok neki: Nagyon fáj.*

*Ép emberek,
bukjatok, összetörjete
s motyogjátok neki: Nagyon fáj.*

*Ti férfiak,
egymást megtépve nő miatt,
ne hallgassátok el: Nagyon fáj.*

*Lovak, bikák,
kiket, hogy húzzatok igát,
herélnek, ríjjátok: Nagyon fáj.*

*Néma halak,
horgot kapjatok jég alatt
és tátogjatok rá: Nagyon fáj.*

*Elevenek,
minden, mi kintől megremeg,
égjen, hol laktok, kert, vadon táj –*

*s ágya körül,
üszkösen, ha elszenderül,
vakogjatok velem: Nagyon fáj.*

*Hallja, mig él.
Azt tagadta meg, amit ér.
Elvonta pusztá kénye végett*

*kivül-belől
menekülő élő elől
a legutolsó menedéket.*

(1936)

Our Poet and his Time Past

*Here, here is my poem at long last,
second line is this one, yes this.
Title, Our Poet and his Time Past,
puffs with plosive Ps and hisses.
Nothing floats inside, as if it were
made of air's dust, simply a sheer
nothingness.*

*Nothing floats inside, as if it were
something fabricated: this world.
It takes off towards its fate, soaring,
floating through all spacetime, wild
as the crashing sea and roar,*

*leaves in stormwind, dogs that whimper,
in wee hours curled.*

*I in my chair, top of this world,
of this Earth right under hot Sun,
solar system, prison, both whirl
steady through the constellations,
allness in the nothingnesses,
(inverse true in me I guess),
the idea shines.*

*Soul is space, if only I could
join up with big Mother Cosmos;
Basket to hot air balloon tied,
bind my soul's form to this body's.
This is not real, nor is it dream,
rather as they call it sublim-
ation of Das Es.*

*Come, do take a look around, guest,
You are working in this cosmos
same way as, and let's be honest,
solidarity in you does.
Leave it all behind. Now watch how
evening light brings the night low
down to its end.*

*See the stubble fields drenched in blood
stretched out to the far horizon.
Blood thickens to blue. Grass fades,
thins, browns, dies back, weeps and weakens.
On the sweet heaps livor mortis
softly sits and quietly spreads as
skies darken.*

„Költőnk és kora”

Hatvany Bertalannak

*Ime, itt a költeményem.
Ez a második sora.
K betűkkel szól keményen
címe: „Költőnk és Kora”.
Ugy szállong a semmi benne,
mintha valaminek lenne
a pora...*

*Ugy szállong a semmi benne,
mint valami: a világ
a táguló úrben lengve
jövőjének nekivág;
ahogy zúg a lomb, a tenger,
ahogy vonítanak éjjel
a kutyák...*

*Én a széken, az a földön
és a Föld a Nap alatt,
a naprendszer meg a börtön
csillagzatokkal halad -
mindenség a semmiségbe',
mint fordítva, bennem épp e
gondolat...*

*Űr a lelkem. Az anyához,
a nagy Űrhöz szállna, fönn.
Mint léggömböt kosarához,
a testemhez kötözöm.
Nem való ez, nem is álom,
ugy nevezik, szublimálom
ösztönöm...*

*Jöjj barátom, jöjj és nézz szét.
E világban dolgozol
s benned dolgozik a részvét.
Hiába hazudozol.
Hadd most azt el, hadd most ezt el.
Nézd ez esti fényt az esttel
mint oszol...*

*Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyúl,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyepek és lekonyúl.
Lágyan ülnek ki a boldog
halmokon a hullafoltok.
Alkonyúl.*

(1937)

There, I've found my home at last...

*There, I've found my home at last,
this patch of land where you will see
my name carved out, and no mistake.
(if someone kind will bury me).*

*Land like a poor box: clink I'm in,
a rusty tuppence, crude, worn-down,
one no-one wants, a gloomy, war-
blasted and useless, clapped-out coin;*

*and not the ring so fine inscribed
with words that sing of brave new world,
law and land: obey wartime rules,
gold rings gleam brighter, worth accrued.*

*I lived on my own such a long time –
though lots of people came to hang
out, saying, shame you live apart,
happy if I'd been one of their gang.*

*That's how I lived, lived pointlessly –
I assume and suspect they made
me play the fool all that long time,
and my death, too, useless and crude.*

*All my life lived in a whirlwind,
standing upright in stormblast I tried.
Don't understand how I didn't cause
more harm than the harm I endured.*

*Spring is lovely, summer's fine,
autumn's finer, winter's best. Brothers
and a warm fire: dying hope,
not for himself, but for all others.*

[Ime, hát megleltem hazámat...]

*Ime, hát megleltem hazámat,
a földet, ahol nevemet
hibátlanul írják fölébem,
ha eltemet, ki eltemet.*

*E föld befogad, mint a persely.
Mert nem kell (mily sajnálatos!)
a háborúból visszamaradt
húszfilléres, a vashatos.*

*Sem a vasgyűrű, melybe vésve
a szép szó áll, hogy új világ,*

*jog, föld. – Törvényünk háborús még
s szebbek az arany karikák.*

*Egyedül voltam én sokáig.
Majd eljöttek hozzám sokan.
Magad vagy, mondták; bár velük
voltam volna én boldogan.*

*Igy éltem s voltam én hiába,
megállapíthatom magam.
Bolondot játszottak velem
s már halálom is hasztalan.*

*Mióta éltem, forgósélben
próbáltam állni helyemen.
Nagy nevetség, hogy nem vétettem
többet, mint vétettek nekem.*

*Szép a tavasz és szép a nyár is,
de szebb az ősz s legszebb a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot,
már végképp másoknak remél.*

(Balatonszárszó, 1937)

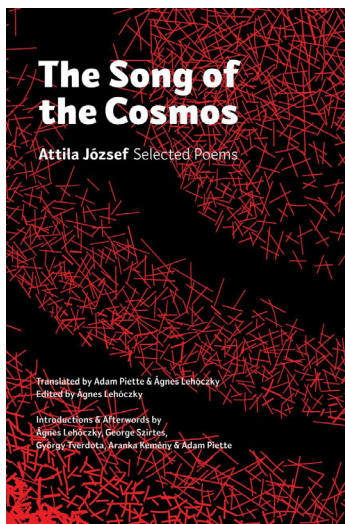
Részlet Lehóczy Ágnesnek a kötethez készült bevezetőjéből

A könyvben a versek mellett központi szerepet játszanak Békeffi György, az 1920-as évek magyar avantgárdjának fiatal művészenek eredeti grafikai illusztrációi. A költő közeli barátjának, Békeffinek művészi útja, amely 1931-es emigrációját követően Belgiumban folytatódott, 1944-ben Bergen-Belsenben tragikus

véget ért. Művei nagyrészt szétszóródtak, neve pedig szinte felledésbe merült. E szonettek és Békeffi grafikáinak újraegyesítésével ez a könyv az 1920-as évek vibráló, kollaboratív miliójét igyekszik újrateremteni. Ferencz Miklós újragondolt borítója a „The Song of the Cosmos”-hoz a kozmikus tér fogalmába merül. Ferencz Békeffi eredeti grafikájának átkonfigurálásával a rajzot a konstrukció-dekonstrukcióval ötvözi, kiemelve a pozitív és negatív terek és a dinamikus görbék összjátékát. A sűrűn kereszteződő vonalak célja, hogy egy kozmikus hálót idézzenek, a sugárzó ívek pedig közvetlenül visszhangozzák az eredeti borító „kozmosz íveit”. Ferencz új borítója a vörös és fekete crescendók stratégiai alkalmazásával érzékelhető feszültséget kíván teremteni, ami egyszerre kaotikus és gazdagon strukturált kompozíciót eredményez, miközben hű marad a konstruktivista tervezési elvekhez. A „könyv a könyvben” tartalmazza Békeffi eredeti borítóját és az elhagyott szonettsorozat tervezett grafikáját is.

A kényelvű kötet, amely nem jöhetett volna létre a kiadó, Tony Frazer rendíthetetlen támogatása és az európai költészet iránti elkötelezettsége nélkül, József Attila költészetének kronologikus válogatása, angol fordításokkal és a Stoll 2005-ös kritikai kiadásából kiválasztott eredeti magyar szövegekkel. Lehóczky Ágnes, George Szirtes, Tverdota György, Kemény Aranka és Adam Piette bevezetői révén kontextust biztosít az olvasók számára.

(A Foreword to the Cosmos,
in: *The Song of the Cosmos*,
Shearsman, 2026)

LEHÓCZKY ÁGNES költő, egyetemi tanár, irodalomkritikus és műfordító. 1976-ban született Budapesten. 2001-ben szerzett diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–angol szakán. 2006-ban a Kelet-Angliai Egyetem (University of East Anglia) kreatív írás szakán szerzett mesterfokú diplomát, majd 2011-ben doktori címet. 2010-ben elnyerte a Jane Martin Poetry Prize nivós cambridge-i díját. Az elmúlt években a Londoni Magyar Kulturális Központ többször adott otthont kötetek bemutatójának. Két első magyar nyelvű kötetét, *Ikszedik stáció* (2000) és *Medalion* (2002) címmel az Universitas Kiadó jelentette meg, majd a *Palimpszeszt* című kötetet 2015-ben a Magyar Napló. Az angol nyelvű kötetek, *Budapest to Babel* (2009) és *Rememberer* (2012), az Egg Box Publishing, míg a *Carillonneur* (2014) és a *Swimming Pool* (2017) a Shearsman kiadó gondozásában láttak napvilágot Angliában. 2023-ban jelent meg *Lathe Biosas or Dreams & Lies* című kötet a Crater Kiadónál. 2011-ben Nemes Nagy Ágnesről írt angol nyelvű monográfiáját a Cambridge Scholars Publishing jelentette meg *Poetry, the Geometry of the Living Substance* címmel. 2010-ben a Norwichi Fesztivál felkérésére írta librettóját, amelyet a norwichi katedrálisban kórusmű formájában adtak elő Angliában. 2012-ben a londoni Poetry Parnassus magyar résztvevője, 2012-ben a Bertha Bulcsu-emlékdíj különdíjasa volt. Számos nemzetközi antológiát is szerkesztett.

Legújabb verseskötetét *Apropos Paradise Square* címmel a Pamenar Kiadó publikálta 2025-ben. Jelenleg a Sheffieldi Egyetemen docens, és kreatív írást tanít az Angol Tanszéken. Az egyetem poétikai központjának direktora.

ADAM PIETTE a Sheffieldi Egyetem modern irodalom profeszszora. Számos monográfiája jelent meg. *Remembering and the Sound of Words: Mallarmé, Proust, Joyce, Beckett* (Oxford University Press, 1996), *Imagination at War: British Fiction and Poetry, 1939–1945* (Macmillan, 1995) és *The Literary Cold War, 1945 to Vietnam* (Edinburgh University Press 2009). Mark Rawlinsonnal közösen szerkesztette a *The Edinburgh Companion to Twentieth-Century British and American War Literature* (Edinburgh University Press, 2012) című kötetet. Alex Houennel együtt szerkeszti a *Blackbox Manifold* című nemzetközi költészeti folyóiratot. *Nights as Dreaming* című verseskötete a Constitutional Information Kiadónál jelent meg 2023-ban.

Dalos György

Össznémet sors, magyar fordítói elkötelezettség

Hans-Henning Paetzke méltatása
Ábrándok című regénye
megjelenése alkalmából

Kedves jelenlévők, hadd árulok el egy titkot: ezen a mai estén nem egy, hanem legalább három Hans Henning Paetzket köszöntök *Ábrándok* című regényének megjelenése alkalmából: a műfordítót, a jó barátot és az író. A sorrend nem véletlen: a nyomasztóan kedélyes 1970-es évek végén Petri György inkább kuckónak nevezhető Eötvös utcai lakásában találkoztam egy furcsa fiatalemberrel, aki megtévesztően jól beszélt nyelvünket, és az volt a hobbija, hogy minél több magyar

művet ültessen át németre, s egyúttal helyezze is el ezeket minél előkelőbb német, osztrák és svájci kiadóknál. Ez Petri mellett Mészöly Miklós, Konrád György (szinte teljes életművével), Szőcs Géza, Márton László, Pilinszky János, Esterházy Péter, Nádas Péter, Szabó Magda, Balla Zsófia, Földényi László és több más szerző esetében sikerült is neki. Furcsának első sorban fordítói minőségében találtam, hiszen olyan eredetiből dolgozott, amelyet Friedrich Dürrenmatt a baszk mellett a legnehezebbnek

tartott, mondván: a magyar annyira nehéz, hogy még a baszkok sem értik.

Másik különössége Paetzkének az volt, hogy Frankfurtból érkezett, mégpedig nem a hasonló nevű Odera menti keletnémet, hanem a Majna partján fekvő nyugatnémet Frankfurtból, de valahogy mégis keletnémet, kelet-európai módon kommunikált, s hamarosan ki is derült róla, hogy Lipcsében születve gyermek- és ifjúkorát az NDK-ban töltötte, ahonnan az államhatalommal vívott egyenlőtlen csatározások után némi börtöntapasztalattal gazdagodva előbb házassággal került át Magyarországra, majd onnan az NSZK-ba. Ez az össznémet sorsba ágyazódó életpálya egészült ki a már a magyar földön elkezdődő fordítói elkötelezettséggel, amely megbecsülésem, hogy ne mondjam, csodálkozásom másik tárgya volt: hogyan lehetséges, hogy ezzel az életanyaggal és szövegértéssel valaki más szerzők – nem is akármilyenek! – bőrébe bújva, mintegy elfojtja saját közlendőjét. Ez az ember, határoztam el magamban, nyilvánvalóan maga is ír.

Ami a barátságot illeti, az abból az elemi tényből indult ki, hogy Paetzke frankfurti lakása a vékonypénzű nomád kádári turistaként Frankfurtban járó magyar szerzőként nyitva állt előttem – Henningék vendégszeretete nemcsak a szállodai költségek megtakarítását, hanem ha csak egy-két este erejéig, az otthonosság érzését is jelentette. Alig hiszem, hogy akadna a német világban akkortájt ismert magyar író, aki ne fordult volna meg ott és akit valamilyen formában a házigazda ne prezentált volna a német közönségnek. S minthogy nem ismerte vagy figyelmen kívül hagyta az akkori hivatalos kultúrpolitika „három T” – tiltott-túrt-támogatott” triászát, egyenrangúakként fogadta az odahaza negatív besorolt szerzőket, és Pesten is rendre megkereste az ellenzéki köröket. Nem utolsósorban ennek köszönhette 1984-ben beutazási tilalmát, amelyet végül is a rendszerváltás oldott fel. (Szűkebb hazájában, az NDK-ban már áttelepülése óta *persona non grata* volt.)

Mindezen értékelhető, de inkább közéleti vagy személyes szempontú érdemek mögött sokáig, szerényen háttérbe húzó-

dott a szépiró Paetzke. Első prózai művét, a „Bántalmazás – elárult gyerekkorom” című könyvet 1990-ben Maria Piontek álneven adta ki a frankfurti Eichborn kiadónál – az anonimitás és a nő énrégénybe illesztett elbeszélés komoly recenziós sikert aratott, és évek múlva a népszerű irodalmat forgalmazó Heyne kiadó is újranyomatta. A szerző fikció iránti vonzalmáról későbbi, önéletrajzi írások is tanúskodtak: kalandos pályáját egyszer én-változatban, majd Leo Kleinschmidt nevű, jórészt önmagáról mintázott regényalakjával mesélteti el – ilyenkor a magyar epizódokban bemutatott közismert személyeket is álnévvel látja el, s mintegy irodalmi alakká varázsolja. A német közönségnek ez nem tűnik fel, a magyarul is olvasható *Idegen test* és *Szemfényvesztők* című regények olvasója viszont a német vonatkozásokat élvezheti merő fikcióként.

Az *Ábrándokról*, amely most Muth Ágota Gizella fordításában jelenik meg magyarul, anélkül, hogy elébe vágnánk a „miről szól?” kérdésének, annyit árulhatunk el, hogy szerelmes regény, földrajzi szempontból az egykori „reálisan létező szocializmus” országaiba: az NDK-ba, a Lengyel és a Magyar Népköztársaságba, valamint Nyugat-Németországba telepítve, levelekkel, naplórészletekkel fűszerezi a már-már 19. századian romantikus beszédmódot. Vagyis Hans-Henning Paetzke világában maradunk, ahol a konkrét háttér mintegy kulisszaként szolgál a jellemek és szenvedélyek ábrázolásához. Ez a képesség az, amelyet a kortörténész okkal irigyelhet a szépirótól, hiszen míg az előbbi csak híven rögzíti, az utóbbi leleményesen kitalálja az igazságot.

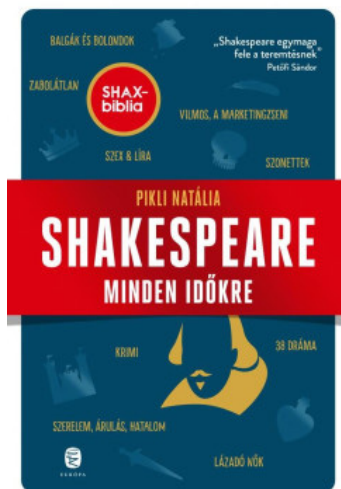
Pusztai Ilona

Örökzöld Shakespeare

Shakespeare művei a világ talán legismertebb olvasmányai a Biblia után. Szinte nincs is olyan ember, aki nem találkozott a nevével, darabjaival. Mint azt a Petőfi Sándortól való idézet is mutatja, amelyet Pikli Natália Shakespeare-ről szóló tanulmánykötete mottójául választott:

„Shakespeare egymaga felér a teremtéssel”. De nemcsak angolul van könyvtárnyi irodalma az angol dráma legnagyobbjának, hanem magyarul is nemzedékenként megjelenik egy-egy alapmű. Alexander Bernát az első világháború borzalmai elől menekült Shakespeare-hez, korábbi tanulmányait rendezve kötetbe 1916-ban. Benedek Marcell szintén menekvésképpen, egy diktatúra árnyékában írta meg tanulmányát 1951 és ’52 között, amely azonban csak 1957-ben jelenhetett meg. Géher István könyve már szerencsésebb csillagzat alatt született, a rendszerváltás után, 1991-ben látott napvilágot. Ideje volt tehát egy új kötetnek, összegezni az eltelt közel harmincöt év kutatási eredményeit.

Pikli Natália tanulmánykötetével nem akar konkurálni egykori tanára, Géher István munkájával, a *Shakespeare-olvasókönyv*vel. Felesleges is lenne, mert Géher könyve egy Shakespeare kutatásával eltöltött életpálya összegzése, amely ma is origónak számít nemcsak a kutatók, de a laikus olvasók számára is. Pikli Natália *Shakespeare minden időkre* című műve inkább kiegészítés, továbbgondolás, az azóta eltelt időszak új kutatási eredményeinek összefoglalása. A két könyv tehát együtt tesz ki egy teljes egészet, ami az egyikből hiányzik, azt megtaláljuk a másikban. Géher Ist-

vánnál mindjárt a bevezetőben szabályos életrajzot kapunk, míg Pikli Natália az életrajz vitatott pontjait emeli ki, elkülönítve a tudományos tényeket a máig létező és burjánzó Shakespeare-összeesküvéselemlétektől, legendáktól. Ezek a konteók bizony örök életűek, elpusztíthatatlanok: még 2023-ban is jelent meg magyar nyelven olyan munka, amely Marlowe-nak tulajdonítja Shakespeare drámáit (Faklen Pál: *Marlowe késleltetett feltámadása, avagy a Shakespeare-rejtély kulcsa*). Shakespeare művei kapcsán sem csak kronológiai összefoglalást kapunk, mint Géhernél, hanem a különböző kiadások, szövegváltozatok világába vezeti be olvasóit a szerző. Elsőként kicsit riasztónak tűnik ez a filológusi megközelítés, de Pikli Natália ezt is olyan olvasmányos stílusban, közérthetően tárgyalja, hogy úgy érezzük: egy nyomozás részesei vagyunk. Végül a korabeli színház kapcsán a társulatok fajtáiról, viszonyrendszeréről, a korabeli színjátszási modorról és nézői hozzáállásról, viselkedésről kapunk hű képet. E színházcentrikusság a kötet egyik fő erénye. A darabok elemzése során nemcsak a szöveget, de a különböző filmes és színházi feldolgozásokat is vizsgálja, értelmezi a szerző. Pikli Natália az egyetemi tanári pályája mellett szabadidejében amatőr színtársulatok rendezőjeként és színházkritikusként is tevékenykedik: ezért is kaphat nála egyformán fontos szerepet mind az írott szöveg, mind az az abból született film- vagy színházi feldolgozás. Jogosan, hiszen a drámai szöveg létjogosultságát a megelevenítéssel nyeri el, különben holt betű marad. Ezért a műveket sem kronologikusan mutatja be, hanem egy-egy központi gondolat, probléma köré csoportosítva. És nem is elemzi mind a harminchét Shakespeare-nek tulajdonított művet, hanem csak kiemeli azokat, amelyeknek problematikája illeszkedik a koncepciójába. Ezzel együtt is sikerül az egész Shakespeare univerzumot lefednie: nem marad hiányérzetünk. Ám ha valakiben mégis maradna, mert nem olvasott például a nálunk alig ismert, játszott *János király*ról, *Pericles*ről, *Cymbeline*-ről, az kiegészítésért lapozza fel Géher tanár úr könyvét. Pikli Natália elemzéseinek további érdeme, hogy női szempontból, a nőtörténet felől közelíti meg a

darabokat, illetve kitér az angol Shakespeare-kutatások legújabb eredményeire, megismereti az olvasókat a legkorszerűbb értelmezésekkel, darabfelfogásokkal.

Nemcsak a Shakespeare-ről szóló kutatás, tanulmányok kimeríthetetlenek, de a darabok fordításai is folyamatosan megújulnak. Még a reformkor idején tervezte Petőfi, Arany, Vörösmarty egy Shakespeare összes megjelentetését, ám ebből végül csak a *Coriolanus* (Petőfitől), *Julius Caesar* (Vörösmartytól) és *Hamlet, dán királyfi, Szentivánéji álom, János király* (Aranytól) készült el. A Nyugat nemzedékeinek (Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Vas István, Radnóti) sokáig szent Grálként tisztelt fordításai után a rendszerváltást követően születtek új fordítások: Eörsi István, Várady Szabolcs, Varró Dániel és legjelentősebbként Nádasdy Ádám munkái. Ez utóbbtól Pikli Natália kollégaként számos biztatást, útmutatást kapott, ahogy az utószóban említi: Nádasdy Ádámtól tanult meg shakespeare-ül beszélni. Így nem véletlen, hogy számos esetben használja Nádasdy új fordításait, kitér azok jelentőségére. Pikli Natália a darabfeldolgozások kapcsán is előnyben részesíti a legújabb színházi, filmes változatokat. Így biztos sokan kapják majd fel a fejüket, hogy a szerzőnő Zeffirelli romantizált *Rómeó és Júliája* helyett izgalmasabbnak tartja akár Baz Luhrmann gengsztervilágban játszódó adaptációját vagy a darab átköltésén alapuló *Szerelmes Shakespeare* című alkotást. Pedig miként látjuk, ahogy minden kor megszüli a maga Shakespeare tanulmányát, minden kor létrehozza a maga Shakespeare fordításait, úgy minden kor megalkotja a maga színpadi, filmes Shakespeare univerzumát.

Az egyetlen apróság, amit hiányként említhetünk, hogy Pikli Natália az első fejezet egyik lábjegyzetében megemlíti Spiró György *Shakespeare szerepösszevonásai* című tanulmánya kapcsán, hogy az számos cáfolható és hamis megállapítást tartalmaz, viszont ezt se itt, se a későbbiekben nem fejt ki részletebben.

Végezetül érdemes idézni Nádasdy Ádám szavait a könyv borítójáról, amely kiválóan összegzi a kötet erőnyeit. „Elmélyült szaktudás és egyéni hangú mesélőkedv. Egyfelől megbíz-

ható, adatgazdag szakkönyv, másfelől izgalmas oknyomozó olvasmány. Végigveszi Shakespeare fő témáit (melyek a lét örök problémái), köztük a női szerepek, a szexualitás, a halál kérdéseit. Ezekről ilyen részletesen most először olvashatunk a magyar Shakespeare-irodalomban.” Shakespeare-ről már könyvtárnyi szakirodalom született, így joggal kérdezhetnénk: mit lehet még róla írni? Pikli Natália tanulmánykötete, a *Shakespeare minden időkre* bebizonyította, hogy igenis lehetséges. A Shakespeare-univerzum kimeríthetetlen, főleg, ha olyan értő szem, értő kéz nyúl hozzá, amilyen Pikli Natáliáé.

Juhász Kristóf

Detektívregény detektív nélkül

Van a kortárs japán irodalmi szövegekben valami számunkra elképesztően hidegvérű magabiztosság. Nehéz figyelmen kívül hagyni ilyenkor a tényszerű állítások és az impressziók forgataga összefésülésének meddő kísérlete közben bizonyos nemzetkarakterisztikai sejtéseket.

Pedig ilyen veszedelmes vidékre csak akkor tévednék, ha tudnám, hogy egy olyan mesterdetektív vigyázza lépteim, amilyen eddig leginkább a viktoriánus korabeli angolszász irodalomból nőtt ki. Hogy aztán jó pár emberöltővel később e mesterdetektívnek a minden karakterizálható elemet nélkülöző, pusztán a legláthatatlanabb szellemi tartalmakat hordozó fantomköde lengjen át egy olyan japán detektívregényt, amelyet adott esetben a viktoriánus korban talán nem is tudtak volna értelmezni...

Vagy talán mégis?

Uketsu *Különös képek* című regénye egy játék. Már a borító rajzai láttán általános iskolás, „félelmes, álmos” korunk képei derengenek föl: a titkos üzenetek papírgalacsinba foglalt rejtjelei, a padfirkák hieroglifái, a illemhelyi falfirkák, akár egy posztapokaliptikus kőkorszak meghasonlott barlanglakóinak kommunikációs kísérletei...

Gyerek- és kevésbé gyerekrajzok, krokik, firkák, egyszerű szerkesztőprogrammal készített folyamatábrák, képi jegyzetek. Csakugyan, a kötetbe belelapozva mintha különböző életkorú, különböző képformalmazási tehetséggel megáldott emberek

rajzfüzetébe, jegyzetfüzetébe, munkafüzetébe pillantanánk bele (olykor eszembe jut egy fénymásolt iskolaújság is! Létezik még vajon ez a széles kultúrpedagógiai lehetőségeket rejtő műfaj?). A borító „iskolásfüzet-zöld” árnyalata és a négyzetrácsos háttér is erre játszik rá szellemesen és oly kevésbé tola­kodón, hogy akár a szándékosságban is kételkedhetek. Zatykó Fanni borítóterve hiába tesz hozzá látszólag csak minimális effektet a kötet eredeti rajzaihoz, annyira ötletes, hogy meg is néztem az eredeti japán, illetve még pár kiadás borítóját is, hadd lám a különbséget. Megle­pő felfedezés: az eredeti kiadáséhoz leginkább a magyar hű, egyedül a zöld pöttyöcskéből lettek zöld négyzetrácsok. A rajzok finomsága pedig megmarad, ellentétben például a New York-i székhelyű HarperCollins kiadó változatával, ahol a kontúrokat áttették feketébe, amitől nyilván messzibbről szemet szűrő, ám durvább, közönségesebb öss­zhatású a borító.

De nem akarom meg­téveszteni olvasónkat: a rajzok nem dominálnak, ritka a teljes oldalt betöltő, tehát nem képregénnyel, hanem „becsületes”, illusztrált regénnyel állunk szemben. Meg egy munkafüzet­tel, amiből mintha a szerző kivágta volna a rajzokat, és a vonatkozó szövegrész mellett a regénybe ragasztotta volna. Szín nincs, minden fekete-fehér, minimalista és fénymásolói minőség – ám itt azzal a napjainkban elképesztően ritka esettel állunk szemben, mikor egy munka minimalizmusa máximálisan a művészi koncepciót szolgálja, s nem a spórolást vagy ötlettelenséget álcázza. Elvégre mi nem „műélvezni” jöttünk e regény világába, hanem nyomozni, tehát nem műalkotásokat szemlélünk, hanem bűnjeleket fürkés­zünk, kérem!

Régen olvastam ennyire cselekményközpontú, ennyire minimalista, a leíró részekben semmilyen költői „elhajlással” nem próbálkozó regényt. Nem forgatókönyvszerűen hatáskeltő a szöveg, mint mondjuk Chuck Palahniuknál, hanem tényszerűen tömör, zárt és hideg: semmilyen eszközzel nem vonja el a figyelmet a „nyomozati cselekménytől”.

Itt jegyezném meg: bármilyen rossz mostanság a kulturális közérzetünk (joggal), hatalmas öröm, hogy ilyen fantasztikus

fordítóink vannak, akik révén szinte az egész világ irodalmi-kulturális szövetében elveszhetünk, ha akarunk.

A *Különös képeket* Mayer Ingrid fordította, aki nemcsak élt és tanult Japánban, hanem egy helyi bábszínházi társulat munkájába is bekapcsolódott. Külön tanulmányt érne meg annak vizsgálata, miképpen hathat egy műfordításra, ha a fordító testközelből, élő nyelvként ismeri meg és használja a gondolati rendszert, mellyel dolgozik. Mennyiben tágulnak vagy szűkülnek a nyelvi-gondolati átültetések lehetőségei, illetve milyen hatások érik a kulturális gondolatcserét az eltűnni látszó földrajzi határok és a (látszólag) legyőzött távolságok korában? Miben változtatja meg egy kulturális impulzus hatását, ha évtizedek alatt érkezik meg a világ egyik feléről a másikra zarándokúton, vagy pár óra alatt repülőgéppel?

Most valamiféle impulzusörvényben élünk. Szinte minden hatás egyszerre van jelen kultúrkorszakunk szöttezésében. Amit meg éppen nem látunk, azt is elő fogja venni valaki holnapután.

Ha már nyelviség, mindjárt a regény elején (ez még csak a valódi nyomozás előjátéka, csak amolyan kíváncsiskodás, itt még holttest sincs) olyan nyelvi játékot találunk, hogy Karinthy is megtapsolná:

„A cím alapján ezt a blogot egy bizonyos Nanasino Len nevezetű illető írta. A Nanasino elvileg a vezetékneve, de lehet, hogy írói álnév, a *na nasi no*, vagyis névtelen más írásjegyekkel leírva. Ismeretlen személy helyett Nanasino Len, tényleg Ismeret Len.”

Ilyen játék sajnos később nem akad a könyvben, nyilván itt is alkalom szülte a tolvajt, mindenesetre ez az egy is örvendetes.

Többször találkozom egy érdekes képpel: valamilyen tárgyat „kisállatnyi méretüként” jellemeznek. Egyszerre idegenszerű, furcsa és vicces. Egy Japánban jellegzetes és elterjedt szókép tükröfordítása lenne?

Ám e regényben valóban a cselekmény a lényeg: néhány különös rajz egy kurtán-furcsán fogalmazott és hirtelen véget érő internetes naplóban, titokzatos traumára utaló gyermekrajz egy óvodában, egy sötét titkot rejtő, tragikus családtörténet és egy

majdnem lezárt, régi gyilkosság... A hangulat kísérteties: az olvasó úgy érzi, minél több apró részlettel, tényleírással, információmorzsával, rajzocskával van megtámogatva kutató képzelete, annál jobban elvesz az erdőben. Nagy Detektívünk voltaképp nincsen, csak a történet esendő karakterei, akik közül többen is magukra veszik időről időre a nyomozó szerepét. Mintha az igazság kiderítésének elemi vágya is afféle szellemi impulzus lenne, ami időről időre „megszállja” az embert.

„Aznap hazafelé menet Kumai végigpörgette magában az addigi életét.

Fiatal újságíróként csak a munkájának élt. Akkoriban büszke volt a hivatására. Hitt abban, hogy társadalmilag hasznos, amit csinál. Ám mostanra nem feltétlenül ért egyet egykori önmagával.

Tényleg hasznára váltam a társadalomnak? Egy újságíró hiába jár utána egy bűncselekménynek, úgyis a zsaruk lesznek azok, akik elkapják a tettest. Az újságírók csak loholnak a rendőrök nyomában, hogy felcsipegethessék az elhullajtott információt, amit aztán eladnak a nagyérdeműnek. Mi más volt ez a huszonvalahány év, mint hogy vérrel-verejtékkel próbáltam kielégíteni a sok nyálcsurgató kíváncsiskodó érdeklődését?

Eszébe jutott egy fiatalember.

Ivata sokkal értelmesebb munkát végzett, mint mondjuk én. A zsaruknál is hamarabb eljutott az igazsághoz. Még közvetlenül a halála előtt, amikor rátámadt a gyilkos, akkor is arra törekedett, hogy információt hagyjon hátra. Az én húsz évem és az ő néhány hete – no, vajon melyik ér többet?”

A történetről magáról csak annyit érdemes elárulni, hogy ahakespeare-i fordulatokban bővelkedő, több maszk lehull itt több szereplőről, s minden motiváció mögött találunk újabbakat, mire eljutunk a tragikus, ám egyben csavaros módon föloldó végkifejletig.

A detektívszerep hajlékonysága, szereplőről szereplőre „ugrálása” szinte az olvasót is a szereplőkkel egyenrangú nyomozóvá emeli (vagy épp fokozza a szájtáti álmétkodást, hogy miképpen is tudott adott irányba csavarodni a dolog). Egyben így válik le-

hetővé, hogy a regény főszereplője ne a kérlelhetetlen vaslogikájú mesterdetektív Sherlock-i archetípusa legyen, hanem maga a rejtély, a titok, illetve az igazság. A szerző ilyen értelemben tökéletesen azonosul a főszereplővel, ugyanis ő maga is egy titok, a fülszöveget idézve:

„Uketsu online publikálja horrortörténeteit, és több mint másfél millió követője van a YouTube-on. Valódi kiléte ismeretlen, kizárólag fehér maszkban és fekete öltözékben lép a nyilvánosság elé, hangját gép torzítja el.”

Izgalmas fordulat információözönben fuldokló korunkban – amikor bármilyen termék arccal (sőt: testtel) való értékesítése a trend –, hogy újra megjelennek a rejtőzködő, álarcos, névtelen mesterek. Népszerűség és anonimitás viszonyáról, popkultúráról, regényírásról, az itt hullámszó áramlatokról megint csak hosszan lehetne filozofálni. De egyelőre olvassunk el egy detektívregényt, amely, bár körül van bástyázva a legrafináltabb divatkifejezésekkel, több, mint divatjelenség: ez egy jó könyv.

Például a borítón az áll, hogy „japán mystery-horror szenzáció”. Ilyen reklámszövegtől nyilván a fiatalok veszik a könyvet (és vegyék is!), ám idősebb olvasókat se tántorítson el! Igazán horrorisztikus esemény egyébként nincs a könyvben – a gyilkosság (egyet követünk végig jelen időben) leírása nem merészkedik hatáskeltésben a bármilyen detektívregényben megszokottn túlra. A horror, a rémület sokkal inkább a titokzatos cselekménytől, magának a titoknak a misztériumától, a meg nem fejtett talányoktól költözik szívünkbe. Illetve tekinthetjük afféle lélektan horrorának is a történetet az öröklött és velünk élő traumák láttatásának szempontjából. Vagy láthatjuk családtörténetként, s így nézhetjük tükörként is: vajon a saját családjunk történetét mennyi választotta, vagy választja el most a hasonlóan tragikus fordulatoktól?

Losonczy Attila

A modern kor küszöbén

Szerelem, ízek, receptek
történelembe göngyölve

Mörk Leonóra *Cukrászbolt a narancsfához* című regénye olyan érzékenyen megkomponált történelmi tablót tár elénk, amely nem csupán a XVII. századi Hollandia atmoszféráját kelti életre, hanem azt a finom rezgést is visszaadja, amitől a történelem egyszerre válik ismerőssé és idegenszerűvé. Amszterdam ebben a műben nem pusztán díszlet: eleven, pulzáló város, a gyarmatosítás, a kereskedelem és a modern tudományok hajnalának egyik központja. Mörk regénye tudatosan játszik ezzel a kettősséggel: miközben részletekbe menő kulturális és tudománytörténeti ismeretanyagot vonultat fel, mindvégig megmarad az emberi léptéknél. A gazdasági fellendülés, a társadalmi rétegződések vagy a pestis árnyéka olyan háttérret alkot, amelyben a szereplők személyes küzdelmei nekünk, olvasóknak átélhetően rajzolódnak ki.

A főszereplő, Maaïke története azért különösen erős, mert olyan női életpályát mutat meg, amely egyszerre gyökerezik a korszak lehetőségeiben és korlátaiban. A tésztaművesség – mai szemmel talán romantikusnak tűnő – mestersége Maaikénak a túlélés, a függetlenség és az önkifejezés eszköze is. A cukrászda nem pusztán tér, ahol az ízek, az illatok uralkodnak, hanem egyben átmeneti zárandokhely: ide gyűlnek Amszterdam különböző társadalmi státuszú polgárai, akikben az a közös, hogy mindnyájan a megnyugvást keresik. A regény egyik legfajsúlyosabb rétege

éppen ez a közösségépítő gesztus, amelyet a szerző – látszólag mellékesen, mégis következetesen – sző bele a cselekménybe. Maaike is egy rosszul sikerült, mérgező házasság elől menekül néhai nagybátyja felesége, Catharina néni cukrászdájába.

A regény másik főhőse, Hendrik figurája másféle szálát fűz a történetbe. A fiatal hajóorvos tapasztalatai, a tengeri utak emlékei, a gyarmatok különös és gyakran fájdalmas világa olyan lelki teherrel ruházzák fel, amelyet érezhetően nehezen cipel. Hendrik gyerekkorában egy természeti katasztrófa okán árvaságra jut, csak szerencsével menekül meg. A nagybátyja neve li fel és taníttatja. Mörk Leonóra érzékenyen, a túlmagyarázás csapdáját elkerülve bontja ki ezt a férfialakot: sebzettségé nem elnagyolt drámai eszköz, hanem a korszak realitásából fakadó, hiteles karaktervonás. Hendrik a premodern, gondolkodó és hitében meghasonlott polgár, akiben a tudományos felfedezések már elültették a transzcendes iránti kétely magvait. Maikke és Hendrik találkozása nem grandiózus érzelmi kitörések láncolataként jelenik meg, hanem apró gesztusok, félrecsúszó pillantások és visszafogott, mégis jelentőségteljes jelenetek soraként. Ez a tempó jól illeszkedik a kor mentalitásához: a romantika itt nem harsány, hanem intim.

„– A vággyal sokféleképpen lehet bánni, és nem csak úgy, amire most nyilvánvalóan gondol. Például lehet belőle verset írni.

– Verset írni?

– Persze, szonettet. Vagy levelet. Naplót. Úti beszámolót. Zenét. Fafigurákat faragni, kosarat fonni, harisnyát kötni. Bármit csinálni, ami lefoglalja az ember gondolatait, és segít átalakítani az érzéseit, átvezetni őket egy másik csatornába, ahogyan a mi híres csatornáink levezetik a vizet a tengerbe.”

A rejtélyes mérgezési ügy finoman, de hatásosan épül a történetbe. Nem válik krimivé, mégis elég erős ahhoz, hogy fesszen tartsa a figyelmet, és ellenpontozza a cukrászda bensőséges világát. Az üstökös felbukkanása, a járvány fenyegetése vagy az adventi készülődés mind olyan motívumok, amelyek a korszak emberének érzésvilágát is megidézik – azt a sajátos elegyét a fé-

lelemnek, kíváncsiságnak és reménynek, amely ma is ismerős lehet. Olvasóként különösen értékeltem, hogy a történelmi háttér sosem nyomja el a szereplőket: a nagy események és a hétköznapiak valóságai szervesen fonódnak össze.

A gasztronómiai leírások nem csupán hangulatfestő elemek, hanem narratív funkcióval is bírnak: a sütemények elkészítése, az alapanyagok érzéki világa sokszor a szereplők érzelmi állapotának „tükre”. A spekulatius illata, a narancshéj fűszeres frissessége, a frissen sült tészta gőze mind-mind finoman jelöli Maaiké belső folyamatait is. Ezek a jelenetek nem hatnak öncélúnak; inkább azt érzékeltetik, hogy a gasztronómia a kultúra egyik legközvetlenebb formája, amely hidat képez múlt és jelen, ember és ember között. A csemegék készítésének leírásai bármennyire érzékletesek, néhol hosszas felsorolásba mennek át, akárcsak a gyógynövényekről szóló fejezetrészek:

„A vliedorpi lelkész bérbe adta a paplakhoz tartozó földet, magának csak a kertet tartotta meg. A konyhakertben, az idős szolgá-ló, Trijntje birodalmában káposzta termett, cékla, hagyma, répa, karalábé, cikória, borsó, bab, de a zöldségágyásokon túl, magas téglafallal körülzárva, csupa virág és gyógynövény. A falusiak úgy emlegették, Domies Toen, a lelkipásztor kertje. A legközelebbi orvos Groningenben lakott, ha a lelkész nem segít rajtuk, magukra maradtak volna a betegségekkel.

A gyógyfüves kertben a falra komló futott fel és vadrózsa, sűrű bokrokban rozmaring nőtt, levendula, citromfű, zsálya, izsóp, verbéna, alacsony puszpángsövénnnyel elválasztott ágyásokban palástfű, zsuruló, fekete nadálytő, gyűszűvirág, cinóbervörös mák, okkersárga ligetszépe.”

Az ismeretterjesztésnek azonban még messze nincs vége, hiszen bepillantást nyerhetünk többek között a korabeli tengeren-túli hajózás gyakorlati teendőibe:

„A Meerman, a nevét adó hableánnyal az orrdíszén, a karácso-nyi flotta, a Kerstvloot tagjaként futott ki a texeli kikötőből. Előtte jól megpakolták ennivalóval, köztük a holland szívnek oly kedves vajjal, sajttal, sózott heringgel, és a texeli kutakból nyert vastar-

talmú fosszilis vízzel, amelyik normál víznél lassabban poshadt meg.”

A regény végén található tudástár egy újabb értékréteget ad a műhöz. A történetben szereplő csemegék receptjeit, valamint az egyes fejezeteket bevezető mottók szerzőinek rövid életrajzát olvashatjuk. Külön említést érdemelnek közülük a XVII. század női tudósai, polihistorai, Maria Sybilla Merian (1647–1717) természetkutató, illusztrátor, akinek nevéhez fűződik az első kutatóexpedíció Suriname-ban, illetve Anna Maria van Scurman (1607–1678) költő, képzőművész, filozófus és teológus, a női edukáció élharcosa.

A receptek és történeti háttéranyagok olyan kiegészítést jelentenek, amelyek nemcsak az olvasmányélményt mélyítik, hanem a korszak iránti kíváncsiságot is ösztönzik. A könyv ezáltal egyszerre válik irodalmi alkotássá és kulturális „kalauzzá”, amely továbbolvasásra, kutatásra, sőt akár sütésre is inspirál.

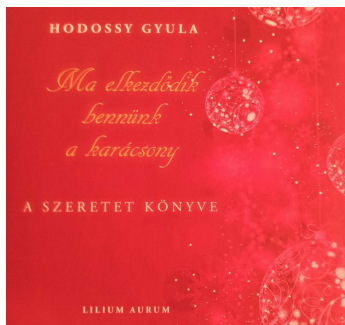
Összességében a *Cukrárszbolt a narancsfához* igényes, alaposan megírt történelmi lektűr, amely rendkívül tudatosan teremt egyensúlyt a szórakoztatás és az ismeretterjesztés között. Személyes olvasmányélményként különösen azt értékelem benne, hogy úgy nyújt kapcsolódást, hogy közben intellektuálisan is megmozgat: észrevétlenül vezet be egy korszak mentalitástörténetébe, művelődéstörténetébe és hétköznapi világába. A könyv kiváló példa arra, hogy a történelmi regény műfaja – megfelelő alapossággal és érzékenységgel – ma is képes hidat képezni a múlt és a jelen között.

Tamási Orosz János

„...az öröklétben nem az ember az örök, hanem a vers...”

Hodossy Gyula új műve: a szeretet könyve

Talán ünneprontó a kezdő mondatom, de legalább őszinte (s a mai világban ez is valami): minél öregebb korba lép az ember, annál kevesebb örömmel, ám egyre több aggodalommal és szomorúsággal tekint a karácsony irányába. Na persze, csak akkor, ha afféle hétköznapi hívő, kinek lelkében együtt él a mindennapok mélysége és magassága; s akiben

az évek múltán egyre több a csalatkozás reményben, szeretetben. Csorbítatlan keresztény alázattal persze más; azt mondhatnám, könnyű; hiszen ez a várakozás nem is alázat, hanem megerősítés: egyszerű pásztorok kapták meg először a hírt a betlehemi mezőkön, ahogyan-miként (harminc év múltán) egyszerű halászokat választott maga mellé ő, akit csak a názáreti ács fiának neveztek. Mert – Tóth Sándor szavaival élve –: „A misztérium nem ismeri az ember által kiagyalt rafinériát: a legegyszerűbbre törekszik.”

Jelenésben és jelenítésben is. A pásztorok elé jelenésként az Úr anyala érkezett, mondván: „Ne féljete, mert íme, nagy örömet hirdetek nektek...” Így mesélik ezt a hagyományok őrzői, így Lukács evangéliumának tudói, immár kétezer esztendeje, s nem tudom, az is így van-e, de talán elsőként ekkor hangzott el a már számos változatban létező felszólítás – „ne féljete” –, ám egyre tompább, egyre visszhangtalanabb. Egyre súlytalanabb. Mert a félelem továbbra is eszi a lelkeket. Lám, Nobel-díjas írónk is ezt

a hiányt rögzíti beszédében, az angyal már nem mondja, hogy ne féljeteK, mert az új angyal „...áldozat: és nem értünk, hanem miattunk, valamennyiünkért, és valamennyiünk miatt, szárnyak nélkül”, a várakozás, a remény, a ne féljeteK hite hagyottságának áldozata, velünk együtt, mert így, ünnep táján egyre öregebben egyre inkább már ez jön elő bennünk – miközben készül a leltár. Életünk számadása.

Tudom, könyvismertetést ígér, lenget be a cím s az alcím, Hodossy Gyula új kötetének befogadását, de azt a karácsonyi készülődés és számvetés idején helyezte eléNK, nem térhetünk hát ki előle, hogy ne az ünnep kereteibe helyezzük bele munkáját; erre ösztönöz már a címlap is, bíbor s fehér színeivel, no meg a cím: *Ma elkezdődik bennünk a karácsony. (A szeretet könyve)*. A könyv nyolc írást tartalmaz, újak s régiek vegyesen, vers, kispróza, prózavers, valahogy úgy, ahogyan a családi karácsonyfák öltözködnek – van azokon a már angyként itt ünneplő régiektől származó dísz, mellette a már felnőtt gyermekek egykori iskolai ragasztmánya, s persze, ott vannak az újabb díszek; sok év, sok évtized fonja át, szövi egybe a meghitt karácsonyok családi ünnepkörét, miként ezt a Hodossy-kötetet; nyolc írást a szeretetről. Hogy van-e? Hogy lenne, ha? Hogy nincs veszélyben? Nem tudjuk. Csak gyanítjuk, hogy a szerző is csupán a kérdéseiben biztos, abban, hogy azok nem légből kapottak, s a reményt a szeretetben s szeretetért még mindig, kétezer év után is a várakozás mögé helyezi. Adyt citálva: „Sem utódja, sem boldog őse” Hodossy e nagy misztériumnak, túl sokszor hitt már, meglehet, az örömhírben, s még mindig várja ama teljesség örömet, „Ezért minden: önkínzás, ének: / Szeretném, hogyha szeretnének”, kötöm össze Ady fohászát Hodossy kötetnyitó versének (*Egy verssort kérek*) részletével: „Egy verssort kérek karácsonyra, / magányosat, / amely engedi, hogy hozzáírjak, / beleírfam keservemet, / irigy ajkak dörgedelmét, / széttépett szívek szenvedését, / az elveszejtés rettenetes bánatát, / az elmúlás csendes nyugalrát.” A lista önragáért beszél: hiába a szeretet óhaja, ha – amit hozzáírhat sorsából a költő – a valóság bánatát, szomorúságát rakta vállaira.

Pedig a gyermekkor még milyen tiszta volt... A második vers (Az életre kelt karácsony) egyfajta kettős főhajtás. Egyfelől Nemes Nagy Ágnes költői nagysága előtt, aki – ezt a szerző már többször megírta – az első volt, aki – versei s meseregénye által – megmutatta Hodossynak a poézis örömét, szépségét, végtelen gyönyörűségét. Neki köszönhette, hogy miközben „néztem a karácsonyfát, egyszer csak a ráaggatott összes angyal életre kelt.” Táncoztak az angyalok, elhozták ama örömhírt – s életre keltették a gyermekben a szeretet varázslatát. S ettől kettős ez a főhajtás – hiszen a vers születését is megköszöni a lélek. S azt, amikor beköszönt a mindennapi ma, amikor – mint a harmadik vers (Ma elkezdődik bennünk a szeretet) címe üzeni – a reményre várunk ismét, de csak a kérdés fogalmazódik meg újfent: „Két évezrede annak, hogy megszületett az esély, / mint ahogy azóta számtalanszor, mindenkiben. / Ma megint megszületik az esély, de a sok millió / csillag közül felismerjük-e az útmutatót? Megszületik...”. Megszületik? Talán igen. Az újabb vers – (*Kék téli reggel, angyallal*) – felcsillantja a reményt: „egy angyal, apró kis kék madárként, / gyönyörűt, életet dalol.”

De mindhiába. Csak verscímként (*A nyugalmas vigasz*) érkezik a nyugalom, a remény, az adventtől adventig tartó szeretet mindent átjáró gondolata. „Fúj a hideg, sárapasztó szél. A hírekből fröcsögő vérszag, az erőszak, a fenyegetés alvó fákká tesz sokakat.” Nem menekülhetsz, üzeni a világ a költőnek; a sors még nem hozta el a vigasztaló nyugalmat. De hol s miben lehet a rejtőzködő titok? Mert hogy itt rátalálhatunk, hiszen ez a soron következő vers (*A rejtőzködő titok*) címe, az rendben van, de hát a szerző is tanakodik: „Azon morfondírozom, lehet-e ünnepre ébredni” – írja. S rátalálni vél már a titokra, „Érzem és tudom, az egész keresésnek a hit az értelme, a hit abban, hogy egyszer megtalálom. És ha elég erős a hitem, akkor tudnom kell, hogy ez az egész reménytelennek tűnő küldetés nem a megtalálásban, hanem a keresésben rejlik.” Sejtetem fut át a sorokon, s a költőben, a megsejtett titok: karácsony talán nem is az örömhír misztériuma, hanem a mindennapi örömhíré – a megváltás nem

kívülről érkezik, hanem mélyen, legbelül, a szívünkben rejtőzködik. S akkor érkezik meg a szeretet, s vele a szabadulás, amikor „...az angyalok, a mennyek állatai, fölütik a világ utolsó lapját.” (*Pilinszky*). Eme fölismerés útjáról beszél a kötet következő verse (*A megfoghatatlanság csapdája*), a szépség egyszerű szavaival: „Folyvást elengedem vágyaimat, / hogy aztán újra, meg újra megéljem, / lelkem titkos rekeszében a felfoghatatlan gyönyört, / a világ rejtett szeretetét, Isten kinyilatkoztatott ígérét.” A kötetzáró írás (*Mennysország a versek birodalma*) már egyértelműen próza, majdhogynem szikár összegzése a karácsonyos évtizedek tapasztalatainak, a várakozás, a remény, a hit misztikus-szakrális álmától a hétköznapi-prózai élet küzdelmeinek ütközéséig. Hogy azt ne mondjam – megütközéséig. Mert csak a küzdelmet adják ingyen, az élet egyet jelent azzal, hogy meg kell küzdeni érte, nap mint nap, s eközben megtalálni azt a jót önmagunk lelkében, amihez mindvégig ragaszkodni tudunk. „A ragaszkodás Istenhez, akitől az örök élet ígérét kaptuk, feleslegessé teszi a túlélésért való sóvárgást, mert nem lehet és nem is kell semmit túlélni, csak élni kell és lehet, csak megélni kell és lehet, megélni a mindennapok gyötrelmét és gyönyörét...”

Ennyire egyszerű. Ahogyan kezdetben idéztem: „A misztérium nem ismeri az ember által kiagyalt rafinériát: a legegyszerűbbre törekszik.” A maga bonyolultságaival. Mert a misztérium elrejti a hozzá vezető ösvényeket, avagy az ember nem akarja azokat fölismerni, mert elfedi önnön élete rosszul vagy jól megélt kihívásaival, kisszerűségeivel, parancsolat-szegéseivel, a főbűnök ignorálásával; inkább igazodik, mintsem igazul, apró emberi törvényeket hoz, hogy mérlegelhessen bűn és bűn között; kiagyalja a maga rafinériáit.

Ennek tükrét tartják elénk a kötet szerves részét, tartalmi kiegészítését, semmiképp sem illusztrációnak nevezhető fotográfiáit fölvonultató lapok; a képek egy részét Bodó Károly készítette, a többit a szerző, külön nincs jelezve, de talán nem is szükséges, két alkotó együtt gondolkodásának képeskönyve ez így az ünnepről, annak misztikus tartalmáról épp úgy, mint az ember olykori

ünneptelen tekintetéről. A képek időnként megtelnek szakrális áhítattal, máskor viszont mintha banális karácsonyi képeslapot, vagy turista-invitalást látnánk, hömpölygő konzumkarácsonyi forgataghoz illőt.

Ám így együtt kerek ez a történet, látnunk kell azt is: milyen ünneprontó tud lenni néha az ünnepi műfény, s milyen szomorúak a kővé dermedten is virrasztó angyalok. És a kettő együtt jelenti ma a misztériumtól eltávolodott, nagyrészt már kiüresedett karácsonyt, de Hodossy Gyula – épp azzal, hogy bejárja az utat, ami egy kicsit önmaga megváltás-története, lélekmisztériuma – kezünkbe adja kötetével a lélek kulcsát. Ahogyan „A pásztorok belélegezték a mező egészen új illatát, hallották az éneket, érezték a frissességet” (Tóth Sándor), úgy mi is visszatérhetünk, követvén a költőt, a karácsonyi misztérium egyszerűségéhez. Csak ki kell mondanunk magunkban, minden reggel: ma elkezdődik bennünk a karácsony.

Gulisio Tímea

Együttlélegzés

Székelyhidi Zsolt előző könyve, a *Jelenések az Újszövetség záró egysége*, a *Jelenések Könyve* átiratának tekinthető, a most megjelent *Pórusok* pedig az *Ószövetség* első könyvéből kiindulva járja körül, világítja át az örök emberpár létezésének és összetartozásának misztériumát. Nyolc részegységből áll, melyek a szakasz-elválasztó idézetek ellenére egybeolvashatók.

Nem találkoztam még olyan szöveggel, amely ennyire intim és ugyanakkor ennyire távolságtartó. A Székelyhidi-univerzumban az ember az egész teremtett világgal, annak minden teremtményével összhangban létezik: a vér lüktetése az erekben a fák nedveinek keringéséhez hasonlítható. Csendes létezés, együtt-lét ez. Mikor a versbeszélő prédikálva felemeli hangját, zengő szózata nem magamutogatás, hanem a részletek összesimítása, egy nagy erő alá vonása.

A *Pórusok*ban szereplő művek többsége szerelmes vers, de nem a klasszikus értelemben. Nem ömlengő vallomás, hanem az együttlélegzés leheletfinom megidézése. Belenyugvás a sorsszerűbe, az isteni akaratba, amely két lényt egymásnak szánt, s ez ellen nem is akarnak küzdeni. Hétköznapi momentumok villannak fel, minden perc ünnep, ugyanakkor minden magasztos pillanat testileg is leképezhető. Székelyhidi szereplőinek méltóságuk van, amit nem kellett kivívni, sem rájuk erőltetni, a teremtettség és a megtartó szeretet révén alanyi jogon jár.

A lírai beszélő szeretettsége ellenére elégedetlen, örökkön viaskodik önmagával, felülvizsgálja tetteit, érzéseit. Sziklaszirten áll, özőnvízre számít. Kísérti a sorsot, felesel a Teremtővel. Ugyanany-

nyira földi, mint égi lény, egyszerre hasonló az égitestekhez és ken zsiros kenyeret, szája széle morzsás lesz. Az evés szertartássá válik a szövegekben, a hús áldozattá, az együtt evés szövetségé.

A kötet *Nálam jobb versek* című részegysége az előzőekhez illeszkedik, mégis némileg eltér tőlük abban, hogy magát az alkotást – mint az ember lehetőségét az isteni teremtésbe való bekapcsolódásra –, az írást helyezi középpontba. A fejezet a szerző ars poeticáját is tartalmazza, konkrétan az *Ars poeta* című versben fejt ki az íráshoz fűződő viszonyát:

„(...) A költészet a gangon, hah, épp menne el, mire kitopogok / fürdőpapucsban, már nem vagyunk olyan jóban, / nem találkozunk, nagy néha, születésnapkor egy-egy / léha kép, vagy az sem. Túlélő verseimmel / már nem bírok, jönnek-mennek, / rendelkeznek velem, kihagynak saját / folytatásukból, meg sem emlitenek, / utódaim, a nálam jobb versek.”

A fejezet címe egyszerre sugall szerénységet és költői büszkeséget. A „túlélő versek” képe kétféleképp értelmezhető: versek, amelyek segítenek a túlélésben, és az utókorra hagyott, meg nem semmisített írások. A *Nyelvzajban* kifejti, hogy valójában a teljes csendet szeretné elérni, ahol megszűnik az íráskényszer. Ám ha már léteznek a versek, éljenek önálló, az alkotótól független életet. Szabadon bocsátja írásait, ekképp: „Versek, hát éljete, / nyíljanak távlatok, / vigyétek tőlem többre.”

A *Pórusok* azon kívül, hogy hozza a Székelyhidi Zsolttól megszokott mélységet és színvonalat, számomra még többet adott: az intimitás önmagán túlmutató, az élet esszenciájaként való megközelítését. Annak megértését, hogy a szükségszerűség lehet szép és nemes.

Érdemes elejétől a végéig idézni egy verset a kötetből:

Láz

*Mennyivel
életszerűbb
lenne veled*

*tölteni a napot.
Engedni hődnek,
ha kétely hűtene.
Kerülni vállad,
nyakadba érni.
Odamelegedni,
úgy szorosan.
Szuszakolódni.*

*Testemként
tartalak.
Nem tudom,
hogyan engedheted
magad ennyire el.
Talán szükséged
van néha a lázra.
Meggyulladhatok.
Arcod hűvösebb.*

Vasi Szabó János

Spekulatív fikció magas fokon

John Crowley Aegypt tetralógiája

Az okkultizmusról, alkímiáról, rózsakeresztesekről és hasonlókról írt könyveknek szép sora van, az egyik remek korai változat épp Szerb Antal regénye, *A Pendragon legenda*, ám a világsiker Umberto Eco nyolcvanas években írt opusai, *A rózsza neve* és *A Foucault-inga* megjelenése után következett. Besorolásuk is bizonytalan, a sci-fi a homályos, gyakran áltudományos tartalom miatt, a fantasy viszont a valósághoz való túlságos kötődése okán nem fogadja be. A spekulatív fikció az a platform, ahová nyugodt szívvel tagolhatjuk.

Az 1942-ben született John Crowley a hetvenes években jelentkezett szépirodalmi minőségű tudományos-fantasztikus könyvekkel – *The Deep*, *Beasts*, *Engine Summer** –, ezek sajnos magyarul még nem jelentek meg, ahogy szerzőnk egész életműve sem. Később a zsáner másik nagy irányzatát is kipróbálta, a fantasy műfajában is maradandót alkotva a *Little*, *Big* című könyvvel, amiért a World Fantasy-díjat is megkapta.

A zsáner sikeres, jól kitaposott ösvényéről 1987-ben ismét új utakra tévedt az *Aegypt* című könyv megírásával, amelynek két évtized alatt három folytatása készült. Szerzőnk nem kapkodta el, s ez meg is látszik a sorozat belbecsén. Későbbi kiadások a nyitó kötetnek a *The Solitudes* címet adták, míg a tetralógiai összefoglaló titulusa az *Aegypt* lett.

Crowley a nyelv, az idő, a történelem és a fikció kapcsolatát vizsgálja. A főhős kvázi a szerző alteregója, Pierce Moffat történész, a New Yorki Barabas College professzora. Véleménye szerint a világ valaha más volt, valóságos és erőteljes mágiával és alkímiával, ám az ősi tudás helyét a racionalitás vette át. A mágikusról a tudományos gondolkodásra való áttérés metaforája

Crowley esetében szó szerint értendő. Kutatása során Moffat arra a következtetésre jut, hogy az átalakulás hamarosan újra megtörténik: az *Aegypt* sorozat valójában egy ilyen változó időszakot ábrázol, átlépve egyik históriából a másikba. Moffat tanulmánya révén a történet egy valósággal párhuzamos dimenzióban kezd kibontakozni. Ez a „könyv a könyvben” módszer éppen attól válik érdekfeszítővé, hogy nem kitalált tanokat közöl, hanem olyan nézeteket idéz fel, amelyeket egykor valóban tanítottak és igaznak hittek, míg a tudományos ismeretek fokozatos gyarapodása évszázadok alatt felül nem írta az emberiség ősi tudásformáit. A mai olvasó számára pusztá képzelgésnek hatnak ezek a dolgok, pedig nem is oly rég még megfértek egymás mellett. Agrippa von Nettesheim *Okkult filozófiájában* keveredik így a ma is helytálló megfigyelés a megdöbbentő, nevetségesnek tűnő állításokkal.

A második kötet, a *Love & Sleep* nyitó fejezetei Pierce Moffat gyerekeivel foglalkoznak. Majd visszatérve a felnőttkorba, hősünk egy Fellowes Kraft nevű író befejezetlen kéziratával bíbelődik, amelyben feltűnik a halálra ítélt eretnek, Giordano Bruno, az Erzsébet-kori metafizikus, John Dee, sőt II. Rudolf császár is; a rejtélyek a múltból a jelenbe nyílnak. Crowley ezen regénye különös sztorik gyűjteménye, a Kentucky-i éjszakában vadászó vérfarkasokról, Brunóról és Dee-ről, akik Hermész Triszmegisztoz és Kopernikusz hatására újraalkotják a világ természetéről vallott nézeteket. Az első két könyv metafikciója arra mutat, hogy a világegyetemet valaha nem atomok és azok interakciói, hanem az angyalok uralma működtette. Míg a földhözragadt valóságban játszódoó szálban Moffat elhagyja az egyetemet, s egy kis faluban köt ki New York államban, itt újraépíti életét, családjá történetét kutatja, s rálel Kraft csonkán hagyott könyvére. Majd megjelenik Rosie Rassmussen, az egyedülálló anya, aki a megélhetés mellett kislánya, Samantha megmagyarázhatatlan epilepsziás rohamaival küzd. A gyermeket kezelő pszichológusról kiderül, hogy egy Powerhouse nevű sötét vallási szekta tagja, ezáltal a történetbe belép egy gonosztevő – bármilyen homályos szándékú is, de a való világban játszódoó cselekményt fókuszáltabbá teszi.

A folytatások, a *Daemonomania* és a befejező *Endless Things* narratívájában kitapintható egy új kor létrejöttének lassan kibontakozó története. Viszont a negyedik könyvből kiérezhető valami gyökeres változás, a cselekmény irányának metamorfózisa: ahelyett, hogy egy teológikus végpont felé tartana, megfordul, és a misztikumot maga mögött hagyva, a szereplők további sorsára fókuszál.

A könyvek nyelvezete a lektűr egyszerű, direkt stílusán túlmutat; magas irodalmi textúrája, mint a hagymahéj, egymásra simuló részekből áll, fokozott figyelmet követel az olvasótól és kitartást, mert nem lehet büntetlenül kihagyni komponenseket. Crowley szómágiája a hermeneutika remeke.

Summa summarum, az *Aegypt* tetralógia meseszerű ígérettel indul, angyalok, mennyei szférák víziójának lehetőségével, de a végére minden varázslat eltűnik, nem marad más, mint az emberek, s azok hétköznapi problémái. Ezen a ponton a sorozat a zsáner helyett a szépirodalom irányába kanyarodik. Mindezek mellett Crowley könyvei olyanok az angolszász spekulatív fikciónak, mint Márquez *Száz év magánya* a latin-amerikai mágikus realizmusnak: alapkövek, egyben fénylő csúcspontok. Nem véletlenül kapta meg az Amerikai Művészeti és Irodalmi Akadémia díját.

* Az Engine Summer könyvről írt értekezés az Opus folyóirat 2021/4 számában olvasható.

Egyed Emese

Transzilván történetek nőkről

A trianoni döntés (1920. június 4.), amelynek következtében Magyarország határai megváltoztak, a nők helyzetére is hatással volt. Ettől kezdve határok választottak el egymástól családokat, közösségeket, intézmények szűntek meg, életbevágó gazdasági változásokkal is számolni kellett.

A nők romániai/erdélyi helyzetét a magyar kisebbség szempontjából közelítjük meg. Emlékiratok, személyes vallomások (interjúk, levelek), törvénycikkelyek, életutak és irodalmi alkotások értelmezésével törekszünk a nők történetének 20. századi aspektusait megragadni. Elsősorban hétköznapi helyzeteket villantunk fel, amelyek azt mutatják meg, hogy a trianoni döntés, majd a második világháború, az államszocialista éra és annak vége miként hatott az erdélyi művelt nők életére, az anyaországgal való kapcsolataikra.

Ha az előzményeket tekintjük: Ausztria-Magyarország egyes városai rendkívüli módon fejlődni kezdtek a 19–20. század fordulóján. Ez a nevelési rendszert is befolyásolta: egyes jól szituált családokban például a leánygyermekek közül többen folytatták tanulmányaikat magasabb szinten vagy éppenséggel külföldön, és a művészeti pályák iránti vonzalmukat sem kellett minden esetben visszafogniuk. Az előzményekhez tartozik az Osztrák–Magyar Monarchia területén érvényesülő tendenciákból a Nyugat-Európához (kisebb mértékben az Amerikai Egyesült Államokhoz) való viszonyulás, illetőleg a közép- és kelet-európai nagyvárosok társadalmi mozgásainak hatása.

Közbevetés: a történelmek pluralitásáról

Ferenczi Enikő író a kolozsvári, Farkas utcai gyermekévek után Ausztráliában élt – a távolságot élesebben mutatta számára a megélt történelem:

„Első osztályban azt vettem észre, minden osztálytársam nálamnál jobban tudja az állam nyelvét. Idős tanítónők ugyancsak kínlódhatott, kényelmetlen volt számára az „ä” és „i” hang kiejtése, nem mindig sikerült neki, és a visszaható névmásokat sem használta helyesen. Rajta kívül kizárólag román anyanyelvűekkel beszélgettem románul, akik – feltételezésem szerint – helyesen beszéltek, én pedig a tanító néni beszédkésztségét másolhattam le és az ő feszelettségéből meríthettem. Ezek az idegen hangok engem is évekig kijátszottak: a fülem és a hangképző szerveim ellenőrzése alól minduntalan kibújtak. Tetszhetett nekem egy nyelv, csupán a szám nyílt meg nehezen előtte, csupán a fülem nem tudta kellő nyomatékkal kiválogatni a hamis hangokat. Akárcsak az angol, az orosz és a latin nyelv tanulása közben. A hivatalos nyelvvel kapcsolatos szorongásom a környezetemben akarva-akaratlanul elejtett homályos megjegyzésekből, azok félreérthetetlen érzelmi telítettségéből táplálkozott: a szavak közt bujkáló, ki nem mondott igazságokból; a körütekintően megfogalmazott félmondatokból; a tárgya veszett kirohanásokból; a mondanivaló érzelmi keserveiből; az egyelőre megválaszolhatatlan kérdések hosszú sorából, és ég felé szálló felkiáltásokból.”

Újdonság: a művészi függetlenség létrehozása, a sport és a tudomány

A századelőn a sajátos képzést igénylő képzőművészi pálya kivételnek számított; csupán egy-egy nő alkotó „dekorálta” a reprezentatív tárlatot Kolozsvárt is, ők származásukat, kapcsolati hálójukat tekintve az átlagnál jóval szerencsésebbek voltak. A kolozsvári születésű Biasini Mari (1866–1937) például külföldön tanult, és főrangú, sőt uralkodócsaládok vendégeként festett portrékat, de tartotta a kapcsolatot szülővárosával is. A rövid családi látogatásoknál hosz-

¹ Ferenczi Enikő: *Kincseim városa*. Bp. 2008. 44.

szabb ideig tartózkodott Kolozsvárt 1900 és 1902 között. Jelenlétével is támogatta az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság kezdeményezéseit, a Kolozsvárra összpontosuló erdélyi művészeti élet korai szervezeti formájának kialakítását. Fadrusz János Mátyás-szobor-csoportjának fölavatásakor, 1902 októberében részt vett az erre az alkalomra szervezett nagyszabású képzőművészeti kiállításon. Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság első, csaknem egy hónapig tartó kiállítása a kolozsvári sétatéri korcsolyapavilonban Wlassics Gyula miniszter védnökségével nyílt meg; a hét, itt kiállító művész között két hölgy neve is szerepel: Biasini Mari és Montbach Emma (1874–1959). Ez utóbbi a későbbiekben egy osztrák főhivatalnok felesége lett. Biasini Mari neve pedig szerepel Riederau mindenkori művészlakosai névsorában, Anna Maria Renz festőművésznő volt az élettársa. „A tárlaton, mely az említett egyesület szorgalmazására jött létre, női és gyermekportréit láthatták és egy meleg színekben tartott, a méltatások szerint Degast idéző *Nő fürdés után* című pasztelljét” – méltatja Biasini Mari munkásságát Murádin Jenő művészettörténész. Női és gyermekarc, női akt fejezi ki tehát e korai tárlaton a női művészet jelenlétét.

A művésznő életútja jelzi, hogy már a trianoni fordulat előtt – szinte a női művészi pályákkal, az alkotói függetlenség vonzásával egy időben – a kulturális elit elvándorlása is megkezdődik Erdélyben. A magyarság erdélyi történetét illetően tehát korán, már a trianoni döntés előtt felmerül a menni vagy maradni kérdése, csaknem azonos időben a nők művelődési lehetőségeinek bővülésével.

A testnél maradva: a sportteljesítmény alkalmanként a nagyobb szabadságfokot jelentette. Kolozsvár városát nem jellemezte sok jelentős sportlétesítmény – sportban a nők először korcsolyázásban tűntek ki: „A Kolozsvári Korcsolyázó Egylet túl-

² „Maria von Biasini (1866–1937), Malerin, geboren in Cluj-Napoca (ehem. Klausenburg bzw. Kolozsvár, Siebenbürgen, heute Rumänien), gestorben in Riederau am Ammersee. Lebte zusammen mit Anna Maria Renz in Riederau im Haus Nr. 17 (heute an Stelle der Ringstr. 56/56a).” Riederau am Ammersee honlapja (letöltés: 2020. december 19.).

³ Murádin Jenő: *Festőnők az erdélyi művészetben*. Biasini Mari (1866–1937). Erdélyi Művészet 5. (2004) 2. sz.

élte az első világháború utáni közhatalomváltást, és a kolozsvári magyar sportbarátok nagy örömeire még 25 éven keresztül olyan bajnokokat nevelt a városnak, mint a Marczinkievicz testvérek, Beke Lajos, Bojáki Anna, Hirsch Elemér, Horosz Béla, Pusztai Kató stb.” A korcsolyán kívül főleg vívásban, atlétikában tűntek ki Kolozsvár női sportolói. Az eredményesség megjelenítését 1919, illetőleg 1944 után erősen befolyásolta a kultúrpolitika és a média Bukarest-centrikussága. A temesvári születésű Balázs Jolán – aki 1956 és 1967 között 14-szer ért el világcsúcsot, a román Atlétikai Szövetség elnöke tisztséget is betöltötte 1988 és 2005 között – így lett Iolanda Balas, férjezett Iolanda Balas Soter.

Ekkoriban már nőket is felvehettek az egyetemre. Az első női bölcsészdoktor a kolozsvári egyetemen Novák Róza volt (avatására 1903. június 6-án került sor).

A másik kiemelkedő jelentőségű bölcsész, aki megfogalmazta és olvasóihoz is eljuttatta korához való viszonyulását, Berde Mária volt. Munkásságának ismerete kulcsfontosságú a század első felének erdélyi (kisebbségpolitikai jelentőségű) irodalmi szervezkedéseinek megértéséhez. Ő magyar és német nyelv és irodalom szakot végzett a kolozsvári egyetemen (kutatásai is kettős szakjával kapcsolatosak: Baumberg Gabriella élete és költészete tárgyában készült dolgozata 1912-ben). Külföldön tanulhatott; a későbbiekben műfordítóként is működött.

Közbevetés: búcsúzóik, elhurcoltak, visszatérők

Jánó (született Csetri) Erzsébet orvosi tanulmányait szintén Kolozsvárt kezdte, a Magyar Királyi Ferenc József Tudomány-

⁴ Killyéni András: *Kolozsvár sport-kultúrtörténete Trianon előtt (1868–1920)*. PhD-disszertáció (SE). Bp. 2011. 94.

⁵ Nem számít kivételnek, hogy az ország színeiben külföldön versenyző sportoló neve az ország nyelvéhez „idomul”. Így lett Silay Ilona atlétából Ileana Șilai.

⁶ Gabriele Baumberg (1766–1839) osztrák költőnő, aki férjét, a kényszerlakhelyre száműzött Batsányi Jánost Linzbe is követte.

egyetem Orvosi Karával együtt menekült aztán Budapestre. A háború után hazatért Erdélybe, Felsőháromszék megbecsült belgyógyászként ment nyugdíjba. Emlékiratában, amelyet 79 évesen vetett papírra, főleg az 1940-es évek általa megélt történései részletezi. Kolozsvár bombázás utáni képét, apokaliptikus hangulatát idézi emlékiratának következő része:

„Fogorvosomat, akihez rendszeresen jártam naponta kezelésre, egy nap már nem találtam ott, családjával együtt elvitték, mondta a szomszédban lakó asszony. Eszembe jutott, mennyire sajnáltam mindig, amikor kezelés közben annyira remegett a keze... Mit állhatott ki az az ember már hónapok óta! Elvitték az utcánk végén lakó kis fűszerest is, akitől vásárolni szoktunk. Egyre fogytak az eddig sárga csillaggal járkáló zsidó emberek az utcán, s ha elment az ember a város szélén épült téglagyár felé, a szöges dróttal körülvett ezernyi embert befogadó gyárudvar – ahol nyüzsgtek az emberek, a tanácstalan, rémült zsidó asszonyok, gyermekek – borzalmas látványt nyújtott. Én semmit nem értettem! De a fűszeres vaspántos, lelakatolt ajtaja a poros utca sarkán lezárt életünkben egy szakaszt, amikor törvény és rend uralkodott, és ahányszor láttam, homályos rettegés fogott el. Aztán hallottuk, hogy az összeterezt zsidókat bevagonírozták és elvitték nyugat felé. Megürült lakásait kiosztották a bombakárosult családoknak. Így kaptunk mi is egy manzárdlakást a Magyar utca végén, a harmadik emeleten. Elhurcolt lakóinak riadt lelkéből ott volt még valami a szétdobált, huzat nélküli ágynemű s a kamra részben kihordott s otthagyt, szegényes lekváros üvegjei között. Ezek a kisemberek, akik biztosan sohasem tértek vissza, ott éltek továbbra is a szobák szagában, kamrájuk részben elfogyasztott élelmiszerei között, a déli napégette függönyök között, és sohasem éreztük jól magunkat egy percre sem, ha ott voltunk. Életem során mindig döbrent szomorúsággal gondoltam rá, hogy abban a környezetben mégis

egyszer-kétszer együtt töltöttünk apával néhány órát. Sohasem tudtam volna ide költözni, és nemsokára Mackóval elhatároztuk, hogy a kulcsot visszaadjuk a hatóságoknak...”

Revizionizmus?

A két világháború közötti időszak, majd a második világháború éveinek történelmi vizsgálata nem feladatunk. Utalni szeretnénk azonban olyan felismerésekre, amelyek női szerzők helyzetérzékelését mutatják.

Az egyházi iskolák magyarnyelvűsége az államosításig (1949) megmaradt. „Az Auguszteum az irgalmas nővérek által vezetett külvárosi elemi iskola volt. A gyerekek a Kőkert, a Holdvilág, Pásztor és Szélső utcából kerültek ki, de ide jártak a Kétvízköz gyerekei, valamint a Monostor végén levő ONCSA telep és a Donát út környékéről is” – áll Hantz Lám Irén 1945–47-re vonatkozó visszaemlékezésében. Ő geológus, egyetemi és középiskolai oktató, a Reményik Sándorral és Áprily Lajossal jó barátságot ápoló Lám Béla mérnök, író lánya volt.

A magántulajdon megszüntetése (1948–1950) és ezzel összefüggésben az egyházi iskolák működési engedélyének bevonása a családok, egyházi személyek helyzetét és a női munkavállalást is befolyásolta. A tanítói és tanári munkakör feltétele ettől kezdve a román nyelv ismerete volt (az első években állami eskütételt is elvártak az állami oktatási intézmények tanszemélyzetétől).

A gyakran változó 20. századi erdélyi/romániai mindennapokban az iskola mellett az irodalomra is jelentős szerep hárult. A magyarság körében szerencsére elég magas fokú ekkoriban az olvasni tudás.

A mítosz és a tények

⁷ János Erzsébet: *Vártunk téged. Emlékirat*. Kézdivásárhely 2020. 13.

⁸ Hantz Lám Irén: *Emlékek bűvópatakja*. Kolozsvár 2014. 52.

Az a Reményik Sándor, aki utolsó életéveiben *Magasfeszültség* (1940) címmel kiadott kötetén kívül rengeteg levelében vallott arról, hogy a haza a lélekben lakik, azonos a korábbi *Végvári versek* szerzőjével, aki semmiképpen nem akarta elfogadni az impériumváltozást. Reményik költészete, titokzatos, elégikus személyisége nemzedékekre volt hatással, szövegeinek ismerete az ellenzéki magatartás egy formája volt: alkalmat nyújt a valamikori női olvasóközönség jobb megismerésére.

1936 júliusában, az érettségit követően a budapesti Baár-Madas Református Leánygimnázium nyolc növendéke erdélyi körútra indult az iskolaigazgató, Áprily Lajos magyar- és német-tanár vezetésével. Áprily 1929-ben települt át Magyarországra. Az emlékezetes irodalmi expedíció szöveges és képi forrásaiból – édesapja hagyatékát is felhasználva – Hantz Lám Irén állított össze albumot *Erdélyi nyár Áprily Lajossal – 1936* címmel. Ebből kiderül, hogy a hazavágyó költő-tanár milyen mitikus képét forgalmazta Erdélynek, és hogy tanóráit erdélyi szerzők verseivel, sőt – lásd Reményik fellépését 1936 tavaszán a Baár-Madasban – emblematikusnak számító szerzők meghívásával is kiegészítette.

A kirándulás megvalósult, a résztvevők naplót vezettek élményeikről, és a későbbiekben is utaltak benyomásaikra. Hogy éppen Nagyenyed, Kolozsvár (Áprily erdélyi tanári munkájának színhelyei), Sztána, továbbá a Kolozsvár és Brassó környéki hegyek lehettek e kirándulás megállói, nem csoda. A későbbiekben az erdélyi kirándulás – már-már metafizikus élménye – levelekben mélyült el.

A budapesti diáklányok erdélyi kirándulása 1936. július 23-i, csombordi megállóján az író, költő, műfordító Berde Mária (1889–1949) tartott irodalomtörténet-órát. A kirándulásnapló szerint az előadó nem nyerte meg a lányok tetszését, elutasító hallgatásuk indoklá-

⁹ *Erdélyi nyár Áprily Lajossal – 1936*. Összeáll. és szerk. Hantz Lám Irén. Kolozsvár 2010.

¹⁰ A későbbiekben e kirándulók egyike mint a kolozsvári evangélikus lelkész felesége tért vissza Erdélybe, majd férje halála után, a '90-es években leányait követve Németországban telepedett le.

sára egy verssort jegyzett fel az élményközösséggé lett leánycsapat egyik tagja; a Reményik-vers arra utal, hogy a valamikori közösnek érzett értékrend, irány jóvátehetetlenül megváltozott. Bizonyára felkészítették a lányokat a szerzővel, az új helyzethez inkább alkalmazkodó írónővel való találkozásra. És valóban, 1936-ban a díjakkal kitüntetett Berde Mária már az Erdélyi Helikon terveitől eltérő szervezeti formák létrejöttén fáradozik. Hogy vajon ismerték-e a lányok az író nő bátor témakezelésű regényeit – hiszen addigra már *A szent szégyen* (1925) és a *Romuárd és Andriána* (1926) is megjelent –, nem derül ki a kirándulánaplókából, sem az Áprilyhoz, Reményik Sándorhoz küldött levelekből. A lányok azt sem igen tudták mire vélni, hogy egyik reggel megjelent a körükben Bethlen Györgyné született Jósika Paula... (Ő mint a Katolikus Misszió elnöke anyagiilag segítette a lányok erdélyi utazását.)

Reményik Sándor a 20. század népszerű lírikusának számított, 1945 előtt sokakra hatott valamilyen módon. Említhető itt többek között a gimnáziumi tanár, lelkes olvasó és versmondó, az úgynevezett transzilvanista költészet szenvedélyes népszerűsítője, Weress Margit (1894–1975). Ő Tordán született, magyar–német szakos tanárnőként dolgozott, és az első „kisebbségi” években Nagyenyeden Áprily Lajos tanártársa volt, neki köszönhetően ismerkedett meg Reményik Sándorral. Felsőfokú tanulmányait a Trianon utáni hatalomváltás megzavarta; Szegeden, majd ismét Kolozsvárt tanult, Székelyudvarhelyen is tanított a Református Tanítóképzőben. Fennmaradt levelei az Áprily- és Reményik-hagyatékban kutathatók. Áprily biztatására az 1960-as években írta meg emlékiratát, ez ma már nyomtatásban is olvasható. A terjedelmes emlékirat 1920-szal megszakad, de a levelezés alapján Weress Margit pályája a ’40-es évek második feléig követhető. Az udvarhelyi tanítóképzőnek két éven át igazgatója is volt. 1975-ben Magyarországra költözött.

Költőtársként hatott Túrmezei Erzsébet egykori diakonisszára

¹¹ Bethlen Györgyné Jósika Paula (1889–1962).

¹² A Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi e hagyatékokat.

¹³ Adorjánné Weress Margit: *Magyar szó Erdélyben. Visszaemlékezés. I–III.* Kolozsvár 2019–2020.

(1912–2000) is, akit a tilalom évei után bevontak a magyarországi evangélikus énekeskönyv szerkesztésébe, figyelt költészetére, sőt a poézisben sok tekintetben a követőjének tekinthető. Ugyanez mondható el Krüzselyi Erzsébet költőnőről (1874–1953), aki – Berde Mária támogatottjaként – az 1937-es, az erdélyi fiatalok különböző csoportosulásainak szervezett Vásárhelyi Találkozóán is részt vehetett. Egyébként visszavonultan élt, mert fizikai képességeit tekintve folyamatosan segítségre szorult (gyermekkori betegségben teljesen elvesztette hallását, látása pedig megismételt műtétek sora után is csak romlott). Reményik Sándorban költői példaképét tisztelte, de emberileg is – magyar kisebbségiként, gyenge egészségüként – közel került hozzá; több ízben nevezte meg rokon lélekként. Több ismert szerzőhöz fordult támogatást kérve vagy csak a szellemi társaságot keresve (Reményik Sándoron kívül Áprily Lajost, Gárdonyi Gézá, Makkai Sándort is ide soroljuk). Babitshoz szóló leveléből hosszabb részletet közlünk, mint olyanból, amely a sokszorosán hátrányos helyzetben levő alkotó (kisebbségi helyzet Romániában, Budapesttel megszakadt kapcsolatok, anyagi nehézségek, siketség, gyengén látás) dokumentumértékű vallomása:

„Nagyságos Babits Mihály író úrnak Budapesten

Mélyen tisztelt író úr – s ha szabad így szólítanom: kedves költőtársam!

Nagyon félve, sok tusakodással, sok lelki tusakodás után fordulok önhöz, hogy megismertessem kissé magamat és kérjem jóságos, nagybecsű pártfogását a magam részére is a nagyszerű és áldásos Baumgarten Ferenc-féle alapítványban való részesíttetésemhez. Kérem, legyen jóságos időt szakítani levelem átolvasásához, mert megmagyarázni óhajtom indokimat.

Nevem talán nem egészen ismeretlen ön előtt, mert a há-

¹⁴ Egyed Emese: *Reménységre épülő versvilág. Túrmezei Erzsébet költészete*. In: *Ancilla Domini. Túrmezei Erzsébet-émlékkönyv*. Szerk. Kőháti Dorottya-Éva. Bp. 2012. 226–255.

ború előtti és alatti években sok versem jelent meg fővárosi lapokban, folyóiratokban és napilapokban (leginkább az akkori Pesti Naplóban). A háború alatt – amit én csak a Pesti lapokból tudhattam meg akkor – egy alkalommal jelölve voltam a Petőfi Társaságban Önnel és az akkor még szibériai fogságban levő Gyóni Gézával együtt, akivel szemben mindketten ki is maradtunk. De az Ön kimagasló genie-je nagyon hamar elégtételt is nyert, míg az én szerény „vidéki” költő egyéniségem még csak jelölve sem lett többé. – Igaz, hogy én sohasem kerestem, nem is kereshettem nagyobb érvényesülést, mert Pesttől távol élve, jogakadémiai tanár s vidéki lapszerkesztő édesapámat – ki egyetlen gyámolom s tanítóm volt – korán elveszítve, teljes nemhallással és beteg látással megverten nagyon nehezen dolgozhattam. Már 6 éves kiskoromban kezdődött szembajom s 8 éves koromban súlyosbult hirtelen fülidegbénulás következtében a teljes halláshiánnyal iskolákat sem járhattam, siket-néma intézetbe sem adhattak szinte folytonos gyógykezelésem miatt – s így csak saját gyenge erőmből tanulgattam, beteg látásom miatt csak nagyon lassan és nehezen, szüleim vezetése alatt, akikkel eleintén, néhány évig, míg a szájról olvasást kissé elsajátíthattam, csak írásban beszélhettem. Ép emberek által alig megérthető és felfogható küzdelmes korszak volt ez, de még akkor mellettem állt áldott emlékü édes apám, aki előbb a Sárospataki, később a Máramarosszigeti ref. Jogakadémia tanára volt – s csupán az ő általa kibocsátott első Versek c. zsenge könyvem munkálatai és lapja szerkesztésében való részt adás taníttatta meg velem az ilyen dolgok ismereteit, hogy az ő korai s rám pótolhatatlan [!] csapásként súlyosbult halála után lassankint ki tudjak adni még néhány kötetet. Senki nem volt a segítségemre, mindég csak a jóisten kegyelmébe vetett erő, hitem vezérelt próbálkozásaimban és nem is hagyott el! Erkölcsi szerényebb sikereim mindenkor megvoltak, csak éppen anyagilag nem tudtam boldogulni máig sem... Pesti íróskodásom hosszú évei alatt jóformán

csak tiszteletpéldánnyal honoráltak és posta, papír-költségeimet is alig fedezhettem abból a pár koronából, amit nagy ritkán a folyóiratok fizettek verseimért. Pedig özvegy édesanyám a felekezeti tanárok akkor nagyon csekély nyugdíjából nekem alig juttathatott. Nem volt módom beszerezni mindazokat a könyveket és lapokat, melyekből tudásomat kellőleg fejleszthettem és fenntarthattam volna. Szemeim a forszírozott munkától mindinkább gyöngültek és – szomorú de teljesen igaz –, hogy a második, harmadik és negyedik könyvem csekély tiszta jövedelmét szemem gyógyíttatására kellett fordítanom – fájdalom, csak úgyszólván: pillanatnyi erősödést érve el, hogy aztán újra fenntarthatatlanul tovább folyjék látásom gyengülése.

A háborús viszontagságok megölték az én egyetlen még megmaradt gyámolom, édes anyám beteg szívét is: 1917-ben ő is itt hagyott...

Azóta csak jó rokonaim, két – még élő – nagynénémnél tengetem életemet, mely mind ködösebb és nehezebb lesz gyógyíthatatlan (!) szembajom: külső szemhártya (szaruhártya) vastagodás miatt. Már évek óta lámpafénynél teljesen munkaképtelen vagyok, s napi munkabírásom csupán a dél körüli legvilágosabb órákra szorítkozhat... Az impériumkor elveszítettem összes Pesti lapjaimat (mert nem engedték át többé a határon). Tökéletes lelki-elcsüggedés és dolgozni-nem tudás fogott el, s azt hittem pár évig, hogy reám nézve minden be van fejezve s hogy többé nem kellek poézisemmel senkinek... Mig aztán a nagy leromlásokból eszmélni kezdő Erdélyi irodalom lelkes útverői mindenkit zászlójuk alá szőlítottak, akik csak magyarul tudtak az elcsatolt részen. Én még akkor sem mertem volna újra megszólalni, de a Kolozsvári „Hírnök” kitűnő szerkesztője, Erdély egyik legsokoldalúbb s legtehetségesebb írója: P. Jánossy Béla s utána mindjárt a „Pásztortűz” akkori szerkesztője, Reményik Sándor (aki ma már az egyetemes magyar irodalom egyik kimagasló oszlopa) szólított fel lap-

jához, s utánok még egy sereg különféle lap is készséggel nyitotta fel előttem hasábjait. Ez a nem-várt, nem-remélt szíves társul-fogadás, amilyenben azelőtti írói életemben soha nem volt részem, egyszerre visszaadta, sőt felfokozta írási-kedvemet, s ennek köszönhetem, hogy már egy év múlva az Erdélyi Irodalmi Társaság teljesen tudtomon kívül tagjai közé választott, s utána a Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi társaság is. Mint gyermekíró is igyekeztem minden erőmmel szolgálni a magyar irodalom ügyét s úgy érzem, hogy még sokkal többet is tehetnék, ha le nem törné minden akarásomat látási-tehetetlenségem, mely mind fenyegetőbben kiáltja felém a komor „Nem szabad!”-ot. Lassan már el kell kezdenem másfél éve a lapjaimtól való visszahúzódást munkaképtelenségem miatt, de mivel anyagilag nagyon szerényül állok, kénytelen vagyok erőn felül is próbálkozni a munkával. Tavaly, 1927-ben volt harminc esztendeje, hogy az első „Versek” című könyvemet kiadtam. Ebből az alkalomból szerettem volna csak saját magamnak egy kis „lelkijubileumféleképpen” egy új versfüzetet kibocsátani, de mert látási-erőm már nem bírta a kiadáskörüli munkát s anyagi fedezetem sem volt rá, – kiadót kerestem rá. [...] utóbb *Fáklyára* változtatott kiadócéghoz fordultam, – s annak igazgató[ja...] nem csak kiadta könyvecskémet, de, szinte akaratom ellenére, megrendezett hirtelenében egy „jubileumi estélyt” a Bpesti Zeneművészeti Főiskola Nagytermében, melyre azonban én nem bírtam elmenni, hiszen úgy sem élvezhettem volna semmit, mert még a villanyfényt sem bírják szemeim [...]

Én az Ön nagyszerű írásait rég ismerem és értékelem, de mint szerkesztőhöz nem mertem bekopogtatni. Mindég azt vártam hogy talán írok nagyon jót és modernet, hogy megnyerhessem a tetszését, – de mint Erdélyi író, már nem bírtam annyit dolgozni, hogy Pestre is juttathassak [...] A Nyugatot, (mely már átjár,) azonban nincs módom venni, oly drága nekem, – de nem is bírnám már jól átolvasgatni,

amit végtelenül sajnálok. A könyvolvasás nekem hovatóvább »tiltott gyümölcs« kezd lenni...

Világtól teljesen száműzött magányban élek, nem tudom, mit hogyan szoktak; nem hallom az élő szavakat emlékezetem óta, s így remélem, szíves elnézését e hosszú önismertetésem miatt. [...]

Reménykedő hálával kérem jóindulatát, kiváló tisztelettel..."

Romániában a politikai változás során az egészségügyi ellátás hivatalos nyelve is a román lett, beleértve a speciális oktatási rendszerű intézetek és iskolák nyelvét is – ez a mai napig is érvényes (kivételt képez a kolozsvári, ma Kozmutza Flóra Hallássérültek Speciális Iskolája nevű oktatási intézmény). A fogyatékkal élők számára szinte kizárólag román nyelvű intézmények álltak rendelkezésre, ezt a helyzetet súlyosbította a tény, hogy 1977 és 1989 között meg is szűnt a gyógypedagógus-képzés a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (az egypártrendszer ideológiája nem tartotta szükségesnek az ilyen képzést).

Közbevetés: történelmi sors

Reményik Sándort erős barátság fűzte a zsidómentő és a Magnyitogorszkban elhunyt evangélikus püspökhöz, Járosi Andorhoz és annak feleségéhez, Brandt Laurához is. Ők ketten sokat tettek 1944-ben a kolozsvári zsidó lakosság érdekében, amiért utóbb a Világ Igazai közé kerültek. Járosi Andort 1944-ben „malenkij robotra” hurcolták, és Magnyitogorszkban halt meg.

Járosi Andorné emlékezéseit unokája adta közre, ebből idé-

¹⁵ Sas Péter: *Csendország rabja. Az első magyar siket költőnő, Krüzselyi Erzsébet élete és költészete*. Kolozsvár 2016; Babits Mihály levelezése 1927–1929. S. a. r.: Sipos Lajos. Bp. 2023. 491–497. – Krüzselyi Erzsébet sem ekkor, sem később nem kapott díjat vagy segélyt a Baumgarten Alapítványtól.

¹⁶ Vö. Murádin János Kristóf: *Egy sugárzó lélek. Járosi Andor és mártíriuma*. Szabadság, 2020. május 22.

zünk a nők nemzedékeinek történelemértelmező képességeit érzékeltetve:

„Aztán eljött az az idő, mikor késő éjszaka s kora hajnalban rémült szemű, sárga csillaggal bélyegzett emberek kopogtattak, kértek bebocsátást, segítségért könyörögtek sírva, néha valósággal őrvöngő követeléssel kapaszkodva az Andor kezébe. Szinte megállás nélkül csengett a telefon, érkeztek a postára bízni nem mert, legtöbbször gyermekek által kézbesített levelek. Andor egész nap rohant, könyörgött, intézkedni próbált. Prédikációin, vallásóráin, beszélgetéseiben szembefordult az embertelen üldözéssel. Somkerekí Gusztí a kémelhárító parancsnokánál, aki barátja volt, nagy nehezen kivédte a két feljelentésnél, de nagyon komolyan figyelmeztette, hogy minden látogatóját, telefonbeszélgetését megfigyelik, s rajta van a »feketelistán«. És Andor nem volt bátor ember, bizony megreszketett, ha erősebben döngötték meg a kaput, vagy ha az őrvöngő a ház előtt állt meg éjjel, ha újabb fenyegető figyelmeztetés érkezett, de hős volt, aki a maga igaznak látott útján nem hátrált meg [...] Sógora nagy aggodalommal, sokszor haraggal nézi az Andor mentő munkáját: »Ezt nem folytathatod! Neked családod van. De Istenem is van! És a családom mindenben egyetért velem!« És ez igaz. A közös gyászok, bánatok szenvedések fájdalmasan szorító kötéssel kapcsolták össze ezt az emberpárt. Laura eddig nem járt Andorral sehova. Idegen volt számára az Andor nagyrészt zsidó és jó módú társasága [...] most, a segítségért könyörgő, halálfélelmet mutató szemekbe nézve, nemcsak vissza nem tartotta Andort, de amiben csak tehette, ő is segítségükre sietett a nyomorúságba jutottaknak.”

¹⁷ Antal Margit: *Rejtve működő*. Művelődés 65. (2012) 7. sz. 5–7.

A szavazati jogról és az alternatív politizálásról

Romániában 1946 óta van a nőknek szavazati joguk (1946 novemberében 23 jelölt közül 18 került be a Nagy Nemzetgyűlésbe, közöttük a nőmozgalom több aktivistája is). Az alkotmányba 1948-ban iktatták be ezt a jogot egyszerre azzal, hogy a férfiakkal minden szakma, funkció és a munkabér tekintetében, továbbá a család és a gyermekek gondozása terén azonos jogokkal rendelkeznek. Ezeket a jogokat az 1952-es Alkotmány illetőleg az 1954-es úgynevezett Családtörvény (*Codul Familiei*) megerősítette.

A családokat és az egyéneket az új határok, a kiutazási korlátozások, az úgynevezett káderpolitika, a magánvagyon megszüntetése mellett a gyülekezés és a kommunikálás korlátozása is sújtotta. A nők közül sokan nem jutottak munkahelyhez, vagy a politikai „tisztoztatások” következményeként elveszítették már meglevő munkahelyüket. Az értelmiség jelentős személyiségeit, virtuális vezetőit – köztük nőket is – a kommunista diktatúra éveiben vagy külföldre üldözték, vagy pszichológiai hadjáratot indítottak ellenük. Cs. Gyimesi Éva (1945–2011) irodalomtörténész, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanára, közjogi harcos példáját hozzuk fel, akinek kivételes hivatástudata a totalitárius rendszer éveiben is hatott – és nem csak saját tanítványaira. Alternatív politizálása tanári tapasztalatán, irodalomtudományi tájékozottságán túl filozófusi és vezetői képességekről vallott. 1989. december végén egy interjúban így tekintett vissza politikai kiszolgáltatottsága éveire:

„1985 volt az egyik legnehezebb évem. Tanítványaimmal közösen tiltakoztunk az ellen, hogy már néhány év óta sorozatosan nagyon távoli vidékekre helyezték őket, és nem a magyar nyelv és irodalom tanáraiként kaptak állást. Ez

¹⁸ Az állami intézményekben érvényesülő gyakorlatra utal: az egyetemet frissen végzettek munkahelyhez juttatásáról van szó. Az a tanárjelölt, aki nem fogadta el a neki „kiutalt” iskolai állást, kiesett a rendszerből, gyakorlatilag évekig nem érvényesíthette oklevelét.

nagyon megrontotta az egyetem vezetősége és köztem a viszonyt. Ugyanis a Securitate igyekezett az egyetemre hárítani a piszkos munkát. Ebben az egész dologban az volt a legundorítóbb, hogy a kollégáim, akikkel tudományról, erkölcsről, a diákjaimról kellett volna eszmét cserélni, úgy működtek, mint valami gépek, és egyszerűen végrehajtották a szeku által kiadott utasításokat. Különösen 1987-től kezdve, majdnem kihallgatási módszerekkel zaklattak az egyetemen. [...] Ennek a sorozatnak a 88-as nyár volt a csúcspontja a Szabad Európa Rádióban felolvasott levelem kapcsán, amit újfent a diákjaim érdekében intéztem a miniszter asszonyhoz. Ez után a levél után az egyetem szenátusa elé hívtak, és ott 12 dühös ember bélyegzett meg egyszerre mindenféle vádakkal. A folyamat betetőzéseként tavaly nyáron, június 20-án házkutatást tartottak, majd kihallgatássorozat kezdődött, házi őrizettel egybekötve, azért, mert kapcsolatot tartottam Doina Cornea asszonnyal, aki volt kolléganőm is. Abból a megfontolásból tettem mindezt, hogy itt, Erdélyben egymásra vagyunk utalva, hogy lehetetlen nem felvenni és nem tartani vele a kapcsolatot. Egyszerű volt, tulajdonképpen élelmet küldtünk neki a férjemmel, meg üzeneteket közvetítettem tőle a világ felé. Ezt az ügyet úgy állították be, hogy a gazdasági rendőrség hatáskörébe tartozó üzérkedés-sé degradálódott, tehát a legnevetségesebb és legmegalázóbb vádakkal illették.”

A szólás szabadsága

Romániában a hatalomváltozáskor a lakosság egészét sújtó megszorító intézkedések következtében előtérbe kerültek az irodalmi

¹⁹ Cs. Gyimesi Éva: *A diktatúra intoleranciája*. A beszélgetést Keszthelyi András és Krizsán Árpád készítette 1989. december 29-én Kolozsvárott. In: Cs. Gyimesi Éva: *Honvág a hazában*. Esszék, interjúk, publicisztikai írások. Bp. 1993. 213–214. – Doina Cornea (1929–2018) ellenzéki költő.

nyelv metaforikus funkciói, és nem csak a magyarok közösségében. Az egyház működésének korlátozásával például mindenféle, az egyházi közösséget illető információ terjedése akadályba ütközött. Az új hatóság a kölcsönösség elvét – azaz hogy a romániai magyarok ne rendelkezzenek több joggal, mint a magyarországi románok – hangoztatva is csorbította a kulturális-nyelvi közösségek jogait.

Hankó-Nagy Alpár arra hívja fel a figyelmet, hogy a belpolitikai döntések ellen nem volt mód a védekezésre, a „magyar kártyát” játszotta ki a helyi közösség ellen a rendszer: „...az Antonescu kormány idején működő cenzúra az irredentizmus elleni védekezés leple alatt a magyarságnak az információhoz és saját kultúrájához való hozzáférési jogát tagadta meg. A többi ostromállapotbeli intézkedéssel együtt a cenzúrát is sikerült a magyarság közösségi élete megbénításának szolgálatába állítani. Az egyház kéréseire semmilyen vagy csupán elutasító választ kapott, a cenzúra nehézségei szinte leküzdhetetlenek voltak. Minderről pedig a hatóságok azt állították, hogy csupán megtorlás a magyar kormány hasonló intézkedéseiért.” Hankó-Nagy egy példával is szemlélteti a nyelvi cenzúra működését: „A bíráló kijelentette továbbá, hogy a romániai helynevek a szövegben hivatalos nevükön szerepeljenek, és ne magyar nyelven. A nyelvtankönyvben kihagyandónak ítélte a tulajdonnevek közül a »Magyar Népközség«-et és a »Római Katolikus Nőszövetség«-et.”

A könyv- és lapkiadás, az elektronikus sajtó központja 1947-től 1989 végéig a román főváros, Bukarest volt. Ezen az ország időnkénti adminisztratív újrászervezése sem változtatott. A központi felügyelet a kultúra intézményeit politikai ellenőrzés alatt tartotta – a magyar lakosságéit is. Ennek elszenvedői és szenvedői között egyaránt voltak nők.

²⁰ Hankó-Nagy Alpár: *A második világháború idején gyakorolt cenzúra Romániában és a Dél-Erdélyi Református Egyház*. Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica (2009) 2. sz. 83–89. 87. https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1637.pdf

²¹ Hankó-Nagy: *A második világháború* i. m. 89.

Ha nőket keresünk a román államvezetésben, a legfelsőbb szinten, a Szocialista Kultúra és Nevelés Tanácsában a romániai magyar könyvkiadást csaknem egészében ellátó Kriterion Könyvkiadó részéről Hauser Hedwiga-Margareta főszerkesztő vett részt. E tanácsban továbbá Horváth Bisztrai Mária színésznő, a Kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója és Ráduly Gitta, a Kovászna megyei Szocialista Kultúra és Nevelés Tanácsának elnöke, a Megyei Pártbizottság és a Megyei Néptanács Végrehajtó Tanácsának tagja nevét látjuk, ők azonban nem képviseltek kimondottan női érdekeket. Közülük egyedül Hauser Hedwiga-Margareta lett a legfelső szintű Végrehajtó Tanácsnak is a tagja.

Többnyire nőkből állt a romániai magyar nőkhöz szóló egyetlen romániai magyar havilap, a *Dolgozó Nő* szerkesztősége, de a Tankönyvkiadónak, valamint az 1972-ben létrejött, a romániai nemzetiségek nyelvén született irodalom publikálására szervezett Kriterion könyvkiadónak és egyes magyar nyelvű időszaki kiadványoknak is voltak női szerkesztőik (Tankönyvkiadó: Wagner Judit, Kriterion könyvkiadó: Bitay Emma, *Napsugár*: Hervay Gizella, Tamás Mária, *Korunk*: Szilágyi Júlia, Román rádió kolozsvári területi adása: Balla Zsófia, Muzsnay Magda, temesvári *Szabad Szó*: Pongrácz P. Mária – hogy csak néhányukat említsük.)

A mozgás szabadsága

A második világháború végén sokan a menekülés útját választották – és voltak, akik visszatértek. Lám Béla a szétbombázott Budapestről feleségével és két lányával 1945-ben hazaindult Kolozsvárra. Kisebbik lánya, Hantz Lám Irén így emlékezik erre:

²² A Szocialista Kultúra és Nevelés Tanácsát és ennek Végrehajtó Bizottságát az 1978/234-es rendelettel hozta létre a román kormány. Decretul nr. 234/1978 privind numirea Consiliului Culturii și Educației Socialiste și a Biroului executiv al acestuia.

„[1945] április elején, a második vonattal, mindenünket hátrahagyva hazajöttünk: Kolozsvárra. [...] Két napig utaztunk marhavagonban Kolozsvárig, ahová húsvét szombatján érkeztünk meg. [...] Tizenkét évre az elérhetetlenség ködös távolába veszett Budapest és mindenki, aki ottmaradt. Családok százai szakadtak szét, szerelmek, jegyességek bomlottak fel, se ők nem jöhettek, se mi nem mehetünk. Tízévesen ezt az elszakíttóságot nem érzékeltem. Egyszer éreztem tehetetlen dühöt, amikor bátyámnak és családjának elutasították az útlevélkérelmét. [...] Szüleimet nagyon fájdalmasan érintette a határzár. Édesapám nagyon szeretett nővérének a temetésére sem tudott kiutazni. Két nagyon jó barátja, Áprily Lajos és Mannsberg Arvéd a határ túloldalán maradt. És persze a fia, akivel 12 éven keresztül csak levélben tarthatta a kapcsolatot. 1955 és 1956 nyarán enyhült a határzár, lejöhetett a sógornóm a kisfiával és én is kaptam útlevelet 56 nyarán. Szeptember végén akartam menni, de édesanyám betegsége miatt még nagyobb lett az elzártság. 1959-ben kaptam útlevelet, elsőként a családból.”

Bánffy Katalin 1946 novemberében ezt írta Budapestről apjának, Bánffy Miklósnak: „De miért gondolja Papa, hogy nem mehetünk [férjemmel] együtt meglátogatni Magát? Én még nem vagyok amerikai állampolgár, de magyar vagy román sem már. És mint az Egyesült Államok tengerésztisztjének felesége miért ne mehetnék övele?”

Megisméltódott a Trianon utáni, sőt a második bécsi döntés utáni helyzet: a politikai szempont az emberjogiakat teljesen fi-

²³ Lám Béla első házasságából származó fia, „Jofka”.

²⁴ Hantz Lám: *Emlékek búvópatakja* i. m. 46.

²⁵ Bánffy Katalin Bánffy Miklósnak (1946. nov. 3.). Dávid Gyula: *Bánffy Miklós-levelek egy Sziguranca-dossziében*. Erdélyi Múzeum LXXVII. (2015) 3. sz. 98–116, 100. A „Banffy Nicolae” nevére összeállított informatív dosszié a CNSAS Operatív Fondjában őrződött meg, és a 63843/I. 587787. számot viseli. Uo. 99.

gyelmen kívül hagyta. Ez Bánffy Miklós helyzetelemzéséből is kiderül, amelyet feleségének, Várad Arankának szóló levelében olvashatunk:

„Már többször írtam, hogy Kató ideutazását veszélyesnek tartom, amíg USA állampolgársága nem teljesen megalapozott, mégis azt írod: »mennénk magához (ti. hogy nem autón, hanem vonaton)«. Hát nem kaptál erre nézve tőlem semmit? Nem írtam-e meg, hogy itt találják tartani? Csak akkor jöjjön, ha jogilag el van intézve, consul vagy missio-főnök által. Akkor viszont azt írd meg, hogy megnyugtass; okvetlen tájékozódni kell.”

„A lejövetele iránt tájékozódni kell, nehogy valami nehézséget gördítsenek visszautazása elé. Én erre csak Maga miatt figyelmeztetem, mert képzelheti, hogy nincs a világon semmi, amire jobban vágyok, mint Magát viszontlátani. Talán az USA Konzulátus, vagy a román ott, Bpsten, adhatna olyan írást, ami Magát megvédi. Talán a bukaresti USA kirendeltség intézheti el az ottani bukaresti oroszoknál. Most talán lehetne. De hogyan utaznak? Itt most csak egyetlenegy vonat jár N. Váradra, és ezen olyan tülekedés van, ami nem embernek való. Ha nem jöhetnek autón, válóságos birkózás lesz a vonaton. Nem adhatja a bukaresti USA kirendeltség egy gépét a határtól? Azt is tehetnék, hogy én N. Váradra jönnék a febr. vagy márc.-ban tartandó mintavásárkor, és ott találkozhatnánk? Mert akkor lesznek autóbuszok, akik innen Váradra mennek, vagy Maguk jönének ide egy ilyennel.”

Könnyebb volt Magyarországról külföldre utazni, mint Romániából Magyarországra – a rendészeti hivatal az 1960-as évektől

²⁶ Bánffy Miklós Várad Arankának (feleségének), 1946. december 7. Dávid Gy.: *Bánffy Miklós-levelek* i. m. 110.

²⁷ Bánffy Miklós Bánffy Katalinnak (unokájának), 1946. december 18. Dávid Gy.: *Bánffy Miklós-levelek* i. m.

pontosan megszabta, hányszor lehet magán célú utazásra útlevelet igényelni (az útlevelet a területi rendészeti hivatal őrizte). A belföldi utazásokra nem vonatkozott korlátozás. A külföldi utazások után az 1980-as években beszámolót kellett benyújtani a rendészeti hivatalnak. Hasonlóképpen akkor, ha Románia területén külföldi emberrel beszélgetett valaki. Nyugati vendégnek magánszemély nem adhatott szállást.

Mindezek az intézkedések azt szolgálták, hogy a külföldre vonatkozó információk csak a hivatalos csatornákon keresztül (megszűrve, cenzúrázva) jussanak el az állampolgárokhoz. A turizmus jegyében azonban rendszeresen látogatták magyarországiak (ritkábban a nyugati diaszpóra tagjai) Erdélyt, és könyveket, folyóiratokat hoztak.

A kitelepedés a század második felében is zajlott, névházasságok révén, családok és magánszemélyek kalandos utakon-módokon, ritkábban a hivatalos lépések betartásával hagyták el szülőföldjüket. A kivándorlás a 20. századi erdélyi-romániai magyar (nő)történetnek is állandó témája.

Sportversenyek, zenekari vagy színházi vendégfellépések, szakmai rendezvények alkalmával jól képzett emberek sokasága maradt külföldön. Olyan típusú külföldre özönlésre, mint amilyen Magyarországról történt az 1956-os forradalom után, 1945 után Romániában nem volt lehetőség, de az öt-tíz évente megrendezett érettségi találkozók szokása felszínre hozta a tényt: az ok különböző lehet, de az eredmény gyakran hasonló: hogy nőként biztosabbnak tűnt a külföldi életút.

A hírközlés és a személyközi kapcsolattartás határai

A 20. század elejének időszakai sajtóversengése (központi és helyi magyar lapok, belföldi és külföldi időszak kiadványok) a világháborút követően Kelet-Európában némileg átalakult, csökkent a lapok száma, és a politikai változások újfajta cenzúra érvényesülését is jelentették. 1920 után a magyar kormányzat – sajtó-

termékei révén – és az egyházak is megpróbálták megtartani korábbi olvasótáborukat, de ezt a román kormányzat nem támogatta. Így új lapok indítása volt kézenfekvő, de ennek eldöntése és konkrét megvalósítása évekbe került.

A két világháború közötti időben az időszaki kiadványok szép-irodalmat közlő változataival próbálta a magyar értelmiség a közönséget elérni – az irodalomszervezők, írók magánlevelezése utal erre –, a lapok fenntartását az előfizetésektől remélték. Ez történt az *Erdélyi Helikon* esetében, itt a lap mellé alapítványt is létrehoztak, sőt kiadói vállalkozást is. A szépirodalmi lapok fennmaradásában a nők kisebb mértékben szerzőként, nagyobb mértékben előfizetőként vagy támogatóként működtek közre.

A cenzúra intézményét az 1970-es évek második felében szüntették meg. Ettől kezdve a sajtótermékek és magánküldemények ellenőrzésének más formáit hozta létre a kormányzat. A posta is állami vállalat volt, a küldemények ellenőrzése (a leveleket is beleértve, és nem csak a külföldi küldeményeket) a megfigyelt személyek esetében rendszeres volt. Vidéken a postahálózat településenként egy központot működtetett.

Telefonvonalat az 1970-es évektől városi környezetben lehetett igényelni – a külföldre való telefonálás technikai lehetőségét külön engedélyhez kötötték, az új telefonvonal beszerelésekor nem egyszer jól elrejtett lehallgatókészülék is a helyiségbe került.

Az irodalom – tett

1929 októberében megjelent R. Berde Mária *Vallani és vállalni* című írása az *Erdélyi Helikon*ban. Ebben a szerző a saját kora társadalmára való reflektálást kéri (számon) az íróktól, érezhetően nem csak a prózaíróktól. Ő maga íróként, újságíróként-szerkesz-

²⁸ 1977. július 1. – a Sajtóigazgatóság mint intézmény felszámolása. Vö. El múlt jelen. A romániai magyarok története a kommunizmustól a rendszerváltásig. Történeti kronológia. Felelős szerk. Molnár Beáta. Kolozsvár 2021. 44.

²⁹ Az alkotó 1924-től használta nevét R. Berde Máriaként (férje, Róth Jenő után).

tőként és irodalomszervezőként emblematikus szereplője volt a magyar kultúrának – élni pedig azon a területen élt, amely a hatalomváltozások legfőbb terepe volt a 20. században. Így fejezte be vitaindítónak lett írását:

„...a jogokért való küzdelemben sem megfelelő fegyver ma a cifra markolatú középkori fringia. Jobb volna őszintén, elevenen mutatni be a mát, minden fogyatékságaival – nem úgy, hogy csak a beavatott kedélyek értsék, sőt! – egyenesen úgy, hogy bármely nyelven dokumentumul szolgálhassanak írásaink. Tisztán irodalmi szempontból pedig nemcsak hogy becsületesebb, de részben könnyebb is volna megfogni a jelenben lüktető s magát felkínáló életet. Csakhogy persze a könnyebbség pusztán a megalkotás munkájára vonatkozik, viszont kiállani a művünk mellé, a bőrünkremenő igazságaink mellé – vallani és vállalni – ahhoz emeltebb homlok, több mindennel való leszámolás, több mindenre való elkészülés is kell, író és kiadó részéről egyaránt.”

A trianoni szerződés utáni passzív rezisztencia korában az irodalom a politizálás egyik lehetséges formájává lett. Éppen Berde Mária tett javaslatot egy írótalálkozó megszervezésére – ebből született Kemény János báró nagylelkű felajánlását követően a marosvécsi találkozók sora (1926 és 1944 között), az írók felé is nyitó Helikon csoportosulás és az Erdélyi Szépművés Céh kiadói vállalkozás. Berde Mária a marosvásárhelyi *Zord Idő* munkatársaként, majd 1920-ban főszerkesztőjeként dolgozott. A Kolozsvárt szerkesztett *Pásztortűz* folyóiratot, a konzervatív irodalom fórumát egy Benedek Eleknek írott levelében bírálta: „a felnőttek irodalmi fórumai nekem még nem tetszenek egészen, a Vasárnapi Újságban megvan a népszerűségre való, de a na-

³⁰ Erdélyi Helikon 2. (1929) október. 625. Az írás Kuncz Aladár felkérésére készült.

³¹ *Romániai magyar irodalmi lexikon. I.* Főszerk. Balogh Edgár – Dávid Gyula. Bukarest–Kolozsvár 1981. 209–210.

gyobb terű irodalmat nem bírja, a Pásztortűz pedig kultiválja a dilettantizmust.”

Ő kezdeményezte az Erdélyi Helikonon belül az EMIR-t, az Erdélyi Magyar Írói Rend csoportosulást, amelynek programját 1933-ban a marosvécsi helikoni találkozón olvasták fel, és amely könyvkiadásra is vállalkozott. Berde egy irodalmi archívum létrejöttéhez is hozzá kívánt járulni, amikor 1929-ben, főleg Marosvécsen rövid kéziratokat kért és kapott író társaitól (a kéziratok 1944-ben az Erdélyi Nemzeti Múzeum leváltárába kerültek, amint azt Szabó T. Attila levéltáros köszönőlevele és az író nő feljegyzése is tanúsítja). Érdemes ezt a gyűjteményt alaposabban megnéznünk: a költőnő kapcsolataira világít rá 1929 és 1944 között. Berde 1931 szeptemberében költözött Marosvásárhelyről Nagyváradra. Az *élő Reményik* című megemlékezését a Kemény Zsigmond Társaság 1942. március 1-én rendezett Reményik-emlékestjén Mária testvére, Dóczyiné Berde Amál (1886–1976) festőművésznő olvasta fel. Ő Nagyenyeden megkezdett tanulmányait a kolozsvári tanítóképzőben folytatta. Később Münchenben képezte magát, és időzött a nagybányai festőtelepen is. Torockó, Kalotaszeg és Székelyföld hagyományos környezetét, portréit megjelenítő pasztelljeit, amelyek valamikor polgári la-

³² Berde Mária Benedek Eleknek [Marosvásárhely], 1923. VI. 26. *Benedek Elek Irodalmi levelezése I. 1921–1925*. Bukarest 1979. 146.

³³ Tagjai: Berde Mária, Szombati-Szabó István, Károly Sándor, Bárd Oszkár és Molter Károly. Vö. *Romániai magyar irodalmi lexikon III*. Főszerk. Dávid Gyula. Bukarest 1994. <https://mek.oszk.hu/03600/03628/html/e.htm#Erd%C3%A9lyiMagyar%C3%8Dr%C3%B3iRend>

³⁴ „Az Erdélyi Múzeumnak. II. Lista. 1929-ben az akkori erdélyi íróktól kéziratokat gyűjtöttem egy Szegeden tervezett Irodalmi archívum számára. A terv nem sikerült, a begyűjtött kéziratokat megőriztem.” Benkő Levente: *A Berde Mária-hagyaték titkaiból*. Erdélyi szerzők ismeretlen kéziratjai a Kolozs megyei levéltárban. Művelődés 63. (2010) 1. sz. 19–22.

³⁵ A meg nem valósult archívum begyűjtött iratai Berde Mária népszerűségére is utalnak. A névsor a kor jelentős íróit mutatja: Gyallay Domokos, Sényi László, Olosz Lajos, Kuncz Aladár, Tamási Áron, Heinrich Zillich, Kemény János br, Tabéry Géza, Kisbán Miklós (Bánffy Miklós) Ligeti Ernő, Kós Károly, Kovács László, Szántó György, Bárd Oszkár, Benedek Elek, Dsida Jenő, Szentimrei Jenő. Vö. Benkő L.: *A Berde Mária-hagyaték i. m.*

kásokat díszítettek, ma budapesti, debreceni és marosvásárhelyi képtárakban őrzik.

Itt kell megemlítenünk, hogy Benedek Elek folyamatosan bátorított női szerzőket; ezek közé tartozott Csűrös Emília (1897–1970) és Gulácsy Irén (1894–1945) is. Milyen irányt vettek ezek a pályák a későbbiekben? Gulácsy Irén férje halála után távozott Magyarországra, Budapest ostromakor hunyt el. Csűrös Emília 1941-ben költözött Budapestre. Berde Mária Romániában maradt, jelentős írói-újságírói pálya végén, 1949-ben hunyt el.

A nyelvhasználat és ezáltal a közérzet egyik jelentős problémája nem oldódott meg a mozgási korlátozások feloldása után. Idős volt már a költő Adorjáni Nagy Aranka (1926–2009), amikor a Ceaușescu-éra megszűnte, az 1989-es rendszerváltozás nagy lehetőségekkel kecsegtetett a gúzsából bontakozó Kelet-Európában. 1991-es imája a nyelvek békességéért Nagyváradon született:

Új Bábel

Rádióállomások sok ezer torkú
beszéde hangszökökként tör fel
a földi bábeltornyok őserdejéből
az égre. Húsz és százemeletesek
gőgös magasán antenna-csodák
szórják az ürbe nyughatatlanul
eszmék és hírek szó-zűrzavarát.

A közelemben két nyelv vívja harcát
a régi átok örökségeképpen.
A kisebbet a többség túlharsogja,
és kiejtett igéje félénken
az aránytalan küzdelembe fúl.

Magamba zártan sóhajtok, uram.
Te mindenképpen érted a szavam,
válaszd szét őket haragodtól mentes,

tűrő, megtisztító szóra,
nyelveket egyező hitre,
összebékítő hullámhosszra.

Nézd a feléd táruló sok kezét,
adj az elhallgatott, meg nem értett
nyelvnek életet, teret.

Az iskola a magyar nyelven való tudáselsajátítás révén is szocializál. A magyar oktatási nyelvű felsőoktatás immár jelentős számú női oktatóval és hallgatóval is számolhatott. Mit jelentett ez a nők helyzetére, a társadalom történetére nézve?

Az elszigeteltség, a cenzúra, sőt hírzárlat évtizedei után szinte lehetetlen volt a robbanásszerű információáradatban tájékozódni a megújulni kezdő Kelet-Európában, így Romániában is. Ma már tudható, hogy álhírek, provokációk sokaságát is jelentette az 1989. decemberi rendszerváltozás. Ennek a szokatlan és gyors döntéseket is követelő helyzet közszereplője volt Cs. Gyimesi Éva. Neve nemcsak kitűnő monográfiáiról, irodalmi elemzéseiről ismert, hanem arról is, hogy (mint már utaltunk rá) a Ceaușescu-rendszerben ellenzéki magatartása miatt állandó politikai zaklatásnak volt kitéve. A 1989. decemberi politikai fordulat után határozott álláspontot képviselt egyrészt a transzilvanizmus-vitában (amelynek központi kérdése, hogy a Romániában élő magyar közösség kulturálisan önállónak tekintendő-e, vagy a világ magyarságának részeként, vagy Románia etnikai csoportjaként stb.), másrészt a romániai magyar felsőoktatást illető vitában. Cs. Gyimesi Éva több alkalommal is megszólalt a kérdésben a színvonalas és korszerű oktatás érdekében (több egykori növendéke is megtalálható a mai szépirodalom jeles művelői és a kultúra szervezői között):

³⁶ Adorjáni Nagy Aranka: *Párbeszéd*. Versek. Kolozsvár 2006. 159.

³⁷ Kincses Réka, Gálfalvy Ágnes, Könczey Csilla, Bodó Márta, Gábor Csilla, Pethő Ágnes, Boda Edit, Dánél Mónika, Orbán Jolán, Ungvári-Zrínyi Ildikó, Medgyesi Emese nevét említhetjük többek között.

„Hogy az önálló egyetem emberi jogunk, politikai célunk, önrendelkezésünk szimbóluma? Ez annyira magától értetődő, hogy nem is beszélek róla. Engem az átmenet *gyakorlatilag* érdekel, mert ez az életem. Azaz: most kell megtennem, amit lehet. Mert számomra az egyetem nem öncél, hanem eszköz. Mondhatnám: magam is eszköz vagyok. Eszköze nemzedékek szellemi kibontakozásának. És, hála istennek, viszonylag sokan vagyunk az egyetemen magyarok a '89 előtti állapotokhoz képest. És van elég diákunk ahhoz, hogy gondot okozzon: mit tudunk nyújtani nekik. Lehet, hogy ez a gond nem mindenkinek nyilvánvaló. De az egyetem az én számomra nem szimbolikus érték. Az én számomra mindennapi kötelességteljesítem színtere.”

Míg a politikai pluralizmusra, a nemzetközi tudományos versenyszférára, az idegennyelv-használatra még fel nem készült romániai magyar közösség szimbólumokat és kézenfekvőbb megoldásokat keresett, Cs. Gyimesi Éva visszavonult a szervezeti politizálástól, és bár tanári, kutatói feladatainak továbbra is eleget tett, továbbá figyelemmel kísérte a romániai magyarság belső szerveződését, egyre beljebb hatolt a saját titkosszolgálati nyomozati dossziéja labirintusába.

A gyermek(áldás) kérdése

A romániai kormányzat a Szovjetunióhoz hasonlóan a gyermekvállalás egyik ösztönzőjeként alkalmazta az 1989 decemberéig érvényben levő „gyermektelenségi adót”. A pártállam által szorgalmazott intenzív iparosítás munkáskezeket követelt, a fiataloktól tehát korai házasságkötést és minél többszöri gyermekvállalást várt el a rendszer. A gyermeknevelés szellemi és anyagi feltételei

³⁸ Cs. Gyimesi Éva: *Kié az egyetem?* In: Uő: *Colloquium Transsylvanicum*. Marosvásárhely 1998. 138–142. 141.

³⁹ Lásd *Szem a lánchan*. Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába című megfigyelt kísérletét (Kolozsvár, 2009).

azonban nem voltak kiszámíthatók. Visky Ferenc lelkész például több évre ítélték el koholt vádak alapján, feleségét hat gyerekkel kényszerlakhelyre hurcolták. Kovács Lajos hadmérnököt és terhes feleségét az 1956-os magyarországi forradalommal való szimpatizálás vádjával tartóztatták le. A börtönben született gyermeket csak fél év múlva láthatta viszont az anyja, akinek kiszabadulása után még évekig tilos volt gyermekével foglalkoznia.

Csép Sándor televíziós szakember nagy sikerű riportfilmje, az *Egyetlenem* (1975) az úgynevezett Cifra Kalotaszeg közösségfogyasztó szokására világít rá: a helybeli asszonyok a túlságosan költséges kiházásítási szokások miatt csak egyetlen gyermeket vállaltak. A hagyományok megtartó erejét hangsúlyozó kisebbségi ideológiában (amely az adott térség magyar közösségének létszámát, jövőjét féltette) ez a szokás megdöböntőnek számított. Véletlen lehet, hogy a jogos filmes kritika egybevágott a román nemzeti politika által korábban meghirdetett demográfiai tervvel is. 1966. október elsején a Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsa kiadta 770. rendeletét (dekrétumát), ezt a későbbiekben a Nicolae Ceaușescu által kezdeményezett 6/1973-as törvény egészítette ki. A születésszám növelése érdekében hozott erőszakos törvény volt ez, amellyel közép- vagy hosszú távon a totalitárius rendszer a személyi szabadságot sértette. A rendelet tiltotta az abortuszt a következő esetek kivételével: 1. Ha a terhesség az anya életét veszélyeztette; 2. Ha a szülők egyike örökletes betegségben szenvedett vagy malformációkkal élt; 3. Ha a terhes nő súlyos testi vagy szellemi fogyatékos volt; 4. Ha a nő életkora meghaladta a 45 évet; 5. Ha a nő szült már legalább négy gyermeket, és ezek még az ő gondozásában voltak; 6. Ha a terhesség nemi erőszak vagy vérfertőző kapcsolat következtében jött létre.

⁴⁰ Az édesanya történetét írta meg Visky András *Júlia* című sikeres monodramájában, illetve a család történetét a Kitelepítés című regényében.

⁴¹ Negatív következményei közé sorolható, hogy a „problémás” gyermekek intézetbe utalására számos állami központ jött létre, ezek a rendszer közömbössége miatt valóságos kivégzőtáborokként működtek, ahová a társadalmi tehernek tekintett egyéneket a kommunista rendszer igyekezett elrejteni.

1949 és 1990 között gyermekek nevelésére létrejött magánintézmények (iskolák, óvodák, napközi otthonok stb.) Romániában nem működhettek, az állam nem gondoskodott sem a terhes, sem a gyermekágyas nőkről (mindössze három hónapnyi szabadságra volt jogosult az anyuka), a bölcsőde az orvosi ellátás rendszeréhez tartozott, következésképpen román nyelvű volt a személyzete.

A munkavállalás keretei és az új szabadság perspektívái

Bár 1945 után törvény rögzítette, hogy bármilyen szakmához joguk van a nőknek, részben a román nyelvismeret hiánya, részben pedig az egyre inkább kínai mintára szerveződő oktatáspolitikája tette lehetetlenné a hozzáférést bizonyos hivatásokhoz.

A nők az ország nagyipari létesítményeiben vállalhattak munkát, a falusiak – egy-két kivételnek számító településtől eltekintve – a termelőszövetkezetekben vagy az állami gazdaságokban dolgozhattak. Az értelmiségi foglalkozások közül a tanári, tanítói, óvónői pálya elvileg nyitva állt – de a gyakorlat azt mutatta, hogy egyes papokat, földterülettel rendelkező mezeti gazdákat, magánvállalkozókat és gyakran ezek gyermekeit is az '50-es évek úgynevezett káderpolitikájának jegyében megfosztották létalapjuktól, vagy a negatív megkülönböztetés más formájában részesítették őket.

Az 1970-es években megszűnt a pszichológusképzés, bizonyos területek igényeit (például az iskolák logopédussal való ellátását) főiskolai szakképesítéssel kívánták megoldani. Agrártudományi, műszaki, zenei, képzőművészeti képzés kizárólag az ország hivatalos nyelvén folyt. A Színi Főiskolát és az Orvosi és Gyógyászati Egyetemet Marosvásárhelyre költöztették. A testnevelés és a műépítészeti felsőfokú képzés kolozsvári intézménye megszűnt, aki tovább akart tanulni, Bukarestben próbálkozhatott. Ezzel Kolozsvár lakosságának nyelvi-etnikai képe is változott.

A 20. század végén megindult a munkavállalók tömege – a magyar nők köréből is – nyugati irányba, így Magyarországra is, mivel az idősgondozás, bétápszitterkedés a család anyagi helyze-

tén javító lehetőségnek tűnt. Az új problémákról, amelyek egész családokat érintenek, és nők munkavállalásával kapcsolatosak, Sorbán Angella így értekezik:

„Sajátosak [...] a női hálózatok, amelyek végeredményben ezt a fajta munkaerő-vándorlást működtetik. Noha szép számmal léteznek közvetítő ügynökségek (hivatalosan, félhivatalosan és feketén egyaránt), kutatásunk alapján az látszik, hogy ezek a munkalehetőségek nagyjából mégis informális szálakon bonyolódnak, s ebben jelentős az erdélyi (e)migráció jellegzetes női hálózatainak a szerepe: »a menyem kint orvosnő, akinek a fodrásznője mondta, hogy az ő barátnője keres valakit, aki besegítene« [...] bár az indulási motiváció a pénzkereset, esetleg az itthoni szegénység enyhítése, elmondható, hogy erre a vándorlások során másfajta személyes igények, értékválasztások is ráépülnek, úgy is fogalmazhatunk, hogy az erdélyi nőket az itthoni tradicionális szerepeknél mozgalmassabb, ingergazdagabb életre állítja be a külföldi munkavállalás. Ebből adódik, hogy hosszabb vendégmunka-időszak után, a hazatérést követően, a hagyományos női szerepkörhöz kapcsolódó elvárások újabb kihívás/sorsértelmezés elé állítják a visszatérő nőket.”

*

Rész kutatások nélkül reménytelen megírni Magyarország és a magyar lakta területek lakóinak kapcsolattörténetét, és ezek híján a nők helyzetének tudományos vizsgálata sem képzelhető el.

A Baár-Madasból induló magyarországi leányok kirándulási feljegyzései – főleg azért, mert vezető tanárukat, Áprily Lajost

⁴² Sorbán Angella: Posztmodern cselédsors? Háztartási és gondozói munkát végző erdélyi nők külföldön. Certamen III. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában. 2016. 51., 55.

magyar-erdélyi patriotizmusa ekkor még különösen áthatotta – vagy a későbbi naplók imagológiai szempontú megközelítését nyújtják a magyarok és nem csak magyarok lakta Romániának. A „bentről” származó személyes helyzetképeket olyan írásokban követhetjük, mint Weress Margit emlékirása, Krüzselyi Erzsébet versei és levelei, vagy az orvosként hazatért János Erzsébet emlékirata.

*

Egyed Emese itt közölt esszéje a Napvilág Kiadó gondozásában 2026 februárjában megjelenő, *A nők társadalomtörténete a 20. századi Magyarországon* című gyűjteményes tanulmánykötetben lesz olvasható.

⁴³ Az imagológia a kultúratudományok azon területe, amely a másokról és önmagunkról alkotott mentális képekkel foglalkozik.

⁴⁴ Adorjánné Weress: Magyar szó Erdélyben i. m.

Vicente Ferreira da Silva

Novalis

Szakács Péter fordítása

Ebben a tanulmányban kizárólag Novalis munkásságának filozófiai vonatkozását vizsgáljuk, eltekintve annak irodalmi, politikai, vallási aspektusaitól. Ez persze nem azt jelenti, hogy a szerző gondolkodásának bemutatása során nem kell majd röviden kitérnünk eszméinek vallási, politikai vagy egyéb vetületeire; mindazonáltal elemzésünk kizárólag a német romantika ezen ágazatának világképével kíván foglalkozni.

Minden, Novalisról szóló munkának, elkerülhetetlen módon, jelentős mértékű személyes értelmezéssel, illetve intuícióval kell számolnia, s általában véve nem kínálhat többet egy töredékes életmű elszórt gondolatmeneteinek kiegészítésénél. Novalis ugyanis nem hagyott hátra egyebet, mint fragmentumokat, vagy ahogy ő nevezte, *literatische Sämereient*¹, néhány verset s egy befejezetlen regényt. Kizárólag ezek az elszórt jelek, valamint barátainak rá való kegyeletteljes utalásai lehetnek a segítségünkre, amikor megkíséreljük szellemének megértését, gondolatvilágának feltérképezését.

Ily módon egy rendkívüli ember nevének, legendás alakjának enigmatikus fenoménjével találjuk szembe magunkat. Talán behatolhatunk lényének titokzatos kisugárzásába, ha kiemeljük – ahogyan azt Dilthey is tette a Novalisról szóló tanulmányában – személyiségének igéző erejét, mint irodalmi alkotásainak forrását. Egyik barátnője azt írta róla a filozófus Schleiermachernek: „Szükséges, hogy találkozzék velem, mert ha elolvas harminc, általa írt kötetet, kevésbé fogja megérteni őt, mintha csak meginná egy csésze teát a társaságában.”

¹ „Irodalmi magvakat”.

Nem az a fajta szerző volt, aki könyvek sokaságának megírásában látta élete értelmét; az ilyesfajta csillapíthatatlan írói ambíciót – mint azt gondolkodásának jobban elmerülve látni fogjuk – felszínesnek, feleslegesnek tartotta volna. A tollforgatás mesterségéről így vélekedett: „Az írás számomra segédeszköz. Úgy érzem, sokkal közelebb áll hozzám az, ami igazán lényeges – a konkrét élet.” Kézenfekvő, hogy aki az intellektuális felelősségtudat ilyen magas szintjén áll, vagyis semmi olyant nem hajlandó papírra vetni, amit nem fonódik össze mélyen személyes élményeivel és habitusával, nem fogja az utókort vaskos könyvek sokaságával gyarapítani, hanem ellenkezőleg, megelégszik azzal, hogy napról napra feljegyzéseket készítsen szellemi vándorútjának állomásairól.

Vagyis a vázlatos jelleg, a kidolgozatlanság nem véletlenül jellemzi munkásságát; valószínűleg ez akkor sem alakult volna másként, ha hosszabb élet adatik meg neki. Sebesen lüktető, a szenvedélyektől folyamatosan túlcorduló lény, az őt jellemző spontaneitás szemmel láthatóan rányomták bélyegüket az életműre; úgy tűnik, nyughatatlan természete számára a lassú, időigényes elfoglaltságok hosszú távon ezen koncentráltság, elevenség elvesztését jelentették volna. „A szétaprózódás mindig gyengít – vélekedett. – Az idő minél rövidebb, annál gazdagabb és sokszínűbb. A hosszú idő elernyeszt, a rövid élénkít.” Az aprólékos gondolatkonstrukciókat csak a kevésbé heves intellektusok képesek létrehozni: azok, akik Sophia szaturnáliái közepette képesek megőrizni hűvös, analizáló, távolságtartó beállítódásukat.

Mivel – a fent leírtakból kifolyólag – Novalis munkássága oly kevés támpontot kínál, gondolkodásának rekonstruálásához elengedhetetlen, hogy áttekintsük azt a filozófiai problematikát, mely korát jellemezte. A gondolkodását jelentős mértékben befolyásoló körülmények feltérképezése ugyanis megkönnyíti majd nézeteinek megértését, s megóv bennünket azoknak a felszínes, elhamarkodott interpretációknak az átvételétől, melyek őt kifinomult fantáziája által az alaptalan képzelgések világába kényszerített pusztá vizionáriusként tüntetik fel. Sajnos a filozófia- és iro-

dalomtörténeti tankönyvek nagy része ilyen megállapításokat tesz munkásságáról. Dilthey alapvető fontosságú, jelen esszé megírása előtt csaknem száz évvel (1865-ben) megjelent, a filozófus-költő gondolkodásának egyedülálló jellegét és mélységét minden részletében kidomborító munkája óta érthetetlen ezeknek a könnyelmű, átgondolatlan vélekedéseknek a tovább-burjánzása. A közvélekedésre hagyatkozva véleményt formáló szerzők felkészületlenségével találjuk szembe magunkat ezúttal is.

Az 1790-es években ifjú német titánok sokasága törte magát az úgynevezett Kant-féle „kopernikuszi fordulatban” impliciten benne rejlő ígéretes lehetőségek kibontakoztatásán. Tekintsük most át nagy vonalakban a gondolkodás eme rendkívüli fordulalmát, hogy a korszak filozófiai légköre hozzáférhetővé váljék számunkra. Kant bebizonyította: az a felbecsülhetetlen tömegű anyagot magába foglaló, mindenre kiterjedő, végtelen fizikai univerzum, melynek mi, emberek csupán végtelenül apró részecskéi vagyunk, az új gnosszeológia fényében pusztán az emberi megismerőképeség által kivetített szubjektív reprezentáció. Az univerzum önmagában véve, megismerő tevékenységünktől függetlenül nem létezik, elménk funkcionális struktúrája határozza meg természetét. Bármilyen a megismerésünk terén végbemelő fordulat elegendő ezen ciklopikus² épület összeomlásához. Amennyiben a materiális világ megnyilvánulásai szubjektív természetű jelenségek, illetve a tudat számára létező reprezentációk, annyiban teljességgel indokolatlan a valóság legelemibb, legalapvetőbb elemeit a világban található létezők között keresni (amire a materializmus és általában véve a naturalizmus mindig is törekedett). Hiszen minél inkább próbáljuk a „dolgokat” szét-darabolni, beleerőltetni azokba a bizonyos legkisebb részecskébe, keresvén a valóság legvégső szubsztátumát, minél előrébb jutunk a végtelenül kicsiny részecske keresésének útján, annál erősebben szorítanak minket a tudatunkból eredő látszatvilág

² A ciklopfalazás vagy küklpszfalazás nagy méretű kútömböket egymásra helyező, jellegzetes falazási technika, melynek eredetét az antik görögök a Küklpszoknak tulajdonították.

béklyói. Dologról dologra, tehát fenoménről fenoménre haladva a végtelen regresszus rabjaivá válunk, és soha nem fogjuk meghaladni a szubjektivitás immanenciáját. Az „önmagában levő dolgot” sosem fogjuk tudni megkonstruálni az egyedüliként rendelkezésünkre álló, reprezentáció jellegű, csak tudatunk határain belül érvényes építőelemekből. A külső univerzummal való érintkezésből keletkező fogalmaink nyomán csak olyan tudattartalmakat vagyunk képesek létrehozni, melyek alkalmazhatatlannak a külső élmények – vagyis a tudatunk számára megjelenő képzetek – világán kívül. Schopenhauer nagyon találóan érzékelteti a dolgok „létét” a külső valóságban kereső gondolkodás sajátos helyzetét: „Hiába keresi mindjobbán, csak nevekhez és alakzatokhoz juthat el. Mintha valaki egy kastély körül futkosna, annak bejáratát keresve, melyet sosem találhat meg, mivel azt csak odafestették.” Kant még tovább megy a múlt dogmatikus metafizikáinak kritikája során. Mint tudjuk, a racionalista metafizika fenntartja a materiális szubsztancia (*res extensa*) mellett a szellemi szubsztancia (*res cogitans*) létezését, mintegy menedékként, amennyiben nem sikerül megtalálni az abszolút bizonyosságot a materiális világban. Itt találta meg Descartes az egyedüli szilárd pontot, amikor a különféle bizonytalan és csalóka világok között sodródott; itt fektette le Berkley antimaterialista rendszerének alapjait. Kant ugyanakkor levezette, hogy a szellemi szubsztancia képzete pusztán onnan ered, hogy tapasztalatunk formális egységét megalapozatlanul szubsztanciális egységnek tekintjük, vagyis a megismerés folyamatát bizonyos értelemben dologként, létezőként tüntetjük fel. A racionális metafizika fundamentumának, szilárd talajának hitt – a racionális pszichológia szóhasználatára szerinti – „lélek”, vagyis a lelki jelenségek hordozója valójában pusztán olyan paralogizmus³ eredménye, mely egy egyesítő funkciót tévesen resként, dologként könyvel el.

Ebből adódóan saját belső életünk terén nem lelhetünk egyetlen olyan jelenségre sem, amely azonos volna lényegünkkel, vagy azt megjelenítené. Amikor pszichés életünk területén fellelni vél-

³ Álkövetkeztetés.

jük igazi „én”-ünket, valójában csak olyan lelki történéseket tapasztalunk, melyek egy másodlagos – valamint térbeli és időbeli kategóriáknak alávetett – „én”-hez tartoznak. Ami számunkra adódik, úgy a külső, mint a belső valóság illetően, pusztán szubjektív „*mise-en-scène*”, mely értelmünk sajátos felépítését tükrözi. A valóságnak egyedül csak az érzékeink és értelmünk nyelvén megszólaló verzióját észlelhetjük: a dolgok eredeti hangjának távoli visszaverődését. A fizikai dolgoknak és folyamatoknak ez a felépítménye messze nem a legérvényesebb vagy a legalapvetőbb: a többi jelenségnek a reá való visszavezetése, amit a dogmatikus metafizikának úgy a spirituális, mint a materialista változata célul tűzött ki, lehetetlen. Összefoglalva, a valóság a maga eredeti szerkezetében kívül esik teoretikus megismerésünk határain; tehát a metafizikát nem lehet teoretikus tudományként művelni. Ezt Kantnak a bölcselet addigi felépítményére mért csapása eredményezi.

Miután a kanti kritika világossá tette, hogy a dolgok végső alapjára nem bukkanhatunk rá sem a materiális világ alkotóelemei, sem a szellemi világ pseudo-entitásai között, új ösvényeket kellett találni, hogy elkerüljék a reménytelen szkepticizmusba való belesüllyedést. Az ember, botladozván a saját esze által kiötlött délibábok és szellem-alakok között, saját gondolkodásának börtönében, a realitásoktól távol, az Abszolút elveszett paradicsoma után vágyakozik.

Mint tudjuk, már maga Kant törekedett *A tiszta ész kritikája* nyomán fellépő patthelyzet megoldására, s a morális cselekvés világát találta alkalmas területnek egy, az elme fenomenjein túlmutató rend feltárására. Vagyis úgy gondolta, nem a megismerés, hanem kötelességünk eltökélt beteljesítése fogja biztosítani, hogy gyökeret verjünk az Abszolútumban. Azáltal, hogy cselekszünk, egzisztenciánk szabad megalkotásán fáradozunk, heroikus módon megkíséreljük sorsunkat beteljesíteni, egyre közelebb kerülünk a valóság azon tartományaihoz, amelyek a teoretikus beállítódás számára teljességgel elérhetetlenek. Mindez rávilágít arra, hogy miért mond csődöt minden olyan filozófia okoskodás, mely

a valóságot látványként, spektakulárumként, vagyis teoretikusan kikutatható képként gondolja el. Gondoljunk csak Goethe híres sorára: „Kezdetben volt a cselekvés.” Ezt fejezi ki a Szfinx válasza: az Univerzum nem több mint egy feladat körvonalazódása, érzéki inger, mely autodeterminációra, önmagunk meghatározására kényszerít, közvetlenül és a maga konkrétságában élénk táruló életút, vagy ahogy Kant művének neves folytatója, Fichte megfogalmazta: „A világ kötelességünk érzéki megtestesülése.” Fichte volt az, aki kibontakoztatta a kanti filozófia legfontosabb témáit, s kidolgozta az idealizmus sajátos formájának összefüggő rendszerét, a Szabadság Idealizmusát.

A fichtei filozófia meghatározó szereppel bírt az ifjú Novalis szellemi kibontakozásában. Töredékeiben rajongva dicsőíti a nagy gondolkodót: „Fichte a kanti kritika kidolgozója, a második Kant; Fichte úgy viszonyul Kanthoz, mint szélesebb kör a keskenyebb területű körhöz. Kant kopernikuszi szerepet töltött be abban az értelemben, hogy az empirikus ént s annak külső világát olyan bolygókként írta le, amelyek az általa középpontnak megtett morális törvény, illetve etikai én körül keringenek; Fichte pedig newtonit, hisz a belső világrendszer törvényeinek megalkotójává, második Kopernikusszá vált.”

Nem lehet eléggé kihangsúlyozni a fichtei filozófia Novalisra gyakorolt hatásának jelentőségét, melyben a szabadság evangéliumára, a belső felszabadulásra indító mély inspirációra lelt. Tételesen megfogalmazza az elképzelést, mely szerint a mások által kidolgozott filozófiai rendszerek tanulmányozása elsősorban saját rendszerünk feltárására szolgál, nem pedig arra, hogy benyomásainkat életünkhöz képest külsődleges keretrendszerekbe illesszük. „Egy, valaki más által megalkotott filozófiai rendszer ösztönzést jelent saját rendszerünk számára.” Az efféle megfogalmazások bárki másnak a tollából az eredetiségnek az extremitásokig fokozott hajszolását fejeznék ki, Novalis esetén viszont az alkotói függetlenség, illetve az autodetermináció szomjúhozásáról tanúskodnak, mely áthatja gondolkodását. Novalis lángelméje eredeti módon gondolja tovább, lángelke pedig

megszállottan védelmezi a kanti kritika központi ügyét, az autonómiát. Nincs szükség arra, hogy az emberiség titkos teremő erőinek feltörő kifejeződését bármiféle külső kényszer vagy heteronómia megtörje. Nem kell, hogy ismeretek, reprezentációk élettelen, külsődleges szerveződése, a világról alkotott, valódi mélységet nélkülöző nézetek rendszerei hátráltassák szellemünket, eltorzítsák autentikus gondolatainkat. Léteznek ugyanis a megismerést tévútra terelő, lelkünk beállítódásával ellentétes és ily módon minden erőnket elszívó dolgok, nézetek, szellemünkben pusztítást végző víziók. Gondoljunk csak az ipusztriális civilizáció vasöklének a teremő képzelőerő zsenge hajtásaira s az ember esztétikai érzékére mért pusztítására, végletekig leegyszerűsített jelszavaknak a kultúra minden szegletében véghez vitt siralmas rombolására. *A szaiszi tanítványok* című, sajnos szintén befejezetlen, rövid történetben Novalis mesteri ügyességgel veti össze a szellem természetéhez való viszonyulásának két ellentétes végét: a költő világlátását és a tudomány emberének szemléletmódját; előbbi éltet, utóbbi pusztít. Halljuk hát saját szavait: „amit néhányan (a költők) egyesítenek, kiterjedt, összefüggő tömbökbe szerveznek, ugyanazt mások (a tudomány emberei) feldolgozzák tápanyaggá, a köznapi szükségletek kielégítésére szolgáló erőforrásokká; vagyis a határtalan Természetet mérhető, komfortosan használatba vehető elemekre osztják. Amíg egyeseket a képlékeny, tovaillanó minőségek vonzanak, addig másokat az köti le, ha csattogtathatják a fejszét, s felkutathatják a struktúrák belső természetét, a részek között fennálló relációkat. A természetanya, míg ez utóbbiak kezei között szétfoszlik, s csak reszkető vagy élettelen csonkok, cafatok maradnak utána, a költők tiszta és isteni dalaiban oly élénkké válik, mint akit zamatos bor lelkesít. Ha meg akarod ismerni a Természet lelkét, a költők társaságába szegődve kell őt keresned, mert előttük tárulkozik fel, fenséges szíve nekik mutatja meg magát. Ha viszont nem táplálsz iránta mélységes szeretetet, nem áldozol neki csodálattal, hanem csak a részletei iránt érdeklődsz, akkor csak betegházai-ban, kriptáiban kutakodhatsz utána.”

Novalis célja, hogy megszabadítsa a szellemet a valóság zavaros és bizonytalan reprezentációitól, a tényszerűséggel kapcsolatos otromba, vulgáris elgondolásoktól, a szellemi megismerés számára elérhetetlen objektív világ képzetétől. A valóság megnyilatkozásainak titokzatos láncolata kriptogram, rejtjeles nyelv, mely arra vár, hogy az ember fáradtságos munkával megfejtse. Másfelől viszont megérteni mindazt, ami kívül van, annyi, mint megérteni saját magunkat, a szellem végtelen valóságát fürkészni; ugyanis az, amit kívül találunk, nem más, mint belső valóságunk titokzatos kifejeződése: dolgok folyamatos, örökké tartó születése egy végtelen áramlásból. Novalis – akárcsak Fichte – azt állítja, hogy, a „nem-én”, vagyis a külső világ annak a folyamatnak az egyik dialektikus szakaszából ered, melynek során az Én saját magát kibontakoztatja, tehát nem egyéb, mint az Én Igéjének⁴ végtelen feltárulkozását lehetővé tevő képlékeny matéria. Ily módon lel tehát visszhangra a német idealizmusban az örökérvényű szókratészi felszólítás: „Ismerd meg önmagad.”

„Arról álmodunk, hogy bejárjuk az egész világegyetemet; de vajon a világegyetem nem mibennünk van? Szellemünk mélyebb rétegei ismeretlenek a számunkra. Ez a rejtelmes utazás tehát befelé vezet. Lényünkben, vagy legalábbis annak valamely részében ott van az Örökkévalóság, a maga számtalan világával, a Múlttal és a Jövővel együtt. A külső világ árnyék, mely a fény birodalmára vetül” – állítja Novalis. S ha a világ, vagyis a „korlátozó gondolkodás” zsarnoki uralma térdünk meghajtására, sorsunk megteremtésének feladására kényszerít minket, az csak tehetetlenségünknek köszönhető; ha létünk legmélyebb vonatkozásaitól eltávolodunk, meggyengülünk, és a látszatvilág szeszélyes hullámai elragadnak minket, mintha csak árnyak volnánk. „A Fátum, mely elnyom minket – írja Novalis –, nem egyéb, min Szellemünk tehetetlensége. Szemléletünk kiművelése és a tehetetlenségünkön való munka révén viszont Sorssá formálhatjuk életünk. Olyan, mintha minden reánk áradna, mert nem mi vagyunk azok, akik kiáradunk. A ne-

⁴ Az ige ebben a kontextusban valami olyasmit jelent, hogy „önmaga kimondása”.

gáció határoz meg bennünket, mert akarunk; a pozitivitás minél jobban eluralkodik rajtunk, a világ annál negatívabbnak bizonyul, akár megfosztva bennünket a negáció lehetőségétől: minden leszünk, mindenben. – Isten, aki isteneket akar.”

Ez az értelme tehát a novalisi paradoxonnak: „minden embernek, önmagából kiindulva kell kibontakoztatnia saját filozófiáját”. Novalis kiszélesíti azt a fichtei elvet, hogy a filozófiai vizsgálódásnak, bármivel foglalkozzék is, tárgyát nem „adott”-ként, vagyis az „én”-től független külső tényszerűségként kell felfognia, hanem létesülő – folyamatosan keletkező, dinamikus – valamiként, mivel a dolgok mindig az én kibontakozásának folyamatából erednek, annak momentumai. Az „Én”-t, ami Fichte felfogásában még alá volt vetve bizonyos külső kötelezettségeknek, illetve az Ethosznak, Novalis a lehető legmagasabb rangra emeli, génuszi és abszolút teremtő hatalommal ruházza fel. A költői fantázia, az alkotói hajlamból eredő szabad, demiurgoszi játék nála már minden létrejövés legfőbb paradigmájaként jelenik meg. Kant és Fichte, etikai pragmatizmusukból fakadóan, a lét praktikus és aktív vonatkozására helyezték a hangsúlyt, a folyamatra, melynek során az én megformálja, megkonstruálja saját magát, mint az „adott”, befejezett entitások felett álló elsődleges valóságot. Ugyanakkor az abszolút Én kibontakozása náluk még egy külső célkiűzéshez, az Ethosz (Feladat), egyfajta törvényi rend megvalósításához volt hozzákötve, tehát erőteljes merevség, rigiditás hatotta át. Novalis gondolkodásában viszont a kényszer mozzanatának teljességgel nyoma vész, végtelen potenciálnak és az egzisztenciálpoézis általi abszolút megalapításnak adva teret. „A költészet abszolút valóság. Ez filozófiám fundamentuma. Minél poétikusabb valami, annál igazabb.”

Annak, aki nem érti meg Novalis gondolkodását a maga mélységében, ezek a szavak üres fecsegésnek, semmitmondó ékesszólásnak fognak tűnni. Ám a német költő és a későbbi nagy filozófusok (Dilthey, Bergson, Heidegger) között fennálló kapcsolódási pontok sokasága már önmagában tanúskodik Novalis rendkívüli jelentőségéről.

Fichte moralizmusa a világ kibontakozásának problémáját egyfajta aszketikus kérdésként kezeli, ami az érzéki tapasztalatok sokféleségének sztoikus elutasítása, illetve a formának az anyag feletti uralma révén tárható fel. Egy olyan gondolkodó számára, aki egyben költő is, s ennek okán a dolgokban az Isten nyomait látja, rajong az alkotás ritmusainak sokféleségért, akit gyönyörrel tölt el a „létesülés”, a dolgok folyamatos metamorfózisa, az efféle beállítódás teljességgel elfogadhatatlan. Novalis is úgy gondolja, hogy az ember a moralitás legfőbb alanya, „planétánk / létezésének / legmagasabb értelme”, „Isten megmutatkozásának első számú eszköze”, „a természet tanítója”, mindazonáltal fragmentumaiból egyértelműen kihallatszanak panteista szólamok, amikor a dolgokat „Isten közvetítő eszközeiként ünnepli”. „Ha az Isten képes emberré válni, akkor éppúgy képesnek kell lennie kővé, növénnyé, állattá vagy egyéb képződménnyé válni, s ily módon a Természet folyamatos megváltásáról beszélhetünk.” A létezők egymástól való elkülönítése, a Világegyetemet szétszabdalo falak az ő szemszögéből csak látszólagosak, relatívak, történetiek, s a moralitással ellentétesek. Isten nyilvánvalóan nem azonos a fennálló természetet alkotó, véges, átmeneti létező összességével, hanem azoknak célja: a véges dolgok rendszere által óhajtott végtelen; „az, ami felé a természet törekszik, azért, hogy harmóniára leljen.” Az ember küldetése – mint azt a fragmentumokban több hely is kifejti –, hogy tanítsa, „formálja”, morálissá alakítsa a természetet, annak mértéke legyen, serkentse, értelmet, irányt adjon neki. A Természet még nem befejezett mű, hanem piszkozatként papírra vetett vulgáris próza; az ember géniuszának kell ebből a durva anyagból létrehoznia „sorsának legmagasabb költeményét”. A Természetet „morálissá tétele” azonban nem jelenti az érzékiség kanti értelemben vett feláldozását, el-sorvasztását, az egzisztencia vitalitásának kiiktatását. Novalis az embert nagyszerű feladatának beteljesítésére szólítja fel: „a világot romantizálni kell; eredeti értelmét csak így lelhetjük fel. Romantizálni az jelenti: felfokozni, valamilyen magasabb minőséggel felruházni. Ennek végrehajtásakor az alantasabb Én ma-

gasabb rendű Énné válik. Az én, amikor a köznapit magasztos jelentéssel, a banálist misztériumi minőséggel, a már ismert az ismeretlen fenségével, a végest a végtelen látszatával vonja be, akkor ezeket romantizálja.”

Egy gigantikus románc főhősei vagyunk, mely a kő szolgálásával és tudattalanságával kezdődik, és megszállottan törekszik a génusz fenséges ragyogása és szabadsága felé. A cselekményt sem az aszkéta beteges szenvtelensége, sem pedig a lelkiismeretes hivatalnok szegényes rutinja nem képes kibontakoztatni. Épp ellenkezőleg, az élet nagyszerűségének fokmérője az ingerek gazdagsága, a vonzalom tárgyainak sokszínűsége, s azoknak a kihívásoknak, készítetéseknek a választéka, amelyek tartalmassá teszik. Minél gazdagabb ezekben az egzisztencia, annál szélesebb az elérhető választási lehetőségek köre, így annál nagyobb a szabadság; s fordítva, minél inkább szűkölködik belőlük, annál kisebb a mozgástere, s erőteljesebb a rá nehezedő elnyomás. Ugyanígy, a lélek kommunikációja a spiritualitás felső szféráival, a láthatatlan tartománnyal Novalis szerint csak akkor lehetséges, ha megsokszorozzuk, erősítjük azokat a kötelékeinket, érzéki ingereinket, melyek a kifürkészhetetlen e világhoz láncolnak bennünket. Ily módon ugyanis felélesztjük lappangó képességünket mindannak megpillantására, ami a létezés magasabb szintjére mutat. „Idelent sok olyan virág él, melyek földöntúli eredetűek, s pusztán a mi atmoszféránk nem lett volna elegendő ahhoz, hogy szárba szökkenjenek; igaz hírvivői és kikiáltó fullajtárai egy boldogabb létnek.”

Novalis a fragmentumaiban újra meg újra visszatér élményeink sokféleségének témájához, a belső polimorfizmushoz; a *Heinrich von Ofterdingen* című regény hőse, mielőtt benső önmagához megtérne, addig ismeretlen dolgokat él át, idegen népekkel él és harcol együtt. Megtapasztalja a Természetet, az Életet, a Háborút, a Keletet, vagyis küzd, szeret, szenved, beteljesítvén ily módon „inaséveit”. Amennyire csak lehet, ki kell terjesztenünk tapasztalataink körét, különböző életeteket kell élnünk, mivel „teljessé válásunkhoz szükséges, hogy több helyen,

több emberben legyünk ugyanazzal az intenzitással jelen, egyre szélesebb körívek mentén, különböző irányok, eredmények felé mozogjunk”. A génusz legfőbb sajátossága ebben a belsőleg megélt sokoldalúságban, több személynek egyetlen személyben, több életnek egyetlen életben való együtt-létezésében mutatkozik meg. Gondoljunk csak Nietzsche csillapíthatatlan sóvárgására az iránt, hogy a létezést szemek sokaságával lássa, szívek sokaságával szemlélje, kezek sokaságával alakítsa, illetve az Örök Visszatérés során – a maga nagyszerűségében és nyomorában egyaránt – végtelen alkalommal átélje. Mivel – nem is lehetne tagadni – azt, ahogyan és amilyenek vagyunk, végtelen számú lehetőség visszautasítás hozta létre: döntések sokasága, melyek során választottuk magunkat valamilyennek, s ezáltal az összes többi alternatíváról kénytelenek voltunk lemondani; identitásunkat táplálni annyi, mint egyéniségünket korlátok közé erőszakolni. Novalis azt állítja, „az effajta döntés a világ végtelenségéből eredő szabadságérzet elvesztésébe kerül, és a létezés számtalan megnyilvánulásainak egyike melletti kizárólagos elköteleződést feltételezi. Szembetalálván magát a kifürkészhetetlen misztériummal, Novalisnak – mint majd később Schopenhauernek – nem marad más választása, mint feltenni a kérdést: „vajon földi létünk nem egy efféle döntés eredménye?”

Így már körvonalazódni látszik Novalis felfogásának az a vonatkozása, melynek tekintetében meghaladja Fichte és Kant bölcseletét. Az eddigi fejtegetéseink célja, hogy bevezessük az olvasót ennek a kifejezetten romantikus jellegű, Kant és Fichte rendszereinek száraz logikájától oly távol álló filozófia bűvkörébe. Illetve oda, ahol átlényegül, s a váratlan lehetőségek birodalmának részévé válik minden, az ember pedig azon kapja magát, hogy a misztérium felé tart, melyben saját létezésének eredetét felismeri. Nincs semmi, ami ellentétesebb volna a Romantikával, mint az azt megelőző korok agnosztikus beállítódása. Az *Athenaeum* folyóirat köré tömörülő ifjúság égett a vágytól, hogy a valóság mélyére hatolva megtalálja a „lét” dicső gyémántját, mely a materiális fényénél sokkal tündöklőbbben ra-

gyog majd be mindent. Friedrich Schlegel Goethe szép sorait választotta mottóul:

*„A szellemek világa nyitva,
tenleked zárt; szíved meredt.
Fel hát, diák, s a hajnalpírban
füröszd meg földi kebledet.”⁵*

Ezeket a szíveket egy, minden korábbinál erősebb intenzitású metafizikai heroizmus járta át és kapcsolta össze, hogy a titokzatos „kék virágot”, a romantika szimbólumát keressék. A *Heinrich von Ofterdingen*ben a költő ezt mondja erről a titokzatos virágról: „Nem, nem a kincsek váltják ki belőlem ezt a kimondhatatlan vágyat; a vagyon hajszolása idegen szívemtől; én a kék virág után epedek. Őutána, aki mindig ott lakozik szellemekben, s aki miatt képtelen vagyok bármi másról álmodni vagy gondolkodni. Hasonlót sosem éreztem; olyan, mintha egész eddigi életemet végigaludtam volna, hogy aztán egy új világra ébredjek; tegnapom világának virágai nem nyűgöztek le!” A kék virág a dolgokból felsejlő talányt jelképezi, mindazoknak a lehetőségeknek a szárba szökkenését, kibontakozását, amelyek magként, csíráként rejtőznek a kietlen és amorf matériában. Pusztán magvai, hajtásai vagyunk annak a pompás ligetnek, mely a holnap felől, még ködbe burkolózva, s az álom meghatározatlanságán keresztül felsejlik előttünk. „Ó, a virágok világának végtelen messzesége!” – sóhajt fel fájdalmasan Novalis.

A költő, előhírnöke a kék virágnak, kinyilatkoztatja azt a finom szubsztanciát, melynek az abszolút élet képmásaként meg kell érkeznie a Földre, s mely lényegét tekintve átmenetiség. Valójában pusztá lehetőség vagyunk csupán, üres jelek, a titokzatos virág eljövételét hirdető üres jelek.

Ily módon a posztkantiánus idealizmusból előtör a szenvedélyt központba helyező gondolkodásmódnak egy új, a felvilá-

⁵ Johann Wolfgang von Goethe: *Faust. Jékely Zoltán és Kálnoky László fordítása.*

gosult racionalizmustól még távolabbi hulláma. Az ész ezúttal nem diszkurzív logosz vagy a dolgok tisztán és elkülönítve való felfogásának képessége, hanem végtelen mélység, rejtélyes, éj-jeli Szellem. Az a szellemi láng, melyet Novalis élesztget, nem az elhatárolás világos geometriája, nem a fények filozófiájának⁶ logológiája⁷ által megkövetelt egyesítés és felosztás képessége, hanem a visszaverődő fény felvillanásának röpké illúziója, a Mindenség igazi szellemének végtelen homályából. Ugyanezt később Rilke így fejezi ki:

*Te, Sötétség, ki fényre szültél,
én jobban szeretlek a tűznél,
mert az világ-határ,*

*s a fényes ár
hona valami kör,
amelytől senki sem ismeri föl.*

*De a Sötétben mindennek helye van:
Van tűz, van az állat, forma, magam,
felragad ő
embert, hatalmakat, épen –*

*És meglehet: egy nagy Erő
tör szomszédságomban elő.*

Én hiszek az éjben.⁸

A régi ész használata a mindenséget isteni organizmussá összeszervező kötelékek elvágása révén bontakozott ki: a részeket leválasztani az univerzális egésztől, s ily módon kérdezni rá jelentőségükre. Ám hiábavaló elszigetelten összpontosítani valamire,

⁶ A felvilágosodásnak.

⁷ A racionális diskurzussal kapcsolatos racionális diskurzus, ami tehát szűkebb, mint a filozófia, vagyis a bölcsesség, az általános tudás keresése.

⁸ Rainer Maria Rilke: *Te sötétség. Israel Efraim fordítása.*

ami önmagában véve, minden mástól elkülönítve semmit nem jelent, és semmire sem jó. „A természet elpusztult kezei között.” A Szellem pedig lefokozódott a dolgok kombinációjára, azok szétkapcsolására szolgáló, az életet kiszárító rideg gépezetté.

Azzal az ősi igazsággal találjuk itt szembe magunkat, mely szerint „az egy van Mindenben, és a Minden van az egyben”. Az Egésztől elvonatkoztatott rész sosem lehet több mint pusztán az egyetemes Élet egyik mozzanata, végtelen kibontakozásának egyik aspektusa, a Kék Virág előfutára. A véges csak a Végtelen függvényében létezik, mint annak egyik kifejeződése, vagy ahogyan Hegel mondja, „a véges nemléte a végtelen létével azonos”. Novalis pedig így ír: „az abszolút életből, az Égből ered az, amit halálnak hívunk” – vagyis a véges elenyészése. „Ott keresendő minden tökéletlen élet kikerülhetetlen elpusztulásának oka... Mindennek / ugyanis / meg kell istenülnie.” A felvilágosult racionalizmus sosem lesz képes a titokzatos Mindenség esszenciájának, természetének megragadására. A régi, racionalista, a dolgokat atomisztikus elemző szemléletmóddal Novalis – s általában véve a romantika gondolkodói – egy, a valóságról alkotott szenvedéllyel teli, művészi víziót állítanak szembe. Poézis és filozófia egyesülnek, mint ugyanazon valóság különböző kifejeződései. Knittermezer a költészet Novalis gondolkodásában betöltött szerepét megvilágítandó, azt írja: „A poézis a részt az egésszel minden esetben a részre jellemző partikuláris kötelék révén egyesíti”, ami sokkal többet jelent a pusztá összerendezésnél, nem korlátozódik a dolgoknak a Teljesség viszonylatában való sorba- vagy megfelelő pozícióba való helyezésére. Felszabadítja a Teljességet, annak lényegét illetően, közel hozza az embereket, eltörölvén a kollektív cselekvés mechanikus formáit, elérvén, hogy a véges bensőségesebb viszonyba kerüljön a végtelennel. A költészet, mint poézis (Alkotás), a „részt” kiragadja annak banális, köznap viszonyrendszeréből, s valamilyen módon a transzcendentális szabadság területére emeli.

A szóban forgó Teljesség Novalis számára – idealista lévén -- a Szellemet jelenti. Ugyanakkor a Szellem fogalma a német ide-

alizmusban Fichtétől kezdődően új értelmet nyer, illetve eljut autentikus jelentéséhez. A Szellem nem statikus, befejezett valóság, vagy mozdulatlan, önelégséges, lezárt teljesség. A Szellem az Akarat fogalmával azonosítható, és alapvetően Teremtés, ön-ki-formálás, cselekvés, tettekrekésztség, zsenialitás, költészet, egyszóval Poézis. S mindaz, ami szilárd, statikus valósággént, világként körülvesz bennünket, nem egyéb, mint előzetes alkotási folyamatok lecsapódása, az alkotói lendületünkkel szembeni ellenállás, s kihívás cselekvésünk számára. Novalis mindezt többféleképpen fejezi ki: „A tér az Idő lecsapódása, az Idő szükségszerű következménye. A tér exteriorizált, külsővé tett idő.” Vagy máshol: „A világ érzékeink számára megragadható imaginatív aktus, mely gépezetté vált.” A Szellem viszont eredendően nem tekinthető statikus képződménynek, dolognak – még a lehető legéteribb dolognak sem –, hiszen szüntelenül meghaladja önmagát, mindig túl van a már létrejött dolgokon, mindig önmagából kilépve találjuk. A Szellem az örök eretnek. Novalis gyönyörűen kifejezi ezt a gondolatot: „Az élet vulkanikus folyamat; minél tisztább, szikrázóbb a Szellem, annál tisztább az élet. Az önmeghaladás aktusa minden egyébnél előbbre való, ez a kezdeti pont, az élet genezise. Az élet lángja nem egyéb, mint ez az aktus.” Mivel a Szellem minden alkotása tökéletlen és átmeneti, működésének egyedüli fundamentuma az önmaga meghaladására irányuló szakadatlan törekvés, melyet poézisnek nevezünk. Ennek gyakorlatba helyezését vállalta fel küldetesként Novalis, a nyughatatlan, műveivel szemben mindig elégedetlenséget tápláló költő.

DEBÜT

Kassai Levente

Tisztázat

*Úgy voltunk régen,
hogy én érintésedtől lettem
csont és bőr egészen,
s neked minden lélegzetvétel
tűz volt legbelül.*

*Most egymás ellentmondásaként állunk
szívünk szétszakadt szurdokmedrében,
magánnyá kapcsoljuk egymást,
de ezt is kéz a kézben,
mert nem vertünk egymáshoz hidakat,
útra válunk, ha emléküink egymásból
lassan örökre kiszakad.*

*Nem is leszünk már
egymás hajába akadt faág,
másikba érő folyamár,
szemközt tátozó kapualjak
szembe-átellenben,
mert szanaszét cincáltalak én,
és te összekuszáltál engem.*

KASSAI LEVENTE Egerben született 2005. december 31-én. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanul, ahol másodéves kommunikáció és média szakos hallgató. Ez az első publikációja.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Lét-bogáncs (vers)
- 4 **Bodonczi Emese:** Bosszú (próza)
- 7 **Pethő Lorand:** megint kezdődik; [morzsák]; [valami mindig késik] (versek)
- 9 **Domonkos László:** Márkiné Füreden (próza)
- 15 **Farkas Wellmann Éva:** Más (vers)
- 16 **Nádasi Krisztina:** Kire legyek mérges (próza)
- 20 **Péntek Imre:** A kis Odett; A gyám; Az ablakos (versek)
- 22 **Lovász László:** Alfa Centauri (próza)
- 24 **Nyilas Atilla:** Babaház (vers)
- 26 **Lajtos Nóra:** Showdown (próza)
- 28 **Novák Valentin:** Hullámok; Tézis; Antitézis; Szintézis (versek)
- 34 **Nagy Zopán:** Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XIII. (próza)
- 41 **Dorozsmai-Szabó Eszter:** Vitorlavirág; Vitrin (versek)
- 46 Kassay Sára: A jelentésadás és a kognitív torzítások szerepe az emberi megértésben (pszichológosz)
- 54 Jézus végigsimít a koponyáján: **Laurence Vielle** versei **Lackfi János** fordításában
- 59 **Lehóczky Ágnes – Adam Piette:** The Song of Cosmos – József Attila angol nyelven
- 80 **Dalos György:** Össznémet sors, magyar fordítói elkötelezettség – Hans-Henning Paetzke méltatása Ábrándok című regénye megjelenése alkalmából
- 83 **Pusztai Ilona:** Örökzöld Shakespeare (Pikli Natália: Shakespeare minden időkre)
- 87 **Juhász Kristóf:** Detektívregény detektív nélkül (Uketsu: Különös képek)
- 92 **Losonczy Attila:** A modern kor küszöbén – Szerelem, ízek, receptek történelemben göngyölve (Mörk Leonóra: Cukrászbolt a narancsfához)
- 96 **Tamási Orosz János:** „...az öröklétben nem az ember az örök, hanem a vers...” (Hodossy Gyula: Ma elkezdődik bennünk a karácsony – A szeretet könyve)
- 101 **Gulisia Tímea:** Együttlélegzés (Székelyhidi Zsolt: Pórusok)
- 104 **Vasi Szabó János:** Szpekulatív fikció magas fokon – John Crowley Aegypt tetralógiája
- 107 **Egyed Emese:** Transzilván történetek nőkről (esszé)
- 138 **Vicente Ferreira da Silva:** Novalis – **Szakács Péter** fordítása (esszé)
- 154 **Kassai Levente:** Tisztázat (debüt)

Böszörményi Zoltán: Lét-bogáncs

○ **Bodonczi Emese:** Bosszú

○ **Pethő Lorand:** megint kezdődik

○ **Domonkos László:** Márkiné Füreden

○ **Farkas Wellmann Éva:** Más

○ **Nádasi Krisztina:**

Kire legyenek mérges

○ **Péntek Imre:** A kis Odett

○ **Lovász László:** Alfa Centauri

○ **Nyilas Atilla:** Babaház

○ **Lajtos Nóra:** Showdown

○ **Novák Valentin:** Hullámok

○ **Nagy Zopán:**

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XIII.

○ **Dorozsmai-Szabó Eszter:** Vitorlavirág

Kassay Sára:

A jelentésadás és a kognitív torzítások szerepe
az emberi megértésben

Jézus végigsimít a koponyáján:

Laurence Vielle versei

Lackfi János fordításában

Lehóczky Ágnes – Adam Piette:

The Song of Cosmos – József Attila angol nyelven

Dalos György: Össznémet sors, magyar fordítói
elkötelezettség –

Hans-Henning Paetzke méltatása

Ábrándok című regénye megjelenése alkalmából

**MAGYAR KULTÚRÁÉRT
ALAPÍTVÁNY**

1000 FORINT • 10 RON • 2,80 EURÓ

**PETŐFI
KULTURÁLIS
ÜGYNÖKSÉG**